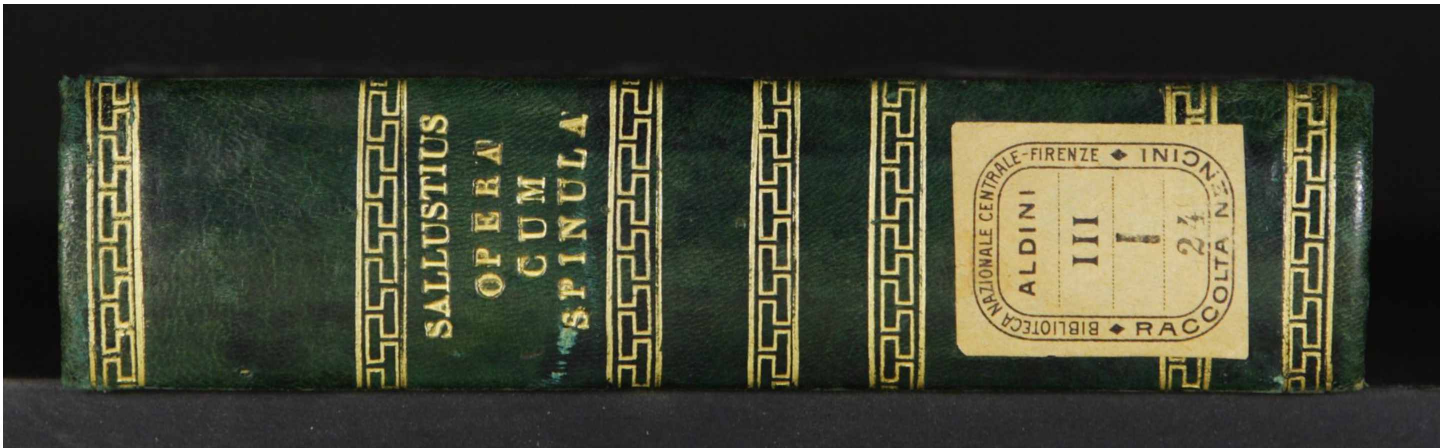

SALLUSTIUS
OPERA
CUM
SPINULA
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
RACCOLTA ALDINI
ALDINI
III
I
24

Ex Libris Ioannis Nencini
1874

C. SALLVSTII. CRISPI
CONIVRATIO. CATILINAE
ET. BELLVM. IVGVRTHINVM

FRAGMENTA
eiusdem historiarum, e scriptorib. antiquis ab Aldo Manutio, Paulli F. collecta.

SCHOLIA. ALDI. MANVTII

Index, rerum & verbor. memorabilium.

ALDVS. MANVTIVS. PAVLLI. F. A. N

AL DVS

VENETIIS, CIƆ.D.LXVII

INDEX . EORVM . QVAE IN . HOC . LIBRO CONTINENTVR

COLLEGIO. ROMANO SOCIETATIS . IESV

ALDVS . MANVTIVS PAVLLI . F

FATEBOR, quod res eſt. contuli me ad Vrbem ſuperiore anno, uocatus a patre, libentiſsime. cupiebam ſcilicet ea praeſens intueri, quae ſaepe legeram, & in iiſdem locis ueſtigium imprimere, ubi ſedes clarorum uirorum, ac domicilia, fuiſſe cognoueram. ac me quidem hic permulta delectarunt ex ueterib. monumentis, quae uel excellentium artificum ingenia, uel mores, aut eruditionem, ſuperior. tempor. declarant: ſed neq. marmoreum ullum, aeneum ue ſimulacrum, neq. ſeptem collium adſpectus, neq. auguſta illa Capitolii facies tantam animo meo iucunditatem, admirationem ue, attulit, quantam Collegii ueſtri dignitas, & ordo: in quo nihil ad inenem uoluptatem, aut ad breuem uſum, omnia uidi ad aeternum ſolidae gloriae fructum, ad certam animorum ſalutem, inſtituta. itaq. concurſus ad uos quotidie maiores fiunt, nec dubitandum uidetur; cum uobis in iſta tam nobili diſciplina non honor, aut quaeſtus, quarum rerum ſpe multorum excitari ſolet induſtria, ſed diuina tantum praemia, propoſita ſint; quin haec ante paucos annos a ſummo uiro, Ignatio

Loyola, inducta bene merendi conſuetudo & perpetua futura ſit, & uberiores non in hac modo ciuitate, uerum in uniuerſo terrarum orbe, fructus ferat. quae eſt enim ciuitas, quae gens, quae natio, ſanctiſsimis Chriſti legib. addicta, quae non probet maxime ueſtrum inſtitutum, quae uos non recipiat, atq. adeo non accerſat, ad erudiendam iuuentutem, ad mores conformandos, ad religionem propagandam? equidem uel hoc unum, cum innumerabilia ſint, diuinae erga nos benignitatis, atq. clementiae, maximum ſtatuo eſſe documentum, quod inter haec temporum uitia, quib. iam paene omnia periere, tantum bonum, tam praeter omnium opinionem, tam celeriter diſſeminauit, ut etiam gentes, noſtra demum, patrumq. noſtrorum memoria cognitae, longiſsimo a nobis pelagi, terraeq. interuallo diſiunctae, a ueſtris doctorib. ab exitioſo idolorum cultu ad ſalutarem ueri Dei uenerationem traducantur, omnemq. litterarum, ac morum, elegantiam, quam antea penitus ignorarunt, a uobis potiſſimum acceptam diligenter colant. Quae cum ipſe mecum cogito; & cum haec intueor, quae in urbe Roma ſedulo quiſq. ueſtrum, interpretandis optimis libris, exceptis dumtaxat, qui ad ius ciuile, aut ad medendi rationem pertinent, cohortando, monendo, uigilando, pro communi emolumento praeſtat: deberi uobis iudico a bonis uiris omnia, nec ullam eſſe tantam laudem,

dem, quae, cum ueſtris collata meritis, non longe inferior eſſe uideatur. Sed hoc noſtrum eſt, ut id, quod debemus; ſi perſoluere non licet, animo ſaltem, ac mente, peruoluamus: ueſtra quidem & ſapientia ſingularis, & ad optimam Chriſti normam directa modeſtia, quidquid ab hominib. dari poteſt, id plane totum excludit. Ego tamen, ſtudio ueſtri, & inductione quadam animi, patre etiam cohortante, qui ueſtra inſtituta ad caelum ferre ſolitus eſt, feci, ut Salluſtium, & meos in eo corrigendo labores uobis dicarem. nam, cum eius hiſtoriam aſsidue in manib. habeatis, magnaq. auditorum frequentia explanetis: commendabit, opinor, me uobis ſtudium meum; &, ut ſpero, conſequar id, quod uehementer opto, ut patris mei, meamq. ſimul, incolumitatem, ac ſalutem, piis precibus, agentes cum Deo ſuppliciter, curetis. Romae, ∞. D. LXIII. Kal. Oct.

ALDVS. MANVTIVS
PAVLLI. F
STVDIOSIS

COLLEGI pro ueſtra utilitate, cui ſemper ſtuduit familia noſtra, ueterum ſcriptorum teſtimonia, quae ad ingenium, mores, uitamq. Salluſtij pertinent. nam Petrus Crinitus ea, quae ſcripſit, teſtib. non probat. nos igitur & ab illo ſcripta pleraq. confirmamus, & multa, quae omiſit, adiungimus; labori numquam parcentes, ut commodis ueſtris conſulatur. Quam conſuetudinem, ab auo, & patre acceptam, intermitti, quantum in me erit, minime patiar.

∞ D L X I I I. pridie Kal. Dec.

VETERVM . SCRIPTORVM DE . SALLVSTIO TESTIMONIA

ab Aldo Manutio Paulli F. collecta

EX . VELLEIO . PATERCVLO

AEMVLVS Thucydidis Sallustius: Et paullo post: *Paene stulta est inhaerentium oculis ingenior. enumeratio: inter quae maxime nostri aeui eminent, princeps carminum* Virgilius, Rabiriusque, *& consecutus* Sallustium Liuius, Tibullusque, *&* Naso, *perfectissimi in forma operis sui. nam*, uiuor. *ut magna admiratio, ita censura difficilis est.* Hist. lib. 2.

EX . QVINCTILIANO

Liuius, *a pueris magis legendus, quam* Sallustius: & hic *historiae maioris est auctor: ad quem tamen intelligendum, iam profectu opus sit.* Lib. 2. c. 5.

Crispus Sallustius in bello Iugurthino, & Catilinario, *nihil ad historiam pertinentib. principijs orsus est.* Lib. 3. c. 10.

Vitanda illa Sallustiana (*quamquam in ipso uirtutis locum obtinet*) breuitas, *& abruptum sermonis genus: quod otiosum fortasse lectorem minus fallit, audientem transuolat, nec, dum repetatur, exspectat.* Lib. 4. c. 2.

Lib. 8. c. 3. *Nec minus noto* Salluſtius *epigrammate inceſſitur:*

Et verba antiqui multum furate Catonis,
Criſpe, Iugurthinae conditor hiſtoriae.

Lib. 9. c. 3. *Ex Graeco translata* Salluſtij *plurima: quale eſt, Vulgus amat fieri.*

Lib. 10. c. 1. *Neq. illa* Salluſtiana breuitas, *qua nihil apud aures vacuas, atq. eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatum uarijs cogitationib. iudicem, & ſaepius ineruditum, captanda nobis eſt: neq. illa Liuij lactea ubertas ſatis docebit eum, qui non ſpeciem expoſitionis, ſed fidem, quaerit.*

Ibidem. *At non hiſtoria ceſſerit* Graecis: *nec opponere* Thucydidi Salluſtium *verear: nec indignetur ſibi* Herodotus *aequari* T. Liuium, *cum in narrando mirae iucunditatis, clariſſimiq. candoris, tum in concionibus, ſupra quam narrari poteſt eloquentem: ita dicuntur omnia cum rebus, tum perſonis, accommodata: ſed affectus quidem, praecipue eos, qui ſunt dulciores, ut parciſſime dicam, nemo hiſtoricorum commendauit magis. ideoq. immortalem illam* Salluſtij uelocitatem, *diuerſis virtutibus, conſecutus eſt. nam mihi egregie dixiſſe uidetur* Seruilius Nonianus, *pares eos magis, quam ſimiles: qui & ipſe a nobis auditus eſt, clari vir ingenij, & ſententijs creber, ſed minus preſſus, quam hiſtoriae auctoritas poſtulat.*

Attici *praeciſis, concluſionib. obſcuri,* Salluſtium, *atq.* Thucydidem *ſuperant; triſtes, ac ieiuni,* Pollionem *aemulantur; otioſi, & ſupini, ſi quid*

quid modo longius circumduxerunt, iurant, Ciceronem, ita locuturum fuisse.

Lib. 10. cap. 3.

Sic scripsisse Sallustium accepimus. & sane manifestus est etiam ex opere ipso labor.

EX. CORNELIO. TACITO

Hist lib. li. 3.

C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor.

EX. SVETONIO

In Augusti uita.

TVQ. dubitas, Cimber ne Annius, an Verrius Flaccus, imitandi sint tibi? ita, ut uerbis, quae Crispus Sallustius excerpsit ex Originib. Catonis, vtaris? an potius, Asiaticorum oratorum inanib. sententijs, verborum volubilitas in nostrum sermonem transferenda?

EX. EODEM

In libro de claris gra. c. 9. de Ateio Philologo.

Asinius Pollio librum scripsit, in quo Sallustij scripta reprehendit, ut nimia priscor. verbor. affectatione oblita.

Ibidem.

Coluit familiarissime C. Sallustium, &, eo defuncto, Asinium Pollionem: quos, historiam componere aggressos, alterum breuiario rer. omnium Romanarum, ex quibus, quas uellet, eligeret, instruxit; alterum praeceptis de ratione dicendi. quo magis miror, Asinium Pollionem credidisse, antiqua eum uerba, & figuras, solitum esse colligere

Salluſtio: *cum ſibi ſciat nil aliud ſuadere, quam ut noto, ciuilique, & proprio, ſermone utatur, uitetq. maxime* obſcuritatem Salluſtij, & audaciam in translationibus.

Cap. 14. de Lenaeo. *Tanto amore erga patroni memoriam exſtitit, ut* Salluſtium hiſtoricum, *quod eum oris improbi, animo inuerecundo, ſcripſiſſet,* acerbiſsima ſatyra *lacerauerit, Laſtaurum, & Lurconem, & Nebulonem, Popinonemq. appellans, & uita, ſcriptisq. monſtroſum, praeterea priſcorum,* Catonisq. *uerborum ineruditiſſimum furem.*

EX IVSTINO

Hiſt. l. 38. Pompeius Trogus, in Liuio, & Salluſtio, *reprehendit, quod, conciones directas, ac orationes, operi ſuo inſerendo, Hiſtoriae modum exceſſerint.*

EX SENECA

Decl. lib. 3. Orationes Salluſtij *in honorem Hiſtoriarum leguntur.*

Ep. li. 20. ep. 115. Salluſtio uigente, *amputatae ſententiae, & uerba ante exſpectatum cadentia, & obſcura breuitas fuere pro cultu.* Arruntius, *uir rarae frugalitatis,* qui hiſtorias belli Punici ſcripſit, *fuit* Salluſtianus, *& in illud genus nitens.*

Ibidem. *Quae* apud Salluſtium *rara fuerunt,* apud hunc *crebra ſunt, & paene continua. nec ſine cauſſa.* ille *enim in haec incidebat: at* hic *illa quaerebat.*

Cum

Cum sit praecipua in Thucydide *uirtus breuitatis, hac eum* Sallustius *uicit, & in suis illum castris cecidit.* Contr. li. 5. cont. 25.

T. Liuius *tam iniquus* Sallustio *fuit, ut hanc ipsam sententiam & tamquam translatam, & tam quam corruptam, dum transfertur, obyceret* Sallustio. *nec hoc amore* Thucydidis *facit, ut illum praeferat. laudat, quem non timet; & facilius putat, posse a se* Sallustium *uinci, si ante a* Thucydide *uincatur.* Ibidem.

EX GELLIO

Sallustius, *nouator uerborum.* Lib. 1. c. 15.

Sallustius, *uel subtilissimus breuitatis artifex.* Lib. 3. c. 1.

Elegantia orationis Sallustij, *uerborumq. facundia, & nouandi studium, cum multa prorsus inuidia fuit:* multiq. non mediocri ingenio uiri *conati sunt reprehendere pleraque, & obtrectare: in quibus plura inscite, aut maligne, uellicant. nonnulla tamen uideri possunt non indigna reprehensione: quale illud, &c.* Lib. 4. c. 15.

Sallustius, *proprietatum in uerbis retinentissimus, consuetudini concessit.* Lib. 10. c. 20.

Asinio Pollioni, in quadam epistola, quam ad Plancum scripsit, & quibusdam alijs, C. Sallustius *inique dignus nota uisus est.* Lib. 10. c. 26.

Et paullo post: *Minus proprie, & a nullo graui auctore dictum.*

M. Varro, in litteris, atq. uita, fide homo Lib. 17. cap. 18.

multa,

(x grauis) multa, & x grauis, in libro, quem inscripsit Pius, aut de Pace, C. Sallustium, scriptorem seriae illius, & seuerae orationis, x in cuius historia *notiones censorias fieri, atq. exerceri uidemus, in adulterio deprehensum ab Annio Milone, loris bene caesum, dicit; &, cum dedisset pecuniam dimissum.*

(x al. in cuius not. &c. in qua not.)

EX. HORATIO

Ser. lib. 1. sat. 2.

Libertinarum dico: Sallustius *in quas*
Non minus insanit, quam qui moechatur.

EX. MACROBIO

Lib. 3. c. 15.

Sallustius, *grauissimus alienae luxuriae obiurgator, & censor.*

Lib. 5. c. 1.

Quattuor sunt genera dicendi; copiosum, in quo Cicero *dominatur; breue, in quo* Sallustius *regnat; siccum, quod* Frontoni *adscribitur; pingue, & floridum, in quo* Plinius Secundus *quondam, & nunc, nullo ueterum minor,* noster Symmachus *luxuriatur.*

EX. VIBIO. SEQVESTRE

In lib. de Flum.

Sallustius, *auctor certissimus.*

EX. ISIDORO

Lib. 13. ca. 21.

Sallustius, *auctor certissimus.*

EX. AELIO. SPARTIANO

Amauit genus dicendi uetuſtum, controuerſias declamauit: Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, Salluſtio Coelium *praetulit: eademq. iactatione, de* Homero, *ac* Platone, *iudicauit.*

In uita D. Hadriani.

EX. FLAVIO. VOPISCO

Nemo ſcriptorum, quantum ad hiſtoriam pertinet, non aliquid eſt mentitus. in quo Liuius, *in quo* Salluſtius, *in quo* Cornelius Tacitus, *in quo deniq.* Trogus *manifeſtis errorib. conuincerentur.*

in uita D. Aureliani.

Salluſtius, Liuius, Tacitus, Trogus, *diſertiſſimi uiri.*

in uita Probi.

EX. APPVLEIO

Neq. Cato *grauitatem requirit, neq.* Laelius *lenitatem, neq.* Gracchus *impetum, nec* Caeſar *calorem, nec* Hortenſius *diſtributionem, nec* Caluus *argutias, nec parcimoniam* Salluſtius, *nec opulentiam* Cicero.

Apol. 2.

EX. SIDONIO. APOLLINARE

Et te, qui breuitate, Criſpe, *polles.*

in Panegyr. 468.

EX. LACTANTIO. FIRMIANO

Salluſtius, *homo eruditus.*

de falſa reg. lib. 1. c. il 21.

Sallu-

de orig. erroris, lib. 2. c. 13.

Sallustius, *homo nequam, ait: Sed omnis nostra uis in animo, & corpore, sita est: animi imperio, corporis seruitio, magis utimur. Recte, si ita uixisset, ut locutus est. seruiuit enim foedissimis uoluptatibus, suamq. ipse sententiam uitae prauitate dissoluit.*

EX. D. HIERONYMO

lib. 1. aduersus Iouinianum.

Cicero, *rogatus ab Hirtio, ut, post repudium Terentiae, sororem eius duceret: omnino facere supersedit; dicens non posse se uxori, & philosophiae, pariter operam dare. illa interim coniux egregia, & quae de fontib. Tullianis hauserat sapientiam, nupsit* Sallustio, *inimico eius; & tertio,* Messallae Coruino: *& quasi per quosdam gradus eloquentiae deuoluta est.*

EX. PETRO. BLESENSE

ep. LXXIX. *sororem.)

Legimus, quod, cum Cicero *rogaretur, ut, post repudium Terentiae,* *uxorem Hirtij duceret, prorsus omne matrimonium renuit; dicens, se philosophiae, & uxori, uacare non posse.*

EX. EODEM. HIERONYMO, in Epitaphio Nepotiani, ad Heliodorum.

Non, mihi si linguae centum sint, oraq. centum,
Ferrea uox,

Omnia

Omnia poenar. percurrere nomina possim.
neq. enim historiam proposui scribere, sed nostras breuiter flere miserias. alioquin ad haec merito explicanda & Thucydides, *&* Sallustius, *muti sint.*

EX. D. AVGVSTINO

Sallustius, *nobilitatae ueritatis historicus.*
Nobilissimus historicus.

De Ciuit. Dei, lib. 1. c. 5. ep. 5. ad Marcellinum.

EX. MARTIALE

Hic erit, ut perhibent doctor. corda uirorum,
Crispus, *Romana primus in historia.*

Lib. 14.

EX. STATIO

Sed tuas artes puer ante discat:
Omne quas mundi senium remensus,
Orsa Sallusti breuis, *&* Timaui,
Reddis alumnum.

Sil. lib. 4.

De Sallustio, Dio lib. XLIII.

C. SALLVSTII. CRISPI
DE . CONIVRATIONE
L. SERGII. CATILINAE

OMNES homines, qui ſeſe ſtudent praeſtare ceteris animantibus, ſumma ope niti decet, ne uitam ſilentio tranſeant, ueluti pecora; quae Natura prona, atque uentri obedientia finxit. ſed noſtra omnis uis in animo, & corpore ſita eſt. animi imperio, corporis ſeruitio magis utimur. alterum nobis cum dijs, alterum cum belluis commune eſt. quo mihi rectius eſſe uidetur, ingenij, quam uirium, opibus gloriam quaerere, &, quoniam uita ipſa, qua fruimur, breuis eſt, memoriam noſtri quammaxime longam efficere. nam diuitiarum, & formae gloria fluxa, atq. fragilis eſt; uirtus clara, aeternaq. habetur. Sed diu magnum inter mortales certamen fuit, ui ne corporis, an uirtute animi, res magis militaris procederet. nam & prius, quam incipias, conſulto, &, ubi conſulueris, mature facto opus eſt. ita utrumq. per ſe indigens, alterum alterius auxilio eget. igitur initio reges, (nam in terris nomen imperij id primum fuit) diuerſi, pars ingenium, alij corpus exercebant. etiam tum uita hominum ſine cupiditate agitabatur: ſua cuiq. ſatis placebant. poſtea uero quam in Aſia Cyrus, in Graecia Lacedaemonij, & Athenienſes

coepere urbes, atq. nationes ſubigere; libidinem dominandi, cauſſam belli habere; maximam gloriam in maximo imperio putare: tum demum periculo atq. negotijs compertum eſt, in bello plurimum ingenium poſſe. quod ſi regum, atq. imperatorum animi uirtus in pace ita, ut in bello, ualeret: aequalius, atq. conſtantius ſeſe res humanae haberent; neq. aliud alio ferri, neq. mutari, ac miſceri omnia cerneres. nam imperium facile ijs artib. retinetur, quib. initio partum eſt. uerum, ubi pro labore deſidia, pro continentia, & aequitate libido, atq. ſuperbia inuaſere; fortuna ſimul cum morib. immutatur. ita imperium ſemper ad optimum quemq. a minus bono transfertur. quae homines arant, nauigant, aedificant, uirtuti omnia parent. ſed multi mortales, dediti uentri, atq. ſomno, indocti, incultique, uitam ſicuti peregrinantes tranſiere. quib. profecto contra naturam corpus uoluptati, anima oneri fuit. eorum ego uitam mortemq. iuxta aeſtimo: quoniam de utraq. ſiletur. uerum enimuero is mihi uiuere demum, atq. frui anima uidetur, qui aliquo negotio intentus, praeclari facinoris, aut artis bonae famam quaerit. ſed in magna copia rerum, aliud alij natura iter oſtendit. pulchrum eſt, bene facere reip. etiam bene dicere, haud abſurdum eſt. uel pace, uel bello clarum fieri licet. & qui fecere, & qui facta aliorum ſcripſere, multi laudantur. Ac mihi quidem, tametſi haud-

quaquam

quaquam par gloria ſequatur ſcriptorem, & actorem rerum; tamen in primis arduum uidetur, res geſtas ſcribere; primum, quod facta dictis ſunt exaequanda: dehinc, quia plerique, quae delicta reprehenderis, maleuolentia, & inuidia dicta putant: ubi de magna uirtute, atq. gloria bonorum memores; quae ſibi quiſq. facilia factu putat, aequo animo accipit; ſupra ea, uel uti ficta pro falſis ducit. Sed ego adoleſcentulus initio, ſicuti plerique, a ſtudio ad remp. latus ſum: ibiq. mihi multa aduerſa fuere. nam pro pudore, pro abſtinentia, pro uirtute, audacia, largitio, auaritia uigebant. quae tametſi animus aſpernabatur, inſolens malarum artium: tamen inter tanta uitia imbecilla aetas, ambitione corrupta, tenebatur. Ac me, cum ab reliquis malis morib. diſſentirem, nihilo minus honoris cupido eadem, quae ceteros, fama, atq. inuidia uexabat. igitur, ubi animus ex multis miſerijs, atq. periculis requieuit, & mihi reliquam aetatem a rep. procul habendam decreui; non fuit conſilium, ſocordia, atq. deſidia bonum otium conterere: neq. uero, agrum colendo, aut uenando, ſeruilib. officiis intentum aetatem agere; ſed, a quo incepto, ſtudioq. me ambitio mala detinuerat, eodem regreſſus ſtatui res geſtas populi R. carptim, ut quaeq. memoria digna uidebantur, perſcribere; eo magis, quod mihi a ſpe, metu, partibus reip. animus liber erat. Igitur de Catilinae coniuration-

quam uerissime potero, paucis absoluam. nam id facinus in primis ego memorabile existimo, sceleris, atq. periculi nouitate. de cuius hominis morib. pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam. L. Catilina, nobili genere natus, fuit magna ui & animi, & corporis, sed ingenio malo, prauoque. huic ab adolescentia bella intestina, caedes, rapinae, discordia ciuilis grata fuere: ibiq. iuuentutem suam exercuit. corpus patiens inediae, algoris, uigiliae, supra quam cuiquam credibile est. animus audax, subdolus, uarius, cuiuslibet rei simulator, ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus. satis loquentiae, sapientiae parum. uastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. hunc, post dominationem L. Sullae, libido maxima inuaserat reip. capiundae: neque, id quib. modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quidquam pensi habebat. agitabatur magis magisq. in dies animus ferox inopia rei familiaris, & conscientia scelerum: quae utraq. his artib. auxerat, quas supra memoraui. incitabant praeterea corrupti ciuitatis mores: quos pessima, ac diuersa inter se mala, luxuria, atq. auaritia, uexabant. Res ipsa hortari uidetur, quoniam de moribus ciuitatis tempus admonuit, supra repetere, ac paucis instituta maiorum domi, militiaeque, quo modo remp. habuerint, quantamq. reliquerint, utque, paullatim immutata, ex pulcherrima,

cherrim a,

cherrima,& optima, pesſima, ac flagitioſisſima, facta ſit, diſſerere. Vrbem Romam, ſicuti ergo accepi, condidere, atq. habuere initio Troiani; qui, Aenea duce profugi, incertis ſedib. uagabantur; cumq. his Aborigines, genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberum, atq. ſolutum. hi, poſtquam in una moenia conuenere, diſpari genere, disſimili lingua, alius alio more uiuentes, incredibile memoratu eſt, quam facile coaluerint. ſed, poſtquam res eorum ciuibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatisq. pollens uidebatur; ſicuti pleraq. mortalium habentur, inuidia ex opulentia orta eſt. igitur reges, populiq. finitimi bello tentare: pauci ex amicis auxilio eſſe. nam ceteri, metu perculſi, a periculis aberant. at Romani, domi, militiaeq. intenti, feſtinare, parare; alius alium hortari; hoſtib. obuiam ire; libertatem, patriam, parentesq. armis protegere. poſt, ubi pericula uirtute pepulerant, ſociis, atq. amicis auxilia portabant; magisq. dandis, quam accipiendis beneficiis amicitias parabant: imperium legitimum, nomen imperii regium habebant: delecti, quib. corpus annis infirmum, ingenium ſapientia ualidum erat, reip. conſultabant. hi, uel aetate, uel curae ſimilitudine, Patres appellabantur. poſt, ubi regium imperium, quod initio conſeruandae libertatis, atq. augendae reip. fuerat, in ſuperbiam, dominationemq. conuertit; immutato more, annua

imperia, binos imperatores ſibi fecere. eo modo minime poſſe putabant per licentiam inſoleſce re animum humanum. Sed ea tempeſtate coepe re ſe quiſq. magis extollere, magisq. ingenium in promptu habere. nam regib. boni, quam mali, ſuſpectiores ſunt: ſemperq. his aliena uirtus formidoloſa eſt. Sed ciuitas, incredibile memoratu eſt, adepta libertate, quantum breui creuerit. tanta cupido gloriae inceſſerat. Iamprimum iuuentus, ſimul ac belli patiens erat, in caſtris per laborem uſu militiam diſcebat: magisq. in decoris armis, & militarib. equis, quam in ſcortis, atq. conuiuijs, libidinem habebant. igitur ta lib. uiris non labor inſolitus, non locus ullus aſper, aut arduus erat, non armatus hoſtis formidoloſus: uirtus omnia domuerat. ſed gloriae maximum certamen inter ipſos erat. ſic ſe quiſque hoſtem ferire, murum adſcendere, conſpici, dum tale facinus faceret, properabat. eas diuitias, eam bonam famam, magnamq. nobilitatem putabant. laudis auidi, pecuniae liberales erant: gloriam ingentem, diuitias honeſtas uolebant. Memorare poſſem, quib. in locis maximas hoſtium copias populus R. parua manu fuderit; quas urbes natura munitas pugnando ceperit; ni ea res longius nos ab incepto traheret. ſed profecto Fortuna in omni re dominatur. ea res cunctas ex libidine magis, quam ex uero, celebrat, obſcuratque. Athenienſium res geſtae, ſicuti ego exiſtimo, ſatis am-

plae,

plae, magnificaeq. fuere; uerum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur: ſed, quia prouenere ibi ſcriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Athenienſium facta pro maximis celebrantur. ita eorum, qui ea fecere, uirtus tanta habetur, quantum uerbis ea potuere extollere praeclara ingenia. at populo R. numquam ea copia fuit: quia prudentisſimus quiſque negotioſus maxime erat. ingenium nemo ſine corpore exercebat. optimus quiſq. facere, quam dicere, ſua ab aliis bene facta laudari, quam ipſe aliorum narrare, malebat. igitur domi, militiaeq. boni mores colebantur. concordia maxima, minima auaritia erat. ius bonumq. apud eos non legib. magis, quam natura, ualebat. iurgia, diſcordias, iras, ſimultates cum hoſtib. exercebant: ciues cum ciuib. de uirtute certabant. in ſupplicijs deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. duab. his artibus, audacia in bello; ubi pax euenerat, aequitate, ſeque, remq. publicam curabant. Quarum rerum maxima documenta haec habeo; quod in bello ſaepius uindicatum eſt in eos, qui contra imperium in hoſtem pugnauerant, quiq. tardius reuocati proelio exceſſerant, quam qui ſigna relinquere, aut pulſi loco cedere auſi erant; in pace uero, quod beneficijs magis, quam metu, imperium agitabant, &, accepta iniuria, ignoſcere, quam perſequi, malebant. Sed, ubi labore, atq. iuſtitia reſp. creuit; reges

magni bello domiti; nationes ferae, & populi ingentes ui ſubacti; Carthago, aemula imperii Romani, ab ſtirpe interijt; cuncta maria, terraeq. patebant: ſaeuire fortuna, ac miſcere omnia coepit. qui labores, pericula, dubias, atq. aſperas res facile tolerauerant, ijs otium, diuitiae, optandae alijs, oneri miſeriaeq. fuere. igitur primo pecuniae, deinde imperij cupido creuit. ea quaſi materies omnium malorum fuere. namq. auaritia fidem, probitatem, ceteraſq. artes bonas ſubuertit; pro his ſuperbiam, crudelitatem, deos neglegere, omnia uenalia habere, edocuit: ambitio multos mortales falſos fieri ſubegit; aliud clauſum in pectore, aliud promptum in lingua habere; amicitias, inimicitiaſq. non ex re, ſed ex commodo, aeſtimare; magiſq. uultum, quam ingenium, bonum habere. haec primo paullatim creſcere, interdum uindicari. poſt, ubi contagio, quaſi peſtilentia, inuaſit; ciuitas immutata; imperium, ex iuſtisſimo, atq. optimo, crudele, intolerandumq. factum. Sed primo magis ambitio, quam auaritia, animos hominum exercebat: quod tamen uitium propius uirtuti erat. nam gloriam, honorem, imperium bonus, & ignauus aeq. ſibi exoptant. ſed ille uera nititur uia: huic quia bonae artes deſunt, dolis, atq. fallaciis contendit. auaritia pecuniae ſtudium habet: quam nemo ſapiens concupiuit. ea, quaſi uenenis malis imbuta, corpus, animumq. uirilem effeminat; ſemper

Ambitione

infinita,

infinita, insatiabilis est; neq. copia, neq. inopia minuitur. Sed, postquam L. Sulla, armis recepta rep. bonis initijs malos euentus habuit; rapere omnes, trahere; domum alius, alius agros cupere; neq. modum, neq. modestiam uictores habere; foeda, crudeliaq. in ciues facinora facere. huc accedebat, quod L. Sulla exercitum, quem in Asia ductauerat, quo sibi fidum faceret, contra morem maiorum, luxuriose, nimisq. liberaliter, habuerat. loca amoena, uoluptaria facile in otio feroces militum animos molliuerant. ibi primum insueuit exercitus populi R. amare, potare, signa, tabulas pictas, uasa caelata mirari, ea priuatim, ac publice rapere, delubra spoliare, sacra, profanaq. omnia polluere. Igitur hi milites, postquam uictoriam adepti sunt, nihil reliqui uictis fecere. quippe secundae res sapientium animos fatigant: ne illi, corruptis moribus, uictoriae temperarent. postquam diuitiae honori esse coeperunt, & eas gloria, imperium, potentia sequebatur: hebescere uirtus, paupertas probro haberi, innocentia pro maleuolentia duci coepit. igitur ex diuitijs iuuentutem luxuria, atq. auaritia cum superbia inuasere. rapere, consumere; sua parui pendere, aliena cupere; pudorem, pudicitiam, diuina atq. humana promiscua; nil pensi, neq. moderati habere. Operaepretium est, cum domos, atq. uillas cognoueris, in urbium modum aedificatas, uisere templa deorum, quae nostri maiores,

reli-

religiosissimi mortales, fecere.uerum illi delubra deorum pietate, domos suas gloria decorabant; neq. uictis quidquam, praeter iniuriae licentiam, eripiebant. at hi contra, ignauissimi homines, per summum scelus omnia ea socijs adimere, quae fortissimi uiri uictores reliquerunt: proinde quasi, iniuriam facere, id demum esset imperio uti. nam quid ea memorem, quae, nisi iis, qui uidere, nemini credibilia sunt; a priuatis complurib. subuersos montes, maria constructa esse? quib. mihi ludibrio uidentur fuisse diuitiae. quippe, quas honeste haberelicebat, per turpitudinem abuti properabant. Sed libido stupri, ganeae, ceteriq. cultus non minor incesserat. uiri pati muliebria: mulieres pudicitiam in propatulo habere: uescendi caussa, terra, mariq. omnia exquirere: dormire prius, quam somni cupido esset: non famem, non sitim, neq. frigus, neq. lassitudinem opperiri, sed ea omnia luxu ante capere. haec iuuentutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant. animus, imbutus malis artibus, haud facile libidinib. carebat: eo profusius omnib. modis quaestui, atq. sumptui deditus erat. In tanta, tamq. corrupta ciuitate, Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium flagitiorum, atq. facinorum circum se, tamquam stipatorum, cateruas habebat. nam, quicumq. impudicus, adulter, ganeo, manu, uentre, pene bona patria dissipauerat; quiq. alienum aes grande conflauerat,

rat,

rat, quo flagitium, aut facinus redimeret;praeterea, omnes undiq. parricidae,ſacrilegi,conuicti iudicijs,aut pro factis iudicium timentes;ad hoc,quos manus, atq. lingua periurio, aut ciuili ſanguine alebat; poſtremo, omnes, quos flagitium,egeſtas, conſcius animus exagitabat, hi Catilinae proximi, familiaresq. erant. quod ſi quis etiam a culpa uacuus in amicitiam eius inciderat; quotidiano uſu, atq. illecebris, facile par,ſimilisq. ceteris efficiebatur.ſed maxime adoleſcentium familiaritates appetebat. eorum animi molles,& aetate fluxi, dolis haud difficulter capiebantur.nam,ut cuiusq. ſtudium ex aetate flagrabat, alijs ſcorta praebere; alijs canes, atq. equos mercari; poſtremo neq. ſumptui, neq. modeſtiae ſuae parcere, dum illos obnoxios, fidosq. ſibi faceret. Scio fuiſſe non nullos, qui ita exiſtimarent; iuuentutem,quae domum Catilinae frequentabat, parum honeſte pudicitiam habuiſſe. ſed ex alijs reb. magis, quam quod cuiquam id compertum foret, haec fama ualebat. Iamprimum adoleſcens Catilina multa nefanda ſtupra fecerat cum uirgine nobili, cum ſacerdote Veſtae, & alia huiuſcemodi contra ius, fasque. poſtremo, captus amore Aureliae Oreſtillae, cuius praeter formam nihil umquam bonus laudauit; quod ea nubere illi dubitabat, timens priuignum adultum aetate; pro certo creditur,necato filio, uacuam domum ſceleſtis nuptijs feciſſe. quae quidem res

mihi

mihi in primis uidetur caussa fuisse facinoris maturandi. namq. animus impurus, dijs, hominibusq. infestus, neq. uigilijs, neq. quietib. sedari poterat: ita conscientia mentem excitam uastabat. igitur color eius exsanguis, foedi oculi, citus modo, modo tardus incessus: prorsus in facie, uultuq. uaecórdia inerat. Sed iuuentutem, quam, ut supra diximus, illexerat, multis modis mala facinora edocebat. ex illis testes, signatores falsos commodare; fidem, fortunas, pericula uilia habere. post, ubi eorum famam, atq. pudorem attriuerat, maiora alia imperabat. si caussa peccandi in praesens minus suppetebat, nihilo minus insontes, sicuti sontes, circumuenire, iugulare. scilicet, ne per otium torpescerent manus, aut animus, gratuito potius malus, atq. crudelis erat. His amicis, socijsq. confisus Catilina; simul quod aes alienum per omnes terras ingens erat; & quod pleriq. Sullani milites, largius suo usi, rapinarum & uictoriae ueteris memores, ciuile bellum exoptabant; opprimendae reip. consilium cepit. in Italia nullus exercitus: Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat: ipsi consulatum petendi magna spes: senatus nihil sane intentus; tutae, tranquillaeq. res omnes. sed ea prorsus opportuna Catilinae erant. igitur circiter KAL. Iun. L. Caesare, & C. Figulo cos. primo singulos appellare; hortari alios; alios tentare; opes suas, imparatam remp. magna praemia coniurationis docere.

docere. ubi ſatis explorata ſunt, quae uoluit; in unum omnes conuocat, quib. maxima neceſsitudo, & plurimum audaciae inerat. eo conuenere ſenatorii ordinis P. Lentulus Sura, P. Autronius, L. Caſsius Longinus, C. Cethegus, P. & Ser. Sullae, Seruii filii; L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Laeca, L. Beſtia, Q. Curius; praeterea, ex equeſtri ordine, M. Fuluius Nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius; ad hoc, multi ex colonijs, & municipijs, domi nobiles. erant praeterea complures paullo occultius conſilij huiuſce participes nobiles: quos magis dominationis ſpes hortabatur, quam inopia, aut alia neceſsitudo. ceterum iuuentus pleraque, ſed maxime nobilium, Catilinae inceptis fauebat. quib. in otio uel magnifice, uel molliter uiuere copia erat, incerta pro certis, bellum, quam pacem, malebant. Fuere item ea tempeſtate, qui crederent, M. Licinium Craſſum non ignarum eius conſilii fuiſſe: quia Cn. Pompeius, inuiſus ipſi, magnum exercitum ductabat, cuiuſuis opes uoluiſſe contra illius potentiam creſcere: ſimul confiſum, ſi coniuratio ualuiſſet, facile apud eos ſe principem fore. Sed antea item coniurauere pauci contra remp. in quib. Catilina fuit. de qua, quam ueriſsime potero, dicam. L. Tullo, Man. Lepido cos. P. Autronius, & P. Sulla, deſignati conſules, legib. ambitus interrogati, poenas dederant. poſt paullo Catilina, pecuniarum repetundarum

reus

reus, prohibitus erat petere consulatum; quod intra legitimos dies profiteri nequiuerit. Erat eodem tempore Cn. Piso, adolescens nobilis, summae audaciae, egens, factiosus; quem ad perturbandam remp. inopia, atq. mali mores stimulabant. cum hoc Catilina, & Autronius, circiter nonas Dec. consilio communicato, parabant in Capitolio Kalendis Ian. L. Torquatum, & L. Cottam cos. interficere; ipsi, fascib. correptis, Pisonem cum exercitu ad obtinendas duas Hispanias mittere. Ea re cognita, rursus in nonas Febr. consilium caedis transtulerunt. iam tum non consulib. modo, sed plerisq. senatorib. perniciem machinabantur. quod ni Catilina maturasset pro curia signum socijs dare: eo die, post conditam urbem Romam, pessimum facinus patratum foret. quia nondum frequentes armati conuenerant; ea res consilium diremit. Postea Piso in citeriorem Hispaniam quaestor pro praetore missus est, adnitente Crasso; quod eum infestum inimicum Cn. Pompeio cognouerat. neque tamen senatus prouinciam inuitus dederat. quippe foedum hominem a rep. procul esse uolebat: simul, quia boni complures praesidium in eo putabant; & iam tum potentia Cn. Pompeij formidolosa erat. sed is Piso, in prouinciam iter faciens, ab equitib. Hispanis, quos in exercitu ductabat, occisus est. Sunt qui ita dicunt, imperia eius iniusta, superba, crudelia barbaros nequiuisse pati: alii autem, equites

illos,

illos, Cn. Pompeij ueteres, fidosq. clientes, uoluntate eius Pisonem aggressos: numquam Hispanos praeterea tale facinus fecisse, sed imperia saeua multo antea perpessos. nos eam rem in medio relinquemus. De superiori coniuratione satis est dictum. Catilina, ubi eos, quos paullo ante memoraui, conuenisse uidet; tametsi cum singulis multa saepe egerat; tamen, in rem fore credens uniuersos appellare, & cohortari, in abditam partem aedium secedit; atq. ibi, omnib. arbitris procul amotis, orationem huiuscemodi habuit. Ni uirtus, fidesq. uestra satis spectata mihi foret: nequidquam opportuna res cecidisset: spes magna, dominatio in manib. frustra fuissent: neq. ego, per ignauiam, aut uana ingenia, incerta pro certis captarem. sed, quia multis, & magnis tempestatibus uos cognoui fortes, fidosq. mihi; eo animus ausus est maximum, atq. pulcherrimum facinus incipere; simul, quia uobis eadem, quae mihi, bona, malaq. esse intellexi. nam, idem uelle, atq. idem nolle, ea demum firma amicitia est. Sed ego, quae mente agitaui, omnes iam antea diuersi audistis. ceterum mihi in dies magis animus accenditur, cum considero, quae condicio uitae futura sit, nisi nosmet ipsos uindicamus in libertatem. nam, postquam resp. in paucorum potentium ius, atq. ditionem concessit, semper illis reges, tetrarchae uectigales esse: populi, nationes, stipendia pendere: ceteri omnes,

strenui,

ſtrenui,boni,nobiles,atq. ignobiles,uulgus fuimus,ſine gratia,ſine auctoritate,ijs obnoxij,qui bus, ſi reſp. ualeret, formidini eſſemus . itaq. omnis gratia, potentia,honos,diuitiae apud illos ſunt,aut ubi illi uolunt: nobis reliquerunt pericula,repulſas, iudicia,egeſtatem . quae quouſq. tandem patiemini o fortiſsimi uiri?nonne emori per uirtutem praeſtat , quam uitam miſeram, atq. inhoneſtam,ubi alienae ſuperbiae ludibrio fueris,per dedecus amittere ? uerum enimuero , pro deum atq. hominum fidem, uictoria in manu nobis eſt.uiget aetas: animus ualet. contra il lis,annis,atq. diuitiis,omnia conſenuerunt . tan tummodo incepto opus eſt: cetera res expediet. etenim quis mortalium,cui uirile ingenium eſt, tolerare poteſt, illis diuitias ſuperare, quas profundant in exſtruendo mari , & montib. coaequandis;nobis rem familiarem etiam ad neceſſaria deeſſe?illos binas,aut amplius domos continuare , nobis larem familiarem nuſquam ullum eſſe ? cum tabulas , ſigna , toreumata emunt ; noua diruunt, alia aedificant ; poſtremo omnib. modis pecuniam trahunt , uexant ; tamen ſumma libidine diuitias ſuas uincere nequeunt. at nobis eſt domi inopia,foris aes alienum , mala res , ſpes multo aſperior . deniq quid reliqui habemus , praeter miſeram animam ? Quin igitur expergiſcimini?en illa,illa quam ſaepe optaſtis , libertas , praeterea diuitiae, decus, gloria in oculis ſita ſunt. fortuna omnia

omnia

omnia uictorib. praemia posuit. res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica, magis, quam oratio mea, uos hortentur. uel imperatore, uel milite me utimini. neq. animus, neq. corpus a uobis aberit. haec ipsa, ut spero, uobiscum una consul agam: nisi forte me animus fallit, & uos seruire magis, quam imperare, parati estis. Postquam accepere ea homines, quib. mala omnia abunde erant, sed neq. res, neq. spes bona ulla: tametsi illis, quieta mouere, magna merces uidebatur; tamen postulauere plerique, uti proponeret, quae condicio belli foret; quae praemia armis peterent; quid ubiq. opis, aut spei haberent. Tum Catilina polliceri tabulas nouas, proscriptionem locupletum, magistratus, sacerdotia, rapinas, aliaq. omnia, quae bellum, atq. libido uictorum fert: praeterea, esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauritania cum exercitu P. Sitium Nucerinum, consilii sui participes: petere consulatum C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem & familiarem, & omnib. necessitudinib. circumuentum: cum eo consule se initium agendi facturum. ad hoc maledictis increpabat omnes bonos: suorum unumquemq. nominans laudare. admonebat alium egestatis, alium cupiditatis suae, complures periculi, aut ignominiae, multos uictoriae Sullanae, quib. ea praedae fuerat. Postquam omnium animos alacres uidet; cohortatus, ut petitionem suam

curae haberent, conuentum dimiſit. Fuere ea tempeſtate, qui dicerent, Catilinam, oratione habita, cum ad iuſiurandum populares ſceleris ſui addiceret, humani corporis ſanguinem uino permixtum in pateris circumtuliſſe; inde, cum poſt exſecrationem omnes deguſtauiſſent, ſicuti in ſollemnibus ſacris fieri conſueuit, aperuiſſe conſilium ſuum. atq. eo dictitare feciſſe, quo inter ſe magis fidi forent, alius alij tanti facinoris conſcij. non nulli ficta & haec, & multa praeterea exiſtimabant ab ijs, qui Ciceronis inuidiam, quae poſtea orta eſt, leniri credebant atrocitate ſceleris eorum, qui poenas dederant. nobis ea res pro magnitudine parum comperta eſt. Sed in ea coniuratione fuit Q. Curius, natus haud obſcuro loco, flagitijs atq. facinorib. coopertus: quem ſenatu cenſores probri gratia mouerant. huic homini non minor uanitas, quam audacia, inerat. neq. reticere, quae audierat, neq. ſuamet ipſe ſcelera occultare, prorſus neq. dicere, neq. facere, quidquam penſi habebat. erat ei cum Fuluia, muliere nobili, ſtupri uetus conſuetudo. cui cum minus gratus eſſet, quod inopia minus lagiri poterat; repente glorians maria, monteſq. polliceri coepit: & minari interdum ferro, niſi obnoxia foret: poſtremo, ferocius agitare, quam ſolitus erat. at Fuluia, ex inſolentia Curij cauſſa cognita, tale periculum reip. haud occultum habuit; ſed, ſublato auctore, de Catilinae coniuratione quae, quo modo audierat,

dierat, complurib. narrauit. ea res in primis ſtu dia hominum accendit ad conſulatum mandan dum M. Tullio Ciceroni. namq. antea pleraq. nobilitas inuidia aeſtuabat, & quaſi pollui conſulatum credebat, ſi eum, quamuis egregius, homo nouus adeptus foret. ſed, ubi periculum aduenit, inuidia, atq. ſuperbia poſt fuere. Igitur, comitijs habitis, conſules declarantur M. Tullius, & C. Antonius. quod factum primo populares coniurationis concuſſerat. neq. tamen Catilinae furor minuebatur; ſed in dies plura agitare; arma per Italiam locis opportunis parare; pecuniam, ſua, aut amicorum fide ſumptam mutuam, Faeſulas ad Manlium quendam portare; qui poſtea princeps fuit belli faciundi. ea tempestate plurimos cuiusq. generis homines adſciuiſſe ſibi dicitur, mulieres aliquot etiam; quae primo ingentes ſumptus ſtupro corporis tolerauerant, poſt, ubi aetas tantummodo quaeſtui, neq. luxuriae modum fecerat, aes alienum grande conflauerant. per eas ſe Catilina credebat poſſe ſeruitia urbana ſollicitare, urbem incendere, uiros earum uel adiungere ſibi, uel interficere. ſed in his erat Sempronia; quae multa ſaepe uirilis audaciae facinora commiſerat. haec mulier genere, atq. forma, praeterea uiro, liberis ſatis fortunata fuit; litteris graecis & latinis docta; pſallere, ſaltare elegantius, quam neceſſe eſt probae: multa alia, quae inſtrumenta luxuriae ſunt. ſed ei ſemper

cariora omnia,quam decus, atq. pudicitia fuit. pecuniae,an famae, minus parceret, haud facile discerneres. libidine sic accensa, ut saepius pete ret uiros, quam peteretur. sed ea saepe antehac fidem prodiderat, creditum abiurauerat,caedis conscia fuerat,luxuria,atq. inopia praeceps ab ierat. uerum ingenium eius haud absurdum, posse uersus facere, iocum mouere, sermone u- ti uel modesto, uel molli, uel procaci. prorsus multae facetiae,multusq. lepos inerat. His reb. comparatis, Catilina nihilo minus in proxi- mum annum consulatum petebat; sperans, si designatus foret, facile se ex uoluntate Antonio usurum. neq. interea quietus erat, sed omnib. modis insidias parabat Ciceroni. neq. illi ta- men ad cauendum dolus, aut astutiae deerant. namq. a principio consulatus sui,multa per Ful uiam pollicendo, effecerat, ut Q. Curius, de quo paullo ante memoraui,consilia Catilinae si bi proderet. ad hoc, collegam suum Antonium pactione prouinciae perpulerat, ne contra remp. sentiret: circum se praesidia amicorum, atq. clientium,occulte habebat. Postquam dies comitiorum uenit; & Catilinae neq. petitio, neq. insidiae, quas consuli fecerat, prospere cessere: constituit bellum facere, & extrema o- mnia experiri;quoniam, quae occulte tentaue- rat, aspera, foedaq. euenerant. Igitur C. Manlium Faesulas, atq. in eam partem Etru- riae,Septimium quendam Camertem in agrum

Pice-

Picenum, C. Iulium in Apuliam dimiſit, praeterea alium alio, quem ubiq. opportunum ſibi fore credebat. Interea Romae multa ſimul moliri: conſuli inſidias tendere: parare incendia: opportuna loca armatis hominib. obſidere: ipſe cum telo eſſe, item alios iubere: hortari, uti ſemper intenti, paratiq. eſſent: dies, noctesq. feſtinare: uigilare: neq. inſomnia, neq. labore fatigari. poſtremo, ubi multa agitanti nihil procedit, rurſus intempeſta nocte coniurationis principes conuocat per M. Porcium Laecam: ibiq. multa de ignauia eorum queſtus, docet ſe Manlium praemiſiſſe ad eam multitudinem, quam ad capienda arma parauerat; item alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent; ſeq. ad exercitum proficiſci cupere, ſi prius Ciceronem oppreſsiſſet: eum ſuis conſilijs multum officere. Igitur, perterritis, ac dubitantib. ceteris, C. Cornelius, eques Romanus, operam ſuam pollicitus, & cum eo L. Vargunteius ſenator, conſtituere ea nocte paullo poſt cum armatis hominibus, ſicuti ſalutatum, introire ad Ciceronem, ac de improuiſo domi ſuae imparatum confodere. Curius, ubi intelligit, quantum periculum conſuli impendeat, propere per Fuluiam Ciceroni dolum, qui parabatur, enunciat. ita illi, ianua prohibiti, tantum facinus fruſtra ſuſceperant. Interea Manlius in Etruria plebem ſollicitare, egeſtate ſimul, ac dolore iniuriae nouarum rerum cupidam; quod, Sullae domina-

tione,agros,bonaq.omnia amiſerat;praeterea,
latrones cuiuſq. generis,quorum in ea regione
magna copia erat, non nullos ex Sullanis colo-
nis,quib. libido,atq. luxuria ex magnis rapinis
nihil reliqui fecerant. ea cum Ciceroni nuncia-
rentur; ancipiti malo permotus,quod neq. ur-
bem ab inſidijs priuato conſilio longius tueri
poterat, neque, exercitus Manlij quantus, aut
quo conſilio foret, ſatis compertum habebat,
rem ad ſenatum refert,iam antea uulgi rumori-
bus exagitatam. itaque,quod plerumq. in atro-
ci negotio ſolet, ſenatus decreuit, darent ope-
ram conſules, ne quid reſp. detrimenti cape-
ret. ea poteſtas per ſenatum more Romano ma
giſtratui maxima permittitur, exercitum para-
re, bellum gerere, coercere omnib. modis ſo-
cios, atq. ciues: domi, militiaeq. imperium,
atq.iudicium ſummum habere.aliter,ſine popu
li iuſſu, nulli earum rerum conſuli ius eſt. Poſt
paucos dies L. Senius ſenator in ſenatu litteras
recitauit, quas Faeſulis allatas ſibi dicebat; in
quib. ſcriptum erat, C. Manlium arma cepiſſe,
cum magna multitudine, ante diem VI. Kal.
Nou. ſimul,id quod in tali re ſolet,alij porten-
ta,atq. prodigia nunciabant: alij, conuentus fie
ri, arma portari, Capuae, atq. in Apulia ſerui-
le bellum moueri. igitur ſenati decreto Q. Mar
cius Rex Faeſulas, Q. Metellus Creticus in
Apuliam, circumq. ea loca miſsi ſunt. hi
utriq. ad urbem imperatores erant, impedi-
ti,

ti, ne triumpharent, calumnia paucorum; quib. omnia honesta, atq. inhonesta uendere mos erat. sed praetores Q. Pompeius Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum: hisq. permissum, uti pro tempore, atq. periculo exercitum compararent. ad hoc, si quis indicasset de coniuratione, quae contra remp. facta erat, praemium decreuere, seruo libertatem, HS $\overline{C}$, libero impunitatem eius rei, & HS $\overline{CC}$. itemq. decreuere, uti gladiatoriae familiae Capuam, & in cetera municipia, distribuerentur pro cuiusq. opibus, Romae per totam urbem uigiliae haberentur; eisq. minores magistratus praeessent. Quib. reb. permota ciuitas, atq. immutata facies urbis erat: ex summa laetitia, atq. lasciuia, quae diuturna quies pepererat, repente omnes tristitia inuasit. festinare, trepidare: neq. loco, neq. homini cuiquam satis credere: neq. bellum gerere, neq. pacem habere: suo quisq. metu pericula metiri. ad hoc, mulieres, quib. pro reip. magnitudine bellli timor insolitus incesserat, afflictare sese: manus supplices ad caelum tendere: miserari paruos liberos: rogitare: omnia pauere: superbia, atq. delicijs omissis, sibi, patriaeq. diffidere. At Catilinae crudelis animus eadem illa mouebat: tametsi praesidia parabantur; & ipse lege Plautia interrogatus erat ab L. Paulllo. postremo, dissimulandi caussa, & quasi sui expurgandi, sicuti iurgio lacessitus foret, in senatum uenit.

 Tum

Tum M. Tullius consul, siue praesentiam eius timens, siue ira commotus, orationem habuit luculentam, atq. utilem reip. quam postea scriptam edidit. Sed, ubi ille assedit, Catilina, ut erat paratus ad dissimulanda omnia, demisso uultu, uoce supplici, postulare a patrib. coepit, ne quid de se temere crederent: ea familia ortum, ita se ab adolescentia uitam instituisse, ut omnia bona in spe haberet: ne existimarent, sibi, patricio homini, cuius ipsius, atq. maiorum plurima beneficia in plebem R. essent, perdita rep. opus esse; cum eam seruaret M. Tullius, inquilinus ciuis urbis Romae. ad haec maledicta alia cum adderet; obstrepere omnes, hostem, atq. parricidam uocare. tum ille furibundus, Quoniam quidem circumuentus, inquit, ab inimicis praeceps agor; incendium meum ruina restinguam. Deinde se ex curia domum proripuit. ibi multa secum ipse uoluens, quod neq. insidiae consuli procedebant, & ab incendio intelligebat urbem uigilijs munitam, optimum factu credens exercitum augere, ac prius, quam legiones scriberentur, multa ante capere, quae bello usui forent, nocte intempesta cum paucis in Manliana castra profectus est. sed Cethego, atq. Lentulo, ceterisque, quor. cognouerat promptam audaciam, mandat, quib. reb. possent, opes factionis confirment; insidias cõsuli maturent; caedẽ, incendia, aliaq. belli facinora parẽt: sese propediem cum magno exercitu ad urbem

accessurum. Dum haec Romae geruntur, C. Manlius ex suo numero legatos ad Q. Marcium regem mittit cum mandatis huiuscemodi. Deos, hominesq. testamur, imperator, nos arma neq. contra patriam cepisse, neq. quo periculum alijs faceremus, sed uti corpora nostra ab iniuria tuta forent: qui miseri, egentes, uiolentia, atq. crudelitate feneratorum pleriq. patria, sed omnes fama, atq. fortunis expertes sumus: neq. cuiquam nostrum licuit, more maiorum, lege uti, neque, amisso patrimonio, corpus liberum habere: tanta saeuitia feneratorum, atq. praetoris fuit. saepe maiores uestrum, miseriti plebis R. decretis suis inopiae eius opitulati sunt: ac nouissime, memoria nostra, propter magnitudinem aeris alieni, uolentib. omnib. bonis, argentum aere solutum est. saepe ipsa plebes, aut dominandi studio permota, aut superbia magistratuum armata, a patrib. secessit. at nos non imperium, neq. diuitias, petimus; quarum rerum caussa, bella, atq. certamina omnia inter mortales sunt; sed libertatem; quam nemo bonus, nisi cum anima simul, amittit. Te, atq. senatum obtestamur, consulatis miseris ciuibus; legis praesidium, quod iniquitas praetoris eripuit, restituatis; ne ue nobis eam necessitudinem imponatis, ut quaeramus, quonam modo maxime ulti sanguinem nostrum pereamus. Ad haec Q. Marcius respondit: si quid ab senatu petere uellent, ab armis discedant, Romam supplices pro-

ficiscan-

ficiſcantur: ea miſericordia, ac maſuetudine ſenatum, populumq. R. ſemper fuiſſe, ut nemo umquam ab eo fruſtra auxilium petiuerit. At Catilina ex itinere plerisq. conſularibus, praeterea optimo cuiq. litteras mittit: ſe, falſis criminib. circumuentum, quoniam factioni inimicorum reſiſtere nequiuerit, fortunae cedere, Maſsiliam in exſilium proficiſci; non quo ſibi tanti ſceleris conſcius eſſet; ſed uti reſp. quieta foret; ne ue ex ſua contentione ſeditio oriretur. Ab his longe diuerſas litteras Q. Catulus in ſenatu recitauit; quas ſibi nomine Catilinae redditas dicebat. earum exemplum infra ſcriptum eſt.

L. CATILINA
Q. CATVLO. S.

EGREGIA tua fides, re cognita, grata mihi, magnis in meis periculis, fiduciam commendationi meae tribuit. quamobrem defenſionem in nouo conſilio non ſtatui parare: ſatiſfactionem ex nulla conſcientia de culpa proponere decreui: quam medius fidius licet ueram cognoſcas. Iniurijs, contumelijsq. concitatus, quod fructu laboris, induſtriaeq. meae priuatus, ſtatum dignitatis non obtinebam, publicam miſerorum cauſſam pro mea conſuetudine ſuſcepi: non, quin aes alienum meis nominib. ex poſſeſsionib. ſoluere poſſem; cum & alijs nominib. liberalitas Aureliae Oreſtillae,

ſuis,

ſuis,filiaeq.copijs perſolueret:ſed, quod non di gnos homines honore honeſtatos uidebam; meq.falſa ſuſpicione alienatum eſſe ſentiebam. hoc nomine ſatis honeſtas pro meo caſu ſpes re liquae dignitatis conſeruandae ſum ſecutus. Plu ra cum ſcribere uellem,nunciatum eſt mihi uim parari. Nunc Oreſtillam tibi commendo,tuaeq. fidei trado.eam ab iniuria defendas,per liberos tuos rogatus,aueto. Sed ipſe,paucos dies com moratus apud C. Flaminium in agro Reatino, dum ciuitatem antea ſollicitatam armis exornat,cum faſcibus, atq. alijs imperij inſignib. in caſtra ad Manlium contendit.Haec ubi Romae comperta ſunt;ſenatus Catilinam, & Manlium hoſtes iudicat;ceterae multitudini diem ſtatuit, ante quam liceret ſine fraude ab armis diſcedere,praeter rerum capitalium condemnatis:praeterea,decernit, uti conſules delectum habeant; Antonius cum exercitn Catilinam perſequi maturet; Cicero urbi praeſidio ſit. Ea tempeſtate mihi imperium populi R.multo maxime miſerabile uiſum eſt:cui cum ad occaſum ab ortu ſolis omnia domita armis parerent; domi otium, atq. diuitiae,quae prima mortales putant,affluerent; fuere tamen ciues, qui ſeque, remq. publicam obſtinatis animis perditum irent. namque, duob. ſenati decretis, ex tanta multitudine neq.praemio inductus coniurationem patefecerat,neq. ex caſtris Catilinae quiſquam omnium diſceſſerat. tanta uis morbi, atq. uti tabes

bes plerosq. ciuium animos inuaserat. neq. solum illis aliena mens erat, qui conscij coniurationis fuerant; sed omnino cuncta plebes, nouarum rerum studio, Catilinae incepta probabat. id adeo more suo uidebatur facere. nam semper in ciuitate, quib. opes nullae sunt, bonis inuident, malos extollunt; uetera odere, noua exoptant; odio suar. rer. mutari omnia student; turba, atq. seditionib. sine cura aluntur; quoniam egestas facile habetur sine damno. Sed urbana plebes ea uero praeceps erat multis de caussis. primum omnium qui ubiq. probro, atq. petulantia maxime praestabant, item alij, per dedecora patrimonijs amissis, postremo omnes, quos flagitium, aut facinus domo expulerat, hi Romam, sicuti in sentinam, confluxerant. deinde multi, memores Sullanae uictoriae, quod ex gregarijs militib. alios senatores uidebant, alios ita diuites, ut regio uictu, atq. cultu aetatem agerent, sibi quisque, si uictoria in armis foret, talia sperabat. Praeterea, iuuentus, quae in agris manuum mercede inopiam tolerauerat, priuatis, atq. publicis largitionib. excita, urbanum otium ingrato labori praetulerat. eos, atq. alios omnes malum publicum alebat. quo minus mirandum est, homines egentes, malis moribus, maxima spe, reip. iuxta ac sibi consuluisse. praeterea, quorum, uictoria Sullae, parentes proscripti, bona erepta, ius libertatis imminutum erat, haud sane alio animo belli euen-

tum

tum exſpectabant. ad hoc, quicumq. aliarum, atq. ſenatus, partium erant, conturbari remp. quam minus ualere ipſi, malebant. id adeo malum multos poſt annos in ciuitatem reuerterat. nam, poſtquam Cn. Pompeio, & M. Craſſo cos. tribunicia poteſtas reſtituta eſt; homines adoleſcentes, ſummam poteſtatem nacti, quib. aetas, animusq. ferox erat, coepere, ſenatum criminando, plebem exagitare; deinde, largiendo, atq. pollicitando, magis incendere; ita ipſi clari, potentesq. fieri. contra eos ſumma ope nitebatur pleraq. nobilitas ſenatus, ſpecie reip. pro ſua magnitudine. namque, uti paucis uerum abſoluam, per illa tempora quicumq. remp. agitauere, honeſtis nominibus, alij, ſicuti iura populi defenderent, pars, quo ſenatus auctoritas maxima foret, bonum publicum ſimulantes, pro ſua quiſq. potentia certabat: neq. illis modeſtia, neq. modus contentionis erat: utiq. uictoriam crudeliter exercebant. ſed, poſtquam Cn. Pompeius ad bellum maritimum, atq. Mithridaticum miſſus eſt; plebis opes imminutae; paucorum potentia creuit. hi magiſtratus, prouincias, aliaq. omnia tenere: ipſi innoxij, florentes, ſine metu aetatem agere, ceterosq. iudicijs terrere, quo plebem in magiſtratu placidius tractarent. ſed, ubi primum, dubijs reb. nouandis, ſpes oblata eſt; uetus certamen animos eorum arrexit. quod ſi primo proelio Catilina ſuperior, aut aequa manu diſceſsiſſet:

profe-

profecto magna clades, atq. calamitas remp.op
preſsiſſet: neq. illis, qui uictoriam adepti fo-
rent, diutius ea uti licuiſſet; quin defeſsis, & ex-
ſanguibus, qui plus poſſet, imperium, atq. liber-
tatem extorqueret. Fuere tamen extra coniura-
tionem complures, qui ad Catilinam initio pro
fecti ſunt. in his erat Fuluius, ſenatoris filius:
quem retractum ex itinere parens necari iuſsit.
Iiſdem temporib. Romae Lentulus, ſicuti Ca-
tilina praeceperat, quoſcumq. moribus, aut
fortuna nouis reb. idoneos credebat, aut per
ſe, aut per alios ſollicitabat; neq. ſolum ciues,
ſed cuiuſq. modi genus hominum, quod mo-
do uſui bello foret. igitur P. Vmbreno cuidam
negotium dat, uti legatos Allobrogum requi-
rat; eosque, ſi poſsit, impellat ad ſocietatem bel
li; exiſtimans publice, priuatimq. aere alieno op
preſſos; praeterea, quod natura Gallica gens
bellicoſa eſſet, facile eos ad tale conſilium ad-
duci poſſe. Vmbrenus, quod in Gallia negotia-
tus erat, pleriſq. principib. ciuitatum notus erat,
atq. eos nouerat: itaq. ſine mora, ubi primum le-
gatos in foro conſpexit, percunctatus pauca de
ſtatu ciuitatis, & quaſi dolens eius caſum, requi
rere coepit, quem exitum tantis malis ſpera-
rent. poſtquam illos uidet queri de auaritia ma
giſtratuum, accuſare ſenatum, quod in eo auxilij
nihil eſſet; miſerijs ſuis remedium mortem ex-
ſpectare: At ego, inquit, uobis, ſi modo uiri eſſe
uultis, rationem oſtendam, qua tanta mala iſta

effu-

effugiatis. Haec ubi dixit; Allobroges, in maximam ſpem adducti, Vbrenum orare, ut ſui miſereretur: nihil tam aſperum, neq. tam difficile eſſe, quin cupidiſsime facturi eſſent; dum ea res ciuitatem aere alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit, quod foro propinqua erat, neq. aliena conſilij propter Semproniam. nam tum Brutus ab Roma aberat. praeterea Gabinium arceſsit; quo maior auctoritas ſermoni ineſſet. eo praeſente coniurationem aperit: nominat ſocios, praeterea multos cuiuſq. generis innoxios; quo legatis animus amplior eſſet: deinde eos, pollicitos operam ſuam, domum dimittit. Sed Allobroges diu in incerto habuere, quidnam conſilij caperent. in altera parte erat aes alienum, ſtudium belli, magna merces in ſpe uictoriae: at in altera maiores opes, tuta conſilia, pro incerta ſpe certa praemia. haec illis uoluentibus, tandem uicit fortuna reip. itaq. Q. Fabio Sangae, cuius patrocinio plurimum ciuitas utebatur, rem omnem, uti cognouerant, aperiunt. Cicero, per Sangam conſilio cognito, legatis praecipit, ut ſtudium coniurationis uehementer ſimulent; ceteros adeant; bene polliceantur; denīq. operam, uti eos quammaxime manifeſtos habeant. Iiſdem fere temporibus, in Gallia citeriore, atq. ulteriore, item in agro Piceno, Bruttio, Apulia motus erat. namq. illi, quos ante Catilina dimiſerat, inconſulte, ac ueluti per dementiam, cuncta ſimul agebant:

nocturn-

noctnrnis consilijs, armorum, atq. telorum portationibus, festinando, agitando omnia, plus timoris, quam periculi, effecerant. ex eo numero complures Q. Metellus Celer praetor, ex S. C. caussa cognita, in uincula coniecerat: item in citeriore Gallia C. Murena, qui ei prouinciae legatus praeerat. At Romae Lentulus cum ceteris, qui principes coniurationis erant, paratis, ut uidebatur, magnis copijs, constituerat, uti, cum Catilina in agrum Faesulanum cum exercitu uenisset, L. Bestia tribunus pl. concione habita, quereretur de actionibus Ciceronis, belliq. grauissimi inuidiam optimo consuli imponeret; eo signo, proxima nocte cetera multitudo coniurationis suum quisq. negotium exsequeretur. sed ea diuisa hoc modo dicebantur: Statilius, & Gabinius uti cum magna manu duodecim simul opportuna loca urbis incenderent; quo tumultu facilior aditus ad consulem, ceterosque, quib. insidiae parabantur, fieret: Cethegus Ciceronis ianuam obsideret, eumq. ui aggrederetur, alius autem alium; sed filij familiarum, quorum ex nobilitate maxima pars erat, parentes interficerent; simul, caede, & incendio perculsis omnibus, ad Catilinam erumperent. Inter haec parata, atq. decreta, Cethegus semper querebatur de ignauia sociorum: illos, dubitando, & dies prolatando, magnas opportunitates corrumpere: facto, non consulto, in tali periculo opus esse: seque, si pauci adiuuarent, languentibus

tibus

tibus alijs, impetum in curiam facturum. natura ferox, uehemens, manu promptus erat: maximum bonum in celeritate putabat. Sed Allobroges ex praecepto Ciceronis per Gabinium ceteros conueniunt: ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Caſsio poſtulant iuſiurandum, quod ſignatum ad ciues perferant: aliter haud facile eos ad tantum negotium impelli poſſe. ceteri, nihil ſuſpicantes, dant. Caſsius ſemet eo breui uenturum pollicetur, ac paullo ante legatos ex urbe proficiſcitur. Lentulus cum his P. Vulturtium quendam Crotonienſem mittit: ut Allobroges, prius quam domum pergerent, cum Catilina, data, atq. accepta fide, ſocietatem confirmarent. ipſe Vulturtio litteras ad Catilinam dat: quarum exemplum infra ſcriptum eſt. Qui ſim, ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. fac cogites, in quanta calamitate ſis: & memineris, te uirum eſſe. conſideres, quid tuae rationes poſtulent: auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis. Ad hoc, mandata uerbis dat: cum ab ſenatu hoſtis iudicatus ſit, quo conſilio ſeruitia repudiet: in urbe parata eſſe, quae iuſſerit: ne cunctetur ipſe propius accedere. His reb. ita actis, conſtituta nocte, qua proficiſcerentur, Cicero, per legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco, & C. Pomptinio praetorib. imperat, ut in ponte Miluio per inſidias Allobrogum comitatus deprehendant: rem omnem aperit, cuius rei gratia mittebantur: cetera, uti facto opus

ſit, ita agant, permittit illis. homines militares, ſine tumultu praeſidijs collocatis, ſicuti praeceptum erat, occulte pontem obſident. Poſtquam ad id loci legati cum Vulturtio uenerunt; & ſimul utrimq. clamor exortus eſt: Galli, cito cognito conſilio, ſine mora praetorib. ſe tradunt, Vulturtius primo, cohortatus ceteros, gladio ſe a multitudine defendit; deinde, ubi a legatis deſertus eſt, multa prius de ſalute ſua Pomptinium obteſtatus, quod ei notus erat, poſtremo timidus, ac uitae diffidens, uelut hoſtibus, ſeſe praetorib. dedit. quib. reb. confectis, omnia propere per nuncios conſuli declarantur. At illum ingens cura, atq. laetitia ſimul occupauere. nam laetabatur intelligens, coniuratione patefacta, ciuitatem periculis ereptam eſſe. porro autem anxius erat, dubitans, in maximo ſcelere tantis ciuib. deprehenſis, quid facto opus eſſet. poenam illorum ſibi oneri, impunitatem perdundae reip. fore credebat. igitur, confirmato animo, uocari ad ſeſe iubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemq. Ceparium Terracinenſem; qui in Apuliam, ad concitanda ſeruitia, proficiſci parabat. ceteri ſine mora ueniunt: Ceparius, paullo ante domo egreſſus, cognito indicio, ex urbe profugerat. conſul Lentulum, quod praetor erat, ipſe manu tenens in ſenatum perducit; reliquos cum cuſtodib. in aedē Concordiae uenire iubet. eo ſenatum aduocat; magnaq. frequentia eius ordinis, Vulturtiũ cum

legatis

legatis introducit; Flaccum praetorem ſcrinium cum litteris,quas a legatis acceperat, eodem afferre iubet. Vulturtius,interrogatus de itinere,de litteris,poſtremo quid,aut qua de cauſſa,conſilij habuiſſet, primo fingere alia omnia, diſsimulare de coniuratione;poſt,ubi fide publica dicere iuſſus eſt, omnia, uti geſta erant, aperit;docetq. ſe paucis ante dieb. a Gabinio,& Ceparío ſocium accitum:nihil amplius ſcire,quam legatos: tantummodo audire ſolitum ex Gabinio,P.Autronium,Ser.Sullam,L.Vargunteium, multos praeterea in ea coniuratione eſſe. Eadem Galli fatentur. At Lentulum diſsimulantem coarguunt, praeter litteras, ſermonibus, quos ille habere ſolitus erat:ex libris Sibyllinis, regnum Romae trib. Cornelijs portendi: Cinnam, atq. Sullam antea, ſe tertium eſſe, cui fatum foret urbis potiri:praeterea,ab incenſo Capitolio illum eſſe uigeſimum annum, quem ſaepe ex prodigijs haruſpices reſpondiſſent bello ciuili cruentum fore.Igitur,perlectis litteris,cum prius omnes ſigna ſua cognouiſſent,ſenatus decernit,uti,abdicato magiſtratu,Lentulus,itemq. ceteri in liberis cuſtodijs habeantur.itaq.Lentutulus P.Lentulo Spintheri,qui tum aedilis erat, Cethegus Q.Cornificio,Statilius C.Caeſari,Gabinius M.Craſſo,Ceparius (nam is paullo ante ex fuga retractus erat) Cn. Terentio ſenatori traduntur. Interea plebes,coniuratione patefacta, quae primo cupida nouarum rerum nimis

 bello

bello fauebat, mutata mente Catilinae consilia exsecrari, Ciceronem ad caelum tollere; ueluti ex seruitute erepta, gaudium, atq. laetitiam agi tabat. namq. alia belli facinora praedae magis, quam detrimento, fore, incendium uero crudele, immoderatum, ac sibi maxime calamitosum putabat; quippe cui omnes copiae in usu quotidiano, & cultu corporis erant. Post eum diem quidam L. Tarquinius ad senatum adductus erat: quem, ad Catilinam proficiscentem, ex itinere retractum aiebant. is cum se diceret indicaturum de coniuratione, si fides publica data esset; iussus a consule, quae sciret, edicere, eadem fere, quae Vulturtius, de paratis incendijs, de caede bonorum, de itinere hostium senatum edocet: praeterea, se missum a M. Crasso, qui Catilinae nunciaret, ne eum Lentulus, & Cethegus, alijq. ex coniuratione deprehensi terrerent; eoq. magis properaret ad urbem accedere, quo & ceterorum animos reficeret, & illi facilius e periculo eriperentur. Sed, ubi Tarquinius Crassum nominauit, hominem nobilem, maximis diuitijs, summa potentia; alij rem incredibilem rati; pars, tametsi uerum existimabant, tamen, quia in tali tempore tanta uis hominis magis leniunda, quam exagitanda, uidebatur, pleriq. Crasso ex priuatis negotijs obnoxij, conclamant, indicem falsum esse; deq. ea re postulant uti referatur. itaque, consulente Cicerone, frequens senatus decernit, Tar-

quinij indicium falſum uideri; eumq. in uincu-
lis retinendum;neq.amplius poteſtatem faciun
dam, niſi de eo indicaret, cuius conſilio tantam
rem eſſet mentitus. Erant eo tempore, qui exi-
ſtimarent, indicium illud a P. Autronio ma-
chinatum; quo facilius, appellato Craſſo, per
ſocietatem periculi reliquos illius potentia te-
geret. alij Tarquinium immiſſum a Cicero-
ne, aiebant; ne Craſſus, more ſuo ſuſcepto
malorum patrocinio, remp. conturbaret. ip-
ſum Craſſum ego poſtea praedicantem audi-
ui, tantam illam contumeliam ſibi ab Cicerone
impoſitam. Sed ijſdem temporib. Q. Catu-
lus, & Cn. Piſo neq. precibus, neq. gratia,
neq. pretio Ciceronem impellere potuere, u-
ti per Allobroges, aut per alium indicem, C.
Caeſar falſo nominaretur. nam uterq. cum il-
lo graues inimicitias exercebant; Piſo, oppu-
gnatus in iudicio repetundarum,propter cuiuſ-
dam tranſpadani ſuppliciuminiuſtum;Catulus,
ex petitione pontificatus odio incenſus; quod
extrema aetate, maximis honorib. uſus, ab ado
leſcentulo Caeſare uictus diſceſſerat. res au-
tem oportuna uidebatur;quod is,priuatim egre
gia liberalitate, publice maximis muneribus,
grandem pecuniam debebat.Sed, ubi conſulem
ad tantum facinus impellere nequeunt, ipſi, ſi-
gillatim circuendo,atq. ementiendo quae ſe ex
Vulturtio, aut Allobrogib. audiſſe dicerent,
magnam illi inuidiam conflauerant; uſq. eo, ut

non nulli equites R. qui praesidij caussa cum telis erant circum aedem Concordiae, seu periculi magnitudine, seu animi mobilitate impulsi, quo studium suum in remp. clarius esset, egredienti ex senatu Caesari gladio minitarentur. Dum haec in senatu aguntur; & dum legatis Allobrogum, & T. Vulturtio, comprobato eorum indicio, praemia decernuntur: libertini, & pauci ex clientib. Lentuli, diuersis itineribus, opifices, atq. seruitia, in uicis ad eum eripiendum sollicitabant: partim exquirebant duces multitudinum, qui pretio remp. uexare soliti erant. Cethegus autem per nuncios familiam, atq. libertos suos, lectos, & exercitatos in audaciam, orabat, ut, grege facto, cum telis ad sese irrumperent. Consul, ubi ea parari cognouit, dispositis praesidijs, uti res, atq. tempus monebat, conuocato senatu, refert, quid de ijs fieri placeat, qui in custodijs traditi erant. sed eos paullo ante frequens senatus iudicauerat contra remp. fecisse. Tum D. Iunius Silanus, primus sententiam rogatus, quod eo tempore consul designatus erat, de ijs, qui in custodijs tenebantur, & praeterea de L. Casio, P. Furio, P. Vmbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumendum decreuerat: isq. postea, permotus oratione C. Caesaris, pedib. in sententiam Ti. Neronis iturum se dixerat; qui de ea re, praesidijs additis, referundum censuerat. Sed Caesar, ubi ad eum uentum. est, rogatus sententiam a consule,

huiu-

huiuſcemodi uerba locutus eſt. Omnes homines P.C. qui de reb. dubijs conſultant, ab odio, amicitia, ira, atq. miſericordia uacuos eſſe decet. haud facile animus uerum prouidet, ubi illa officiunt; neq. quiſquam omnium libidini ſimul, & uſui. paruit. ubi intenderis ingenium; ualet. ſi libido poſsidet; ea dominatur; animus nihil ualet. Magna mihi copia eſt memorandi P. C. qui reges, aut qui populi, ira, aut miſericordia impulſi, male conſuluerint: ſed ea malo dicere, quae maiores noſtri, contra libidinem animi ſui, recte, atq. ordine fecere. Bello Macedonico, quod cum rege Perſe geſsimus, Rhodiorum ciuitas, magna, atq. magnifica, quae populi R. opib. creuerat, infida, atq. aduorſa nobis fuit: ſed poſtquam, bello confecto, de Rhodijs conſultum eſt; maiores noſtri, ne quis diuitiarum magis, quam iniuriae cauſſa bellum inceptum diceret, impunitos eos dimiſere. Item, bellis Punicis omnibus, cum ſaepe Carthaginienſes & in pace, & per indutias multa nefaria facinora feciſſent, numquam ipſi per occaſionem talia fecere: magis, quod ſe dignum foret, quam quod in illos iure fieri poſſet, quaerebant. Hoc item uobis prouidendum eſt P. C. ne plus apud uos ualeat P. Lentuli, & ceterorum ſcelus, quam ueſtra dignitas; neu magis irae ueſtrae, quam famae, conſulatis. nam, ſi digna poena pro factis eorum reperitur: nouum conſilium approbo. ſin magnitudo ſceleris omniũ ingenia exſu

perat: ijs utendum censeo, quae legib. comparata sunt. Pleriq. eorum, qui ante me sententias dixerunt, composite, atq. magnifice casum reip. miserati sunt: quae belli saeuitia esset, quae uictis acciderent, enumerauere: rapi uirgines, pueros: diuelli liberos a parentum complexu: matres familiarum pati, quae uictorib. collibuissent: fana, atq. domo, spoliari: caedem, incendia fieri: postremo, armis, cadaueribus, cruore, atq. luctu, omnia compleri. sed, per deos immortales, quo illa oratio pertinuit? an, uti uos infestos coniurationi faceret? scilicet, quem res tanta, atq. tam atrox non permouit, eum oratio accendet. non ita est: neq. cuiquam mortalium iniuriae suae paruae uidentur: multi eas grauius aequo habuere. sed alijs alia licentia est, P.C. qui demissi in obscuro uitam agunt, si quid iracundia deliquere, pauci sciunt; fama, atq. fortuna eorum pares sunt: qui magno imperio praediti, in excelso aetatem agunt; eorum facta cuncti mortales nouere. ita in maxima fortuna minima licentia est. neq. studere, neq. odisse, sed minime irasci, decet. quae apud alios iracundia dicitur, ea in imperio superbia, atq. crudelitas, appellatur. Equidem ego sic existimo P.C. omnes cruciatus minores, quam facinora illorum, esse. sed pleriq. mortales postrema meminere; & in hominib. impijs, sceleris eorum obliti, de poena disserunt, si ea paullo saeuior fuerit. D. Silanum, uirum fortem, atq. strenuum, certo scio,

to ſcio, quae dixerit, ſtudio reip. dixiſſe, neq. illum in tanta re gratiam, aut inimicitias exercere. eos mores, eamq. modeſtiam uiri cognoui. uerum ſententia eius mihi non crudelis, (quid enim in tales homines crudele fieri poteſt?) ſed aliena a rep. noſtra uidetur. Nam profecto aut metus, aut iniuria te ſubegit, Silane, conſulem deſignatum, genus poenae nouum decernere. de timore, ſuperuacaneum eſt diſſerere; cum praeſertim, diligentia clariſsimi uiri conſulis, tanta praeſidia ſint in armis. de poena, poſſum equidem dicere id, quod res habet; in luctu, atq. miſerijs, mortem aerumnarum requiem, non cruciatum, eſſe; eam cuncta mortalium mala diſſoluere; ultra neq. curae, neq. gaudio, locum eſſe. ſed, per deos immortales, quamobrem in ſententiam non addidiſti, uti prius uerberib. in eos animaduerteretur? an, quia lex Porcia uetat? at aliae leges item condemnatis ciuib. non animam eripi, ſed exſilium permitti iubent. an, quia grauius eſt uerberari, quam necari? quid aut acerbum, aut nimis graue, eſt in homines tanti facinoris conuictos? ſin, quia leuius eſt: qui conuenit in minore negotio legem timere, cum eam in maiore neglexeris? At enim quis reprehendet, quod in parricidas reip. decretum erit? tempus, dies, fortuna; cuius libido gentib. moderatur. illis merîto accidet, quidquid euenerit: ceterum uos P.C. quid in alios ſtatuatis, conſiderate. omnia mala exempla ex bo-

nis

nis initijs orta ſunt: ſed, ubi imperium ad ignaros ciues, aut minus bonos, peruenit; nouum illud exẽplum ab dignis, & idoneis ad indignos, & non idoneos transfertur. Lacedaemonij, deuictis Atheniensibus, triginta uiros impoſuere, qui remp. eorum tractarent. hi primo coepere peſsimum quemque, & omnib. inuiſum indemnatum necare. ea populus laetari, & merito dicere fieri. poſt, ubi paullatim licentia creuit; iuxta bonos & malos libidinoſe interficere, ceteros metu terrere. ita ciuitas, ſeruitute oppreſſa, ſtultae laetitiae graues poenas dedit. Noſtra memoria uictor Sulla, cum Damaſippum, & alios eiuſmodi, qui malo reip. creuerant, iugulari iuſſit; quis non factum eius laudabat? homines ſcelestos, factioſos, qui ſeditionib. remp. exagitauerant, merito necatos aiebant. ſed ea res magnae initium cladis fuit. nam, uti quiſq. aut domum, aut uillam, poſtremo uas, aut ueſtimentum alicuius concupiuerat; dabat operam, uti is in proſcriptorum numero eſſet. ita illi, quib. Damaſippi mors laetitiae fuerat, paullo poſt ipſi trahebantur: neq. prius finis iugulandi fuit, quam Sulla omnes ſuos diuitijs expleuit. Atq. ego hoc non in M. Tullio, neq. his temporib. uereor. ſed in magna ciuitate multa, & uaria ingenia ſunt. poteſt alio tempore, alio conſule, cui item exercitus in manu ſit, falſum aliquid pro uero credi. ubi hoc exemplo, per ſenatus decretum, gladium conſul eduxerit, quis illi fi-

nem ſtatuet, aut quis moderabitur? Maiores no-
ſtri P.C. neq. conſilij, neq. audaciae umquam e-
guere: neq. illis ſuperbia obſtabat, quo minus
aliena inſtituta, ſi modo proba erant, imitaren-
tur. arma, atq. tela militaria ab Samnitibus, inſi
gnia magiſtratuum ab Tuſcis pleraq. ſumpſe-
runt: poſtremo, quod ubiq. apud ſocios, aut
hoſtes idoneum uidebatur, cum ſummo ſtudio
domi exſequebantur. imitari, quam inuidere
bonis, malebant. ſed eodem illo tempore, Grae
ciae morem imitati, uerberib. animaduerte-
bant in ciues, de condemnatis ſummum ſup-
plicium ſumebant. poſtquam reſp. adoleuit; &
multitudine ciuium factiones ualuere; circum-
ueniri innocentes, alia huiuſcemodi fieri coe-
pere: tunc lex Porcia, aliaeq. leges paratae ſunt;
quib. legib. exſilium damnatis permiſſum eſt.
Hanc ego cauſſam P.C. quo minus nouum con
ſilium capiamus, in primis magnam puto. Pro-
fecto uirtus, atq. ſapientia maior in illis fuit,
qui ex paruis opib. tantum imperium fecere,
quam in nobis, qui ea bene parta uix retine-
mus. Placet igitur eos dimitti, & augeri exerci
tum Catilinae? minime: ſed ita cenſeo: publican
das eorum pecunias; ipſos in uinculis habendos
per municipia, quae maxime opib. ualent: neu
quis de his poſtea ad ſenatum referat, ne ue
cum populo agat: qui aliter fecerit, ſenatum exi
ſtimare, eum contra remp. & ſalutem omnium
facturum. Poſtquam Caeſar dicendi finem fe-

cit;

cit; ceteri uerbo, alius alij uarie aſſentiebantur. At M. Porcius Cato, rogatus ſententiam, huiuſcemodi orationem habuit. Longe mihi alia mens eſt P. C. cum res, atq. pericula noſtra conſidero, & cum ſententias non nullorum ipſe mecum reputo. illi mihi diſſeruiſſe uidentur de poena eorum, qui patriae, parentibus, aris, atq. focis ſuis bellum parauere. res autem monet, cauere ab illis magis, quam, quid in illos ſtatuamus, conſultare. nam cetera maleficia tum perſequare, ubi facta ſunt: hoc, niſi prouideris, ne accidat; ubi euenit, fruſtra iudicia implores. capta urbe, nihil reliqui fit uictis. ſed, per deos immortales, (uos ego appello, qui ſemper domos, uillas, ſigna, tabulas ueſtras pluris, quam remp. feciſtis) ſi iſta, cuiuſcumq. modi ſint, quae amplexamini, retinere, ſi uoluptatib. ueſtris otium praebere uultis: expergiſcimini aliquando, & capeſsite remp. non agitur de uectigalibus, neq. de ſociorum iniurijs: libertas, & anima noſtra in dubio eſt. Saepenumero P. C. multa uerba in hoc ordine feci: ſaepe de luxuria, atq. auaritia noſtrorum ciuium queſtus ſum; multosq. mortales ob eam cauſſam aduerſos habeo. qui mihi, atq. animo meo nullius umquam delicti gratiam feciſſem, haud facile alterius libidini malefacta condonabam. ſed, ea tametſi uos parui pendebatis: tamen reſp. firma erat: opulentia negligentiam tolerabat. nunc uero non id agitur, bonis ne, an malis

mo-

moríb. uiuamus;neque,quantum,aut quam ma gnificum imperium populi R.ſit;ſed,cuius haec cumq. modi uidentur,noſtra,an,nobiſcum una, hoſtium futura ſint. Hic mihi quiſquam manſuetudinem,& miſericordiam nominat?iam pri dem equidem nos uera rerum uocabula amiſimus. quia,bona aliena largiri, liberalitas;mala rum rerum audacia,fortitudo uocatur; eo reſp. in extremo ſita eſt. ſint ſane,quoniam ita ſe mores habent, liberales ex ſociorum fortunis: ſint miſericordes in furibus aerarij: ne illi ſanguinem noſtrum largiantur; &, dum paucis ſceleſtis parcunt,bonos omnes perditum eant.Bene, & compoſite C. Caeſar paullo ante in hoc ordi ne de uita,& morte diſſeruit, credo falſa exiſtimans ea, quae de inferis memorantur; diuerſo itinere malos a bonis loca taetra,inculta, foeda, atq. formidoloſa habere.itaq. cenſuit,pecunias eorum publicandas,ipſos per municipia in cuſtodijs habendos;uidelicet timens,ne,ſi Romae ſint,aut a popularibus coniurationis,aut a multitudine conducta,per uim eripiantur. quaſi uero mali, atq. ſceleſti tantummodo in urbe, & non per totam Italiam,ſint;aut non ibi plus poſ ſit audacia, ubi ad defendendum opes minores ſunt.quare uanum equidem hoc conſilium eſt,ſi periculum ex illis metuit. ſin in tanto omnium metu ſolus non timet: eo magis refert, me mihi, atq. uobis timere. Quae de P. Lentulo, ceteriſq. ſtatuetis; pro certo habetote, uos ſi-

mul

mul de exercitu Catilinae,& de omnib. coniura-
tis, decernere. quanto uos attentius ea agetis;
tanto illis animus infirmior erit. ſi paullulum
modo uos languere uiderint; iam omnes fero-
ces aderunt. Nolite exiſtimare, maiores noſtros
armis remp. ex parua magnam feciſſe. ſi ita res
eſſet; multo pulcherrimam eam nos haberemus.
quippe ſociorum, atq. ciuium, praeterea armo-
rum, atq. equorum, maior nobis copia, quam il-
lis, eſt. ſed alia fuere, quae illos magnos fecere;
quae nobis nulla ſunt; domi induſtria, foris iu-
ſtum imperium; animus in conſulendo liber,
neq. delicto, neq. libidini, obnoxius. pro his nos
habemus luxuriam, atq. auaritiam, publice ege-
ſtatem, priuatim opulentiam: laudamus diui-
tias, ſequimur inertiam: inter bonos & malos
nullum diſcrimen eſt; omnia uirtutis praemia
ambitio poſsidet. neq. mirum; ubi uos ſeparatim
ſibi quiſq. conſilium capitis; ubi domi uoluptati
bus, hic pecuniae, aut gratiae ſeruitis. eo fit, ut
impetus fiat in uacuam remp. Sed ego haec omit
to. Coniurauere nobiliſsimi ciues patriam in-
cendere: Gallorum gentem, infeſtiſsimam Ro-
mano nomini, ad bellum accerſiunt: dux ho-
ſtium cum exercitu ſupra caput eſt: uos cuncta-
mini etiam nunc? & dubitatis, quid, intra moe-
nia deprehenſis hoſtibus, faciatis? miſereamini,
cenſeo: deliquere homines adoleſcentuli per
ambitionem: atq. etiam armatos dimittatis.
nae iſta uobis manſuetudo, & miſericordia, ſi
illi

illi arma ceperint, in miſeriam uertet. Scilicet res ipſa aſpera eſt; ſed uos non timetis eam. immo uero maxime; ſed inertia, & mollitia animi, alius alium exſpectantes, cunctamini; uidelicet dijs immortalib. confiſi, qui hanc remp. in maximis ſaepe periculis ſeruauere. non uotis, neq. ſupplicijs muliebrib. auxilia deorum parantur. uigilando, agendo, bene conſulendo, proſpere omnia cedunt. ubi ſocordiae tete, atq. ignauiae tradideris; nequidquam deos implores. irati, infeſtiq. ſunt. Apud maiores noſtros A. Manlius Torquatus bello Gallico filium ſuum, quod is contra imperium in hoſtem pugnauerat, necari iuſsit. atq. ille egregius adoleſcens immoderatae fortitudinis morte poenas dedit. uos, de crudeliſsimis parricidis quid ſtatuatis, cunctamini? uidelicet cetera uita eorum huic ſceleri obſtat. uerum parcite dignitati Lentuli, ſi ipſe pudicitiae, ſi famae ſuae, ſi dijs, aut hominib. umquam ullis pepercit. ignoſcite Cethegi adoleſcentiae, niſi iterum iam patriae bellum fecit. nam quid ego de Gabinio, Statilio, Cepario loquar? quib. ſi quidquam penſi umquam fuiſſet, non ea conſilia de rep. habuiſſent. Poſtremo P. C. ſi mehercle peccato locus eſſet; facile paterer uos ipſa re corrigi, quoniam uerba mea contemnitis: ſed undiq. circumuenti ſumus: Catilina cum exercitu in faucib. urget: alij intra moenia, atq. in ſinu urbis ſunt hoſtes: neq. parari, neq. conſuli quidquam poteſt occulte. quo magis

pro

properandum eſt. Quare ita cenſeo: cum nefario conſilio ſceleratorum ciuium reſp. in maxima pericula uenerit; hiq. indicio T. Vulturtij, & legatorum Allobrogum conuicti, confeſsiq. ſint, caedem, incendia, aliaq. foeda, atq. crudelia facinora in ciues, patriamq. parauiſſe; de confeſſis, ſicuti de manifeſtis rerum capitalium, more maiorum ſupplicium ſumendum. Poſtquam Cato aſſedit; conſulares omnes, itemq. ſenatus magna pars, ſententiam eius laudant, uirtutem animi ad caelum ferunt: alij alios increpantes, timidos uocant: Cato magnus, atq. clarus habetur: ſenati decretum fit, ſicuti ille cenſuerat. Sed mihi, multa legenti, multa audienti, quae populus R. domi, militiaeque, mari, atq. terra praeclara facinora fecit, forte libuit attendere, quae res maxime tanta negotia ſuſtinuiſſet. Sciebam, ſaepenumero parua manu cum magnis legionibus hoſtium contendiſſe: cognoueram, paruis copijs bella geſta cum opulentis regibus: ad hoc, ſaepe fortunae uiolentiam tolerauiſſe: facundia Graecos, gloria belli Gallos Romanos antefuiſſe. ac mihi, multa agitanti, conſtabat, paucorum ciuium egregiam uirtutem cuncta patrauiſſe; eoq. factum, uti diuitias paupertas, multitudinem paucitas ſuperaret. ſed, poſtquam luxu, atq. deſidia ciuitas corrupta eſt; rurſus reſp. magnitudine ſua imperatorum, atq. magiſtratuum uitia ſuſtentabat; ac, uelut effeta parente, multis tempeſtatib. haud

ſane

ſane quiſquam Romae uirtute magnus fuit. ſed, memoria mea, ingenti uirtute, diuerſis morib. fuere uiri duo, M. Cato, & C. Caeſar: quos quoniam res obtulerat, ſilentio praeterire non fuit conſilium, quin utriuſq. naturam & mores, quantum ingenio poſſem, aperirem. Igitur his genus, aetas, eloquentia prope aequalia fuere: magnitudo animi par, item gloria, ſed alia alij. Caeſar beneficijs, ac munificentia magnus habebatur; integritate uitae Cato. ille manſuetudine, & miſericordia clarus factus: huic ſeueritas dignitatem addiderat. Caeſar, dando, ſubleuando, ignoſcendo; Cato, nihil largiendo, gloram adeptus eſt. in altero miſeris perfugium erat; in altero malis pernicies. illius facilitas, huius conſtantia laudabatur. poſtremo Caeſar in animum induxerat, laborare, uigilare; negotijs amicorum intentus, ſua negligere; nihil denegare, quod dono dignum eſſet; ſibi magnum imperium, exercitum, nouum bellum exoptabat, ubi uirtus eniteſcere poſſet. at Catoni ſtudium modeſtiae, & decoris, ſed maxime ſeueritatis erat. non diuitijs cum diuite, nec factione cum factioſo, ſed cum ſtrenuo uirtute, cum modeſto pudore, cum innocente abſtinentia certabat: eſſe, quam uideri, bonus malebat: ita, quo minus gloriam petebat, eo magis illam aſſequebatur. Poſtquam, ut dixi, ſenatus in Catonis ſententiam diſceſsit; conſul optimum factu ratus, noctem, quae inſtabat, ante ca

pere, ne quid eo ſpatio nouaretur, triumuiros, quae ad ſuppliciu m poſtulabat, parare iubet: ipſe, diſpoſitis praeſidijs, Lētulum in carcerem deducit: ceteris idem fit per praetores. Eſt locus in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paullulum adſcenderis ad laeuam, circiter XII pedes humi depreſſus. eum muniunt undiq. parietes, atq. inſuper camera lapideis fornicib. iuncta: ſed inculta tenebris, odore foeda, atq. terribilis eius facies eſt. in eum locum poſtquam demiſſus eſt Lentulus; iudices rerum capitalium, quib. praeceptum erat, laqueo gulam fregere. ita ille patricius, ex gente clariſsima Corneliorum, qui conſulare imperium Romae habuerat, dignum moribus, factisq. ſuis exitum uitae uenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario eodem modo ſupplicium ſumptum eſt. Dum ea Romae geruntur, Catilina ex omni copia, quam & ipſe adduxerat, & Manlius habuerat, duas legiones inſtituit, cohortes pro numero militum complet: deinde, ut quiſq. uoluntarius, aut ex ſocijs in caſtra uenerat, aequaliter diſtribuerat; ac breui ſpatio legiones numero hominum expleuerat; cum initio non amplius duob. millib. habuiſſet. ſed ex omni copia circiter pars quarta erat militarib. armis inſtructa: ceteri, ut quemq. caſus armauerat, ſparos, aut lanceas, alij praeacutas ſudes portare. ſed poſtquam Antonius cum exercitu aduentabat; Catilina per montes iter facere; modo ad urbem, mo

do

do in Galliam uerſus caſtra mouere: hoſtib. occaſionem pugnandi non dare. ſperabat, propediem magnas copias ſe habiturum, ſi Romae ſocij incepta patrauiſſent: interea ſeruitia repudiabat, cuius initio ad eum magnae copiae concurrebant, opib. coniurationis fretus, ſimul alienum ſuis rationib. exiſtimans, uideri cauſſam ciuium cum ſeruis fugitiuis communicaſſe. ſed, poſtquam in caſtra nuncius peruenit, Romae coniurationem patefactam, de Lentulo, & Cethego, ceterisque, quos ſupra memoraui, ſupplicium ſumptum: plerique, quos ad bellum ſpes rapinarum, aut nouarum rerum ſtudium illexerat, dilabuntur: reliquos Catilina per montes aſperos magnis itinerib. in agrum Piſtorienſem abducit; eo conſilio, uti per tramites occulte profugeret in Galliam tranſalpinam. At Q. Metellus Celer cum trib. legionib. in agro Piceno praeſidebat, ex difficultate rerum eadem illa exiſtimans, quae ſupra diximus, Catilinam agitare. igitur, ubi iter eius ex perfugis cognouit, caſtra propere mouit, ac ſub ipſis radicib. montium conſedit; qua illi deſcenſus erat in Galliam properanti. neq. tamen Antonius procul aberat, utpote qui magno exercitu locis aequiorib. expeditos in fugam ſequeretur. Sed Catilina, poſtquam uidet montibus, atq. copijs hoſtium ſeſe clauſum, in urbe res aduerſas; neq. fugae, neq. praeſidij ullam ſpem; optimum factu ratus, in tali re fortunam belli tentare, ſtatuit

cum Antonio quamprimum confligere:itaque, concione aduocata,huiuſcemodi orationem ha buit. Compertum ego habeo, milites, uerba uirtutem non addere,neq.ex ignauo ſtrenuum, neq. fortem ex timido exercitum oratione imperatoris fieri. quanta cuiuſq. animo audacia natura, aut morib. ineſt, tanta in bello patere ſolet. quem neq. gloria, neq. pericula excitant, nequidquam hortere. timor animi aurib. officit. ſed ego uos, quo pauca monerem, aduocaui, ſimul uti cauſſam mei conſilij aperirem. Scitis equidem, milites, ſocordia, atq. ignauia Lentuli quantum ipſi, nobisq. cladis attulerit; quoq.modo,dum ex urbe praeſidia opperior,in Galliam proficiſci nequiuerim. nunc uero,quo in loco res noſtrae ſint,iuxta mecum omnes intelligitis. exercitus hoſtium duo, unus ab urbe,alter a Gallia,obſtant:diutius in his locis eſſe, ſi maxime animus ferat, frumenti, atq. aliarum rerum egeſtas prohibet: quocumq. ire placet,ferro iter aperiendum eſt. Quapropter uos moneo,uti forti,atq. parato animo ſitis;&,cum proelium inibitis, memineritis, uos diuitias, decus, gloriam, praeterea libertatem, atq. patriam in dextris ueſtris portare. ſi uincimus; omnia nobis tuta erunt: commeatus abunde, municipia, atq. coloniae patebunt. ſin metu ceſſerimus;eadem illa aduerſa fient: neq. locus, neq. amicus quiſquam teget, quem arma non texerint. Praeterea, milites, non eadem

nobis,

nobis,& illis necefsitudo impendet. nos pro pa
tria,pro libertate,pro uita certamus: illis ſuper-
uacaneum eſt pro potentia paucorum pugnare.
quo audacius aggredimini, memores priſtinae
uirtutis. Licuit nobis cum ſumma turpitudine
in exſilio aetatem agere. potuiſtis non nulli Ro
mae, amiſsis bonis, alienas opes exſpectare.
quia illa foeda, atq. intoleranda uiris uideban-
tur,haec ſequi decreuiſtis.ſi haec relinquere uul
tis;audacia opus eſt.nemo,niſi uictor, pace bel-
lum mutauit.nam,in fuga ſalutem ſperare, cum
arma,queis corpus tegitur, ab hoſtibus auerte-
ris; ea uero dementia eſt. ſemper in proelio ijs
maximum eſt periculum, qui maxime timent:
audacia pro muro habetur.Cum uos conſidero,
milites; & cum facta ueſtra aeſtimo: magna me
ſpes uictoriae tenet.animus,aetas, uirtus ueſtra
me hortantur: praeterea, necefsitudo, quae et-
iam timidos fortes facit. nam, multitudo ho-
ſtium ne circumuenire queat, prohibent angu-
ſtiae loci. quod ſi uirtuti ueſtrae fortuna inuide
rit: cauete, ne inulti animam amittatis, neu ca
pti potius, ſicuti pecora, trucidemini, quam,
uirorum more pugnantes, cruentam, atq. lu-
ctuoſam uictoriam hoſtib. relinquatis. Haec
ubi dixit; paullulum commoratus, ſigna ca-
nere iubet, atq. inſtructos ordines in locum
aequum deducit: dein, remotis omnium e-
quis, quo militibus, exaequato periculo, a-
nimus amplior eſſet, ipſe pedes exercitum pro

loco, atq. copijs instruit. nam, uti planities erat inter sinistros montes, & ab dextera rupe aspera, octo cohortes in fronte constituit; reliqua signa in subsidijs artius collocat. ab his centuriones omnes lectos, & euocatos, praeterea ex gregarijs militib. optimum quemq. armatum in primam aciem subducit: C. Manlium in dextra, Faesulanum quendam in sinistra parte curare iubet: ipse cum liberis, & colonis propter Aquilam adsistit; quam bello Cymbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex altera parte C. Antonius, pedib. aeger, quod proelio adesse nequibat, M. Petreio legato exercitum permittit. ille cohortes ueteranas, quas tumulti caussa conscripserat, in fronte, post eas ceterum exercitum in subsidijs locat. ipse equo circuens, unumquemq. nominans, appellat, hortatur, rogat, ut meminerint, se contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, pro aris, atq. focis suis certare. homo militaris, quod amplius annos XXX tribunus, aut praefectus, aut legatus, aut praetor, cum magna gloria in exercitu fuerat, plerosq. ipsos, factaq. eorum fortia nouerat; ea commemorando, militum animos accendebat. sed, ubi, omnib. reb. exploratis, Petreius tuba signum dat; cohortes paullatim incedere iubet; idem facit hostium exercitus. Postquam eo uentum est, unde a ferentarijs proelium committi posset: maximo clamore, infestis signis concurrunt: pila

omittunt;

omittunt;res gladijs geritur. ueterani,priſtinae uirtutis memores,comminus acriter inſtare:illi haud timidi reſiſtunt: maxima ui certatur.interea Catilina cum expeditis in prima acie uerſari: laborantibus ſuccurrere: integros pro ſaucijs accerſere: omnia prouidere: multum ipſe pugnare, ſaepe hoſtem ferire: ſtrenui militis, & boni imperatoris officia ſimul exſequebatur. Petreius, ubi uidet Catilinam contra, ac ratus erat, magna ui contendere; cohortem praetoriam in medios hoſtes inducit; eosq. perturbatos, atq. alios alibi reſiſtentes, interficit; deinde utrimq.ex lateribus ceteros aggreditur.Manlius,& Faeſulanus in primis pugnantes cadunt. Poſtquam fuſas copias, ſeq. cum paucis relictum uidet Catilina; memor generis,atq. priſtinae dignitatis ſuae, in confertiſsimos hoſtes incurrit, ibiq. pugnans coufoditur. Sed,confecto proelio, tum uero cerneres quanta audacia, quantaq.animi uis fuiſſet in exercitu Catilinae. nam fere, quem quiſq. pugnando uiuus locum ceperat, eum, amiſſa anima, corpore tegebat. pauci autem, quos medios cohors praetoria diſiecerat, paullo diuerſius, ſed omnes tamen aduerſis uulneribus, conciderant. Catilina uero longe a ſuis inter hoſtium cadauera repertus eſt; paullulum etiam adhuc ſpirans, ferociamq. animi, quam habuerat uiuus, in uultu retinens. Poſtremo, ex omni copia, neq, in proelio, neq. in fuga, quiſquam ciuis in-

genuus captus eſt. ita cunċti ſuae hoſtiumq. uitae iuxta pepercerant. neq. tamen exercitus populi R. laetam, aut incruentam uiċtoriam adeptus erat. nam ſtrenuiſsimus quiſq. aut occiderat in proelio, aut grauiter uulneratus diſceſſerat. multi autem, qui e caſtris uiſendi, aut ſpoliandi gratia proceſſerant, uoluentes hoſtilia cadauera, amicum alij, pars hoſpitem, aut cognatum reperiebant. fuere item, qui inimicos ſuos cognoſcerent. ita uarie per omnem exercitum laetitia, maeror, luċtus atq. gaudium agitabantur.

C. SALLVSTII. CRISPI DE. BELLO IVGVRTHINO

F ALSO queritur de natura ſua genus humanum; quod, imbecilla, atq. aeui breuis, forte potius, quam uirtute, regatur. nam, contra reputando, neq. maius aliud, neq. praeſtabilius inuenias; magisq. naturae induſtriam hominum, quam uim, aut tempus, deeſſe. ſed dux, atq. imperator uitae mortalium, animus eſt. qui ubi ad gloriam uirtutis uia graſſatur; abunde pollens, potensque, & clarus eſt, neq. fortunae eget; quippe quae probitatem, induſtriam, ceterasq. bonas artes neq. dare, neq. eripere cuiquam poteſt. ſin, captus prauis cupidinibus, ad inertiam, & uoluptates corporis peſſumdatus eſt, pernicioſa libidine paulliſper uſus: ubi per ſocordiam uires, tempus, ingenium defluxere, naturae infirmitas accuſatur: ſuam quippe culpam actores ad negotia transferunt. quod ſi hominib. bonarum rerum tanta cura eſſet, quanto ſtudio aliena, ac nihil profutura, multumq. etiam periculoſa, petunt: neq. regerentur magis caſibus, quam regerent caſus; & eo magnitudinis procederent, ubi pro mortalib. gloria aeterni fierent. nam, uti genus hominum compoſitum e corpore, & anima eſt: ita res cunctae, ſtudiaq. omnia noſtra, corporis alia, alia animi naturam

ſequuntur.igitur praeclara facies, magnae diui tiae,ad hoc uis corporis, & alia huiuſcemodi omnia breui dilabuntur. at ingenij egregia facinora,ſicuti anima,immortalia ſunt. poſtremo, corporis,& fortunae bonorum, uti initium, ſic finis eſt; omniaq. orta occidunt,& aucta ſeneſcunt. animus incorruptus, aeternus, rector humani generis,agit,atq. habet cuncta, neq. ipſe habetur.quo magis prauitas eorum admiranda eſt,qui,dediti corporis gaudijs, per luxum,atq. ignauiam aetatem agunt; ceterum ingenium, quo neq. melius, neq. amplius aliud in natura mortalium eſt,incultu,atq. ſocordia torpeſcere ſinunt; cum praeſertim tam multae, uariaeq. ſint artes animi, quib. ſumma claritudo paratur. Verum ex his magiſtratus, & imperia, poſtremo omnis cura rerum publicarum, minime mihi hac tempeſtate cupienda uidentur: quoniam neq.uirtuti honos datur;neq.illi,quib.per fraudem ius fuit,utiq. tuti,aut eo magis honeſti ſunt. nam,ui quidem regere patriam,aut parentes, quamquam & poſsis, & delicta corrigas, tamen importunum eſt; cum praeſertim omnes rerum mutationes caedem, fugam, aliaq. hoſtilia portendant. fruſtra autem niti, neq. aliud, ſe fatigando, niſi odium, quaerere, extremae dementiae eſt: niſi forte quem inhoneſta, & pernicioſa libido tenet, potentiae paucorum decus, atq. libertatem ſuam gratificari. Ceterum ex ijs negotijs, quae ingenio

exer-

exercentur, in primis magno usui est memoria rerum gestarum: cuius de uirtute quia multi dixere, praetereundum puto; simul, ne per insolentiam quis existimet memet studium meum laudando extollere. Atq. ego credo fore, qui, quia decreui procul a rep. aetatem agere, tanto, tamq. utili labori meo nomen Inertiae imponant: certe, quib. maxima industria uidetur, salutare plebem, & conuiuijs gratiam quaerere. qui si reputauerint, & quib. ego temporib. magistratum adeptus sum; & quales uiri idem assequi nequiuerint; & postea, quae genera hominum in senatum peruenerint: profecto existimabunt, me magis merito, quam ignauia, iudicium animi mei mutauisse; maiusq. commodum ex otio meo, quam ex aliorum negotijs, reip. uenturum. nam saepe audiui, Q. Maximum, P. Scipionem, praeterea ciuitatis nostrae praeclaros uiros solitos ita dicere: cum maiorum imagines intuerentur, uehementissime sibi animum ad uirtutem accendi: scilicet non ceram illam, neq. figuram tantam uim in sese habere; sed memoria rerum gestarum eam flammam egregijs uiris in pectore crescere, neq. prius sedari, quam uirtus eorum famam, atq. gloriam adaequauerit. At contra, quis est omnium, his moribus, quin diuitijs, & sumptibus, non probitate, neq. industria, cum maioribus suis contendat? etiam homines noui, qui antea per uirtutem soliti erant nobilitatem anteuenire, fur-

tim, & per latrocinia potius, quam bonis artibus, ad imperia, & honores nituntur. proinde quaſi praetura,& conſulatus,atq. alia omnia huiuſcemodi per ſe ipſa clara,& magnifica ſint, ac non perinde habeantur, ut eorum,qui ea ſuſtinent,uirtus eſt. Verum ego liberius,altiusq. proceſsi, dum me ciuitatis morum piget, taedetque. nunc ad inceptum redeo. Bellum ſcripturus ſum, quod populus R. cum Iugurtha rege Numidarum geſsit: primum,quia magnum, & atrox, uariaq. uictoria fuit: deinde, quia tum primum ſuperbiae nobilitatis obuiam itum eſt. quae contentio diuina & humana cuncta permiſcuit; eoq. uaecordiae proceſsit,ut ſtudijs ciuilib.bellum,atq. uaſtitas Italiae finem faceret. Sed,prius quam huiuſcemodi rei initium expedio, pauca ſupra repetam; quo, ad cognoſcendum, omnia illuſtria magis magisq. in aperto ſint. Bello Punico ſecundo, quo dux Carthaginienſium Hannibal,poſt magnitudinem nominis Romani, Italiae opes maxime attriuerat; Maſſaniſa,rex Numidarum, in amicitiam receptus a P.Scipione, cui poſtea cognomen Africano ex uirtute fuit, multa & praeclara rei militaris facinora fecerat: ob quae, uictis Carthaginienſibus,& capto Syphace,cuius in Africa magnum, atq. late imperium ualuit; populus R. quaſcumq. urbes, & agros manu ceperat, regi dono dedit. igitur amicitia Maſſaniſae bona, atq. honeſta nobis permanſit; ſed imperij,

uitaeq.

uitaeq.eius finis idem fuit.deindeMicipſa filius regnum ſolus obtinuit,Manaſtabale,& Gulußa fratrib. morbo abſumptis. is Adherbalem, & Hiempſalem ex ſeſe genuit;Iugurthamq.Mana ſtabalis fratris filium, quem Maſſaniſa,quia ortus ex concubina erat, priuatum reliquerat, eodem cultu, quo liberos ſuos, domi habuit. Qui ubi primum adoleuit, pollens uiribus,decora facie, ſed multo maxime ingenio ualidus, non ſe luxu,neq. inertia corrumpendum dedit,ſed, uti mos gentis illius eſt, equitare, iaculari, curſu cum aequalib. certare: &, cum omnes gloria anteiret, omnib. tamen carus eſſe: ad hoc,pleraq. tempora in uenando agere: leonem,atq.alias feras,primus', aut in primis ferire: plurimum facere, & minimum ipſe de ſe loqui. Quib. reb. Micipſa tametſi initio laetus fuerat, exiſtimans Iugurthae uirtutem regno ſuo gloriae fore: tamen poſtquam hominem adoleſcentem,exacta ſua aetate,& paruis liberis, magis magisq. creſcere intelligit,uehementer eo negotio permotus, multa cum animo ſuo uoluebat. terrebat eum natura mortalium,auida imperij, & praeceps ad explendam animi cupidinem; praeterea, opportunitas ſuaeq. & liberorum aetatis, quae etiam mediocres uiros ſpe praedae tranſuerſos agit; ad hoc, ſtudia Numidarum in Iugurtham accenſa;ex quibus,ſi talem uirum dolis interfeciſſet, ne qua ſeditio, aut bellum oriretur, anxius erat. His difficultatib. cir-

cum-

cumuentus, ubi uidet neq. per uim, neq. insidijs opprimi posse hominem tam acceptum popularibus; quod erat Iugurtha manu promptus, & appetens gloriae militaris, statuit eum obiectare periculis, & eo modo fortunam tentare. igitur bello Numantino Micipsa, cum populo R. equitum, atq. peditum auxilia mitteret; sperans uel ostentando uirtutem, uel hostium saeuitia facile eum occasurum, praefecit Numidis, quos in Hispaniam mittebat. sed ea res longe aliter, ac ratus erat, euenit. nam Iugurtha, ut erat impigro, atq. acri ingenio, ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis imperator erat, & morem hostium cognouit; multo labore, multaq. cura, praeterea modestissime parendo, & saepe obuiam eundo periculis, in tantam claritudinem breui peruenerat, ut nostris uehementer carus, Numantinis maximo terrrori esset. ac sane, quod difficillimum in primis est, & proelio strenuus erat, & bonus consilio: quorum alterum ex prouidentia timorem, alterum ex audacia temeritatem plerumq. afferre solet. Igitur imperator omnes fere res asperas per Iugurtham agere, in amicis habere, magis magisq. eum in dies amplecti, quippe cuius neq. consilium, neq. inceptum ullum frustra erat. Huc accedebat munificentia animi, ingenij sollertia: quib. reb. sibi multos ex Romanis familiari amicitia coniunxerat. Ea tempestate in exercitu nostro fuere complures noui, atq. nobiles,

quib. diuitiae bono, honeſtoq. potiores erant, factioſi, domi potentes, apud ſocios clari magis, quam honeſti: qui Iugurthae non mediocrem animum pollicitando accendebant, ſi Micipſa rex occidiſſet, fore uti ſolus imperio Numidiae potiretur: in ipſo maximam uirtutem, Romae omnia uenalia eſſe. Sed poſtquam, Numantia deleta, P. Scipio dimittere auxilia, & ipſe reuerti domum decreuit: donatum, atq. laudatum magnifice pro concione Iugurtham in praetorium adduxit; ibiq. ſecreto monuit, ut potius publice, quam priuatim, amicitiam populi R. coleret; neu quib. largiri inſueſceret: periculoſe a paucis emi, quod multorum eſſet: ſi permanere uellet in ſuis artibus, ultro illi & gloriam, & regnum uenturum: ſin properantius pergeret, pecuniam, & ipſum praecipitem caſurum. Sic locutus, cum litteris eum, quas Micipſae redderet, dimiſit. earum ſententia haec erat. Iugurthae tui bello Numantino longe maxima uirtus fuit. quam rem certo ſcio tibi gaudio eſſe. nobis ob merita ſua carus eſt: ut idem ſenatui, populoq. R. ſit, ſumma ope nitemur. Tibi quidem pro noſtra amicitia gratulor. en habes uirum dignum te, atq. auo ſuo Maſſaniſa. Igitur rex, ubi ea quae fama acceperat, ex litteris imperatoris ita eſſe cognouit, tum uirtute, cum gratia uiri permotus, flexit animum ſuum; & Iugurtham beneficijs uincere aggreſſus eſt; ſtatimq. eum adoptauit, & teſtamento pariter cum filijs here-

dem

dem inſtituit. Sed ipſe paucos poſt annos, morbo, atq. aetate confectus, cum ſibi finem uitae ad eſſe intelligeret, coram amicis, & cognatis, itemq. Adherbale, & Hiempſale filijs, huiuſcemodi uerba cum Iugurtha fertur habuiſſe. Paruum ego te, Iugurtha, amiſſo patre, ſine ſpe, ſine opibus, in meum regnum accepi, exiſtimans non minus me tibi, quam liberis, ſi genuiſſem, ob beneficia carum fore. neq. ea res falſum me habuit. nam, ut alia magna, & egregia tua facinora omittam, nouiſsime rediens Numantia, meq. regnumq. meum gloria decoraſti; tuaq. uirtute nobis Romanos ex amicis amiciſsimos feciſti: in Hiſpania nomen familiae noſtrae renouaſti: poſtremo, quod difficillimum inter mortales eſt, gloria inuidiam uiciſti. Nunc, quoniam mihi natura finem uitae facit, per hanc dextram, per regni fidem moneo, obteſtorq. uti hos, qui tibi genere propinqui, beneficio meo fratres ſunt, caros habeas; neu malis alienos adiungere, quam ſanguine coniunctos retinere. Nō exercitus, neq. theſauri praeſidia regni ſunt, uerum amici: quos neq. armis cogere, neq. auro parare queas: officio, & fide pariuntur. quis autem amicior, quam frater fratri? aut quem alienum fidum inuenies, ſi tuis hoſtis fueris? equidē ego regnum uobis trado firmum, ſi boni eritis; ſin mali, imbecillum. nam concordia paruae res creſcunt, diſcordia maximae dilabuntur. Ceterum ante hos te, Iugurtha, qui aetate, & ſapiētia

prior es, ne aliter quid eueniat, prouidere decet. nam in omni certamine, qui opulentior est, etiam si accipit iniuriam, tamen, quia plus potest, facere uidetur. Vos autem, Adherbal, & Hiempsal, colite, obseruate talem hunc uirum: imitamini uirtutem: & enitimini, ne ego meliores liberos sumpsisse uidear, quam genuisse. Ad ea Iugurtha, tametsi regem ficta locutum intelligebat, & ipse longe aliter animo agitabat: tamen pro tempore benigne respondit. Micipsa paucis post dieb. moritur. Postquam illi more regio iusta magnifice fecerant, reguli in unum conuenere, ut inter se de cunctis negotijs disceptarent. Sed Hiempsal, qui minimus ex illis erat, natura ferox, etiam ante ignobilitatem Iugurthae, quia materno genere impar erat, despiciens, dextra Adherbalem adsedit: ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret. dein tamen, ut aetati concederet, fatigatus a fratre, uix in alteram partem transductus est. Ibi cum multa de administrando imperio dissererent, Iugurtha inter alias res iacit, oportere quinquennij consulta, & decreta omnia rescindi. nam per ea tempora confectum annis Micipsam parum animo ualuisse. Tum idem Hiempsal placere sibi respondit: nam ipsum illum trib. his proximis annis adoptione in regnum peruenisse. quod uerbum in pectus Iugurthae altius, quam quisquam ratus, descendit. itaq. ex eo tempore ira, &

metu anxius, moliri, parare, atq. ea modo in animo habere, quib. per dolum Hiempſal caperetur. quae ubi tardius procedunt, neq. lenitur animus ferox: ſtatuit quouis modo inceptum perficere. Primo conuentu, quem ab regulis factum ſupra memoraui, propter diſſenſionem placuerat diuidi theſauros, finesq. imperij ſingulis conſtitui. itaq. tempus ad utramq. rem decernitur, ſed maturius ad pecuniam diſtribuendam. reguli interea in loca propinqua theſauris, alius alio conceſſere. Sed Hiempſal in opido Thirmida forte eius utebatur domo, qui proximus lictor Iugurthae, carus, acceptusq. ei ſemper fuerat: quem ille caſu miniſtrum oblatum promiſsis onerat, impellitque, uti tamquam ſuam domum uiſens eat: portarum claues adulterinas paret: nam uerae ad Hiempſalem referebantur: ceterum, ubi res poſtularet, ſe ipſum cum magna uenturum manu. Numida mandata breui conficit: atque, uti doctus erat, noctu Iugurthae milites introducit: qui poſtquam in aedes irrupere, diuerſi regem quaerere: dormientes alios, alios occurſantes interficere: ſcrutari loca abdita: clauſa effringere: ſtrepitu & tumultu omnia miſcere: cum interim Hiempſal reperitur, occultans ſe in tugurio mulieris ancillae, quo initio pauidus, & ignarus loci profugerat. Numidae caput eius, uti iuſsi erant, ad Iugurtham referunt. Ceterum fama tanti facinoris per omnem Africam breui diuulgatur:

Adher-

Adherbalem,omnesque,qui ſub Micipſae impe
rio fuerant, metus inuadit. In duas partes diſce
dunt Numidae: plures Adherbalem ſequuntur,
ſed illum alterum bello meliores. Igitur Iugur-
tha quam maximas poteſt copias armat: urbes
partim ui, alias uoluntate imperio ſuo adiun-
git: omni Numidiae imperare parat. At Adher
bal,tametſi Romam legatos miſerat, qui ſena-
tum docerent de caede fratris, & fortunis ſuis;
tamen, fretus multitudine militum,parabat ar-
mis contendere. ſed,ubi res ad certamen uenit,
uictus ex proelio profugit in prouinciam, ac
deinc Romam contendit. Tum Iugurtha, patra
tis conſilijs, poſtquam omni Numidia potieba
tur, in otio facinus ſuum cum animo reputans,
timere populum R. neq. aduerſus iram eius uſ
quam, niſi in auaritia nobilitatis, & pecunia
ſua,ſpem habere.itaque,paucis diebus, cum ar-
gento, & auro multo legatos Romam mittit:
queis praecipit, uti primum ueteres amicos mu
nerib. expleant:deinde nouos acquirant:poſtre
mo, quemcumq. poſsint largiendo parare, ne
cunctentur. Sed, ubi Romam legati uenere, &
ex praecepto regis hoſpitibus,alijs que,quorum
ea tempeſtate in ſenatu auctoritas pollebat, ma
gna munera miſere: tanta commutatio inceſ-
ſit, uti ex maxima inuidia in gratiam, & fauo-
rem nobilitatis Iugurtha ueniret: quorum pars
ſpe, alij praemio inducti, ſingulos ex ſena-
tu ambiundo nitebantur, ne grauius in eum

consuleretur. igitur, ubi legatis satis confidunt, die constituto senatus utrisq. datur. Tum Adherbalem hoc modo locutum accepimus. Patres conscripti, Micipsa pater meus moriens mihi praecepit, uti regni Numidiae tantummodo procurationem existimarem meam; ceterum ius', & imperium penes uos esse: simul eniterer domi militiaeq. quammaximo usui esse populo R. uos mihi cognatorum, uos affinium loco ducerem: si ea fecissem, in uestra amicitia exercitum, diuitias, monumenta regni, me habiturum. Quae praecepta patris cum agitarem; Iugurtha, homo omnium, quos terra sustinet, sceleratissimus, contempto imperio uestro, Massanisae me nepotem, etiam ab stirpe socium, atq. amicum populi R, regno, fortunisq. omnib. expulit. Atq. ego, P. C. quoniam eo miseriarum uenturus eram, uellem, potius ob mea, quam ob maiorum meorum, beneficia me posse a uobis auxilium petere, ac maxime deberi mihi beneficia a populo R. quib. non egerem; secundum ea, si desideranda erant, uti debitis uterer. sed, quoniam parum tuta per se ipsa probitas est; neq. mihi in manu fuit, Iugurtha qualis foret: ad uos confugi, P. C. quibus, quod mihi miserrimum est, cogor prius oneri, quam usui, esse. Ceteri reges, aut bello uicti in amicitiam a uobis recepti sunt, aut in suis dubijs reb. societatem uestram adpetiuerunt. familia nostra cum populo R. bello Carthaginiensi amicitiam instituit:

tuit:quo tempore magis fides eius, quam fortuna, pendenda erat. quorum progeniem uos, P. C. nolite pati me nepotem Massanisae frustra a uobis auxilium petere. si ad impetrandum nihil caussae haberem, praeter miserandam fortunam; quod paullo ante rex genere, fama, atq. copijs potens, nunc, deformatus aerumnis, inops, alienas opes exspecto: tamen erat maiestatis populi R. prohibere iniuriam; neq. pati, cuiusquam regnum per scelus crescere. uerum ego ijs finib. eiectus sum, quos maiorib. meis populus R. dedit: unde pater, & auus meus una uobiscum expulere Syphacem, & Carthagi nienses. Vestra beneficia mihi erepta sunt, P. C. uôs in mea iniuria despecti estis. Eheu me miserum. huccine, Micipsa pater, beneficia tua euasere, ut, quem tu parem cum liberis tuis, regniq. participem fecisti, is potissimum stirpis tuae exstinctor sit? Numquam ne ergo familia nostra quieta erit? semper ne in sanguine, ferro, fuga, uersabimur? dum Carthaginienses incolumes fuere, iure omnia saeua patiebamur. hostis ab latere: uos amici procul: spes omnis in armis erat. postquam illa pestis ex Africa eiecta est, laeti pacem agitabamus: quippe, quis nullus hostis erat, nisi forte quem uos iussissetis. Ecce autem ex improuiso Iugurtha, intoleranda audacia, scelere, atq. superbia sese efferens, fratre meo, atq. eodem propinquo suo, interfecto, primum regnum eius sceleris sui praedã fecit: post,

ubi me ijſdem dolis nequit capere, nihil minus, quam uim, aut bellum exſpectantem, in imperio ueſtro, ſicuti uidetis, extorrem patria, domo, inopem, & coopertum miſerijs effecit, ut ubiuis tutius, quam in meo regno, eſſem. Ego ſic exiſtimabam, P. C. uti praedicantem audieram patrem meum; qui ueſtram amicitiam diligenter colerent, eos multum laborem ſuſcipere, ceterũ ex omnib. maxime tutos eſſe. quod in familia noſtra fuit, praeſtitit, uti in omnib. bellis adeſſet uobis: nos uti per otium tuti ſimus, in manu ueſtra eſt, P. C. Pater nos duos fratres reliquit: tertium Iugurtham beneficijs ſuis ratus eſt nobis coniunctum fore. alter eorum necatus: alter ipſe ego manus impias uix effugi. Quid agam? aut quo potiſsimum infelix accedã? generis praeſidia omnia exſtincta ſunt. pater, uti neceſſe erat, naturae conceſsit: fratri, quem minime decuit, propinquus per ſcelus uitam eripuit: affines, amicos, propinquos ceteros meos, alium alia clades oppreſsit: capti ab Iugurtha, pars in crucem acti, pars beſtijs obiecti ſunt: pauci, quib. relicta eſt anima, clauſi in tenebris cum maerore, & luctu, morte grauiorem uitam exigunt. Si omnia, quae aut amiſi, aut ex neceſſarijs aduerſa facta ſunt, incolumia manerent: tamen, ſi quid ex improuiſo mali accidiſſet, uos implorarem, P. C. quib. pro magnitudine imperij ius & iniurias omnes curae eſſe decet. nunc uero, exſul patria, domo, ſolus, atq. omnium honeſtarum egens rerũ, quo

acce-

accedam?aut quos appellem?nationes ne,an reges,qui omnes familiae noſtrae ob ueſtram amicitiam infeſti ſunt? an quoquam mihi adire licet, ubi non maiorum meorum hoſtilia monumenta plurima ſint? an quiſquam noſtri miſereri poteſt,qui aliquando uobis hoſtis fuit? Poſtremo Maſſaniſa nos ita inſtituit,P.C.ne quem coleremus,niſi populum R.ne ſocietates,ne foedera noua acciperemus: abunde magna praeſidia nobis in ueſtra amicitia fore:ſi huic imperio fortuna mutaretur,una occidendum nobis eſſe.uirtute,ac dijs uolentibus,magni,& opulenti eſtis, omnia ſecunda , & obedientia ſunt: quo facilius ſociorum iniurias curare licet.tantum illud uereor,ne quos priuata amicitia Iugurthae,parum cognita,trãſuerſos agat:quos ego audio ſumma ope niti, ambire, fatigare uos ſingulos, ne quid de abſente,incognita cauſſa,ſtatuatis:fingere me uerba, & fugã ſimulare,cui licuerit in regno manere. quod utinam illum, cuius impio facinore in has miſerias proiectus ſum, eadẽ haec ſimulãtem uideam: & aliquãdo aut apud uos, aut apud deos immortales rer. humanar. cura oriatur: ut ille,qui nunc ſcelerib.ſuis ferox,atq.praeclarus eſt, omnib. malis excruciatus, impietatis in parentem noſtrum,fratris mei necis,mearumq. miſeriarum graues poenas reddat. Iamiam frater animo meo cariſsime,quãquam tibi immaturo,&,unde minime decuit, uita erepta eſt,tamẽ laetandũ magis,quã dolendũ puto caſum tuum.

non enim regnum, ſed fugam, exſilium, egeſtatem, & omnes has, quae me premunt, aerumnas cum anima ſimul amiſiſti. At ego infelix, in tanta mala praecipitatus, pulſus ex patrio regno, rerum humanarum ſpectaculum praebeo; incertus quid agam, tuas ne iniurias perſequar, ipſe auxilij egens; an regno conſulam, cuius uitae, necisq. poteſtas ex alienis opib. pendet. Vtinam, emori, fortunis meis honeſtus exitus eſſet: ne uiuere contemptus uiderer, ſi defeſſus malis iniuriae conceſsiſſem. Nunc, quoniam neq. uiuere libet, neq. mori licet ſine dedecore, P. C. per uos, per liberos, atq. parentes ueſtros, per maieſtatem populi R. ſubuenite mihi miſero: ite obuiam iniuriae: nolite pati, regnum Numidiae, quod ueſtrum eſt, per ſcelus, & ſanguinem familiae noſtrae tabeſcere. Poſtquam rex loquẽdi finem fecit, legati Iugurthae largitione magis, quam cauſſa, freti, paucis reſpondent: Hiempſalem, ob ſaeuitiam ſuam, ab Numidis interfectum: Adherbalem, ultro bellum inferentem, poſtquam ſuperatus ſit, queri, quod iniuriam facere nequiſſet: Iugurtham abſenatu petere, ne ſe alium putarent, ac Numantiae cognitus eſſet; neu uerba inimici ante facta ſua ponerent. Deinde utriq. curia egrediuntur. ſenatus ſtatim cõſulitur: fautores legatorum, praeterea magna pars gratia deprauata, Adherbalis dicta contemnere: Iugurthae uirtutẽ laudib. extollere; gratia, uoce, deniq. omnib. modis, pro alieno ſcelere, & flagitio,

gitio,ſua quaſi pro gloria,nitebantur.At contra pauci,quib.bonum & aequum diuitijs carius erat,ſubueniũdum Adherbali,& Hiempſalis mortem ſeuere uindicandam cenſebant. ſed ex omnib.maxime Aemilius Scaurus,homo nobilis, impiger,factioſus,auidus potentiae,honoris,diuitiarum, ceterum uitia ſua callide occultans. is poſtquam uidet regis largitionem famoſam, impudentemque, ueritus, quod in tali re ſolet,ne polluta licentia inuidiam accenderet, animum a conſueta libidine continuit.uicit tamen in ſenatu pars illa,quae uero pretium,aut gratiam anteferebat.decretum fit, uti decem legati regnũ, quod Micipſa obtinuerat, inter Iugurtham, & Adherbalem diuiderent. cuius legationis princeps fuit L.Opimius,homo clarus,& tum in ſenatu potens, quia conſul,C.Gracchho,& M. Fuluio Flacco interfectis, acerrime uictoriam nobilitatis in plebem exercuerat.eum Iugurtha, tametſi Romae in amicis habuerat, tamen accuratiſſime accepit:dando,& pollicẽdo multa perfecit, uti famae,fidei,poſtremo omnib.ſuis reb. commodum regis anteferret. reliquos legatos eadem uia aggreſſus, pleroſq. capit: paucis carior fides,quam pecunia,fuit.in diuiſione,quae pars Numidiae Mauritaniam attingit, agro uiriſq. opulentior, Iugurthae traditur:illam alteram, ſpecie, quam uſu,potiorem, quae portuoſior, & aedificijs magis exornata erat, Adherbal poſſedit. Res poſtulare uidetur, Africae ſitum paucis

expo-

exponere, & eas gentes, quibuscum nobis bellũ, aut amicitia fuit, attingere. Sed, quae loca, & nationes ob calorem, aut asperitatem, item solitudines minus frequentata sunt, de ijs haud facile compertum narrauerim: cetera quampaucissimis absoluam. In diuisione orbis terrae pleriq. in parte tertia Africam posuere: pauci, tantummodo Asiam, & Europam esse; sed Africam in Europa. ea fines habet ab Occidente, fretum nostri maris, & Oceani; ab ortu solis decliuem latitudinem: quem locum Catabathmon incolae appellant. mare saeuum, importuosum: ager frugum fertilis, bonus pecori, arbori infecundus: caelo, terraq. paenuria aquarum: genus hominum, salubri corpore, uelox, patiens laborum: plerosq. senectus dissoluit, nisi qui ferro, aut bestijs interiere. nã morb. haud saepe quemquam superat. Ad hoc, malefici generis plurima animalia. Sed, qui mortales initio Africam habuerint, quiq. postea accesserint, aut quo modo inter se permixti sint: quamquam ab ea fama, quae plerosq. obtinet, diuersum est; tamen, uti ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatum nobis est, utiq. rem sese habere cultores eius terrae putant, quampaucissimis dicam: ceterum fides eius rei penes auctores erit. Africam initio habuere Getuli, & Libyes, asperi, incultique; queis cib. erat caro ferina, atq. humi pabulum, uti pecoribus. hi neq. moribus, neq. lege, aut imperio cuiusquam

rege-

regebantur:uagi,palantes,quas nox coegerat,ſe des habebant.Sed,poſtquam in Hiſpania Hercu les,ſicuti Afri putant,interijt:exercitus eius cõ-poſitus ex uarijs gentibus, amiſſo duce, ac paſ-ſim multis ſibi imperium petentibus, breui dila bitur.ex eo numero Medi,Perſae,& Armenij,na uib.in Africam tranſuecti,proximos noſtro ma ri locos occupauere: ſed Perſae intra Oceanum magis : hiq. alueos nauium inuerſos pro tugu-rijs habuere : quia neq. materia in agris, neq. ab Hiſpanis emendi, aut mutandi copia erat. mare magnum, & ignara lingua commercia prohibebant. hi paullatim per connubia Getu-los ſecum miſcuere. & quia ſaepe tentantes a-gros,alia deinde,atq.alia loca petiuerant,ſemet ipſi Numidas appellauere. Ceterum adhuc ae-dificia Numidarum agreſtium,quae Mapalia il li uocant, oblonga,incuruis lateribus tecta,qua ſi nauium carinae ſunt.Medis autem, & Arme-nijs acceſſere Libyes. nam hi propius mare Afri cum agitabant: Getuli ſub ſole magis,haud pro cul ab ardoribus: hiq. mature opida habuere. nam freto diuiſi ab Hiſpania,mutare res inter ſe inſtituerant.nomẽ eorum paullatim Libyes cor rupere,barbara lingua Mauros pro Medis appel lantes.Sed res Perſarum breui adoleuit:ac poſt-ea,Numidiae nomine, propter multitudinem a parentib.digreſſi, poſſedere ea loca,quae proxi me Carthaginẽ Numidia appellatur.Deinde u-trique,alteris freti,finitimos armis,aut metu ſub

impe-

imperium ſuum coegere;nomen,gloriamq.ſibi addidere;magis hi,qui ad noſtrum mare proceſ ſerant:quia Libyes,quam Getuli, minus bellico ſi: deniq.Africae pars inferior,pleraq.ab Numi dis poſſeſſa eſt: uicti omnes in gentem, nomenq. imperantium conceſſere. Poſtea Phoeni ces, alij multitudinis domi minuendae gratia, pars imperij cupidine ſollicitata plebe, & alijs nouarum rerum auidis, Hipponem, Adrumetum,Leptim,aliasq.urbes,in ora maritima condidere: haeq. breui multum auctae, pars originib.ſuis praeſidio,aliae decori fuere.nã de Carthagine ſilere melius puto,quam parum dicere: quoniam alio properare tempus monet. Igitur adCatabathmon,qui locusAegyptum ab Africa diuidit,ſecundo mari primaCyrene eſt,colonia Thereωn,ac deinceps duae Syrtes, interq.eas Leptis:deinde Arae Philenωn: quem locum Aegyptum uerſus finem imperij habuere Carthaginiẽſes:poſt aliae Punicae urbes.cetera loca uſq. ad Mauritaniam Numidae tenent.proxime Hiſ paniam Mauri ſunt. ſuper Numidiam Getulos accepimus,partim in tugurijs,alios incultius uagos agitare:poſt eosAethiopas eſſe:dein loca exuſta ſolis ardoribus. Igitur bello Iugurthino pleraq. ex Punicis opida,& fines Carthaginienſium,quos nouiſsime habuerant,populus R.per magiſtratus adminiſtrabat: Getulorum magna pars,& Numidae uſq.ad flumen Mulucham ſub Iugurtha erant: Mauris omnib.rex Bocchus im

perita-

peritabat, praeter nomen, cetera ignarus populi R. itemq. nobis neq. bello, neq. pace antea cognitus. De Africa, & eius incolis, ad necessitudinem rei satis dictum. Postquam, diuiso regno, legati Africa decessere; & Iugurtha contra timorem animi praemia sceleris adeptum sese uidet; certum esse ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, omnia Romae uenalia esse; simul & illorum pollicitationib. accensus, quos paullo ante munerib. expleuerat; in regnum Adherbalis animum intendit. ipse acer, bellicosus: at is, quem petebat, quietus, imbellis, placido, ingenio, opportunus iniuriae, metuens magis, quam metuendus. Igitur ex improuiso fines eius cum magna manu inuadit: multos mortales cum pecore, atq. alia praeda, capit: aedificia incendit; pleraq. loca hostiliter cum equitatu accedit: deinde cum omni multitudine in regnum suum conuertit; existimans, dolore permotum Adherbalem iniurias suas manu uindicaturum, eamq. rem belli caussam fore. at ille, quod neq. se parem armis existimabat, & amicitia populi R. magis, quam Numidis, fretus erat; legatos ad Iugurtham de iniurijs questum misit: qui tametsi contumeliosa dicta retulerant, prius tamen omnia pati decreuit, quam bellum sumere: quia tentatum antea secus cesserat. Neq. eo magis cupido Iugurthae minuebatur: quippe qui totum eius regnum animo iam inuaserat. itaq. non, uti antea, cum

praeda-

praedatoria manu,ſed magno exercitu comparato,bellum gerere coepit,& aperte totius Numidiae imperium petere. ceterum, qua pergebat,urbes,agros uaſtare,praedas agere; ſuis animum,hoſtib. terrorem augere. Adherbal, ubi intelligit eo proceſſum, uti regnum aut relinquendum, aut retinendum armis eſſet; neceſſario copias parat, & Iugurthae obuius procedit. Interim haud longe a mari prope Cirtham opidum utriuſq. exercitus conſedit: &, quia diei extremum erat,proelium non inceptum.ſed ubi plerumq.noctis proceſsit,obſcuro etiam tum lumine;milites Iugurthini,ſigno dato, caſtra hoſtium inuadunt;ſemiſomnos partim,alios arma ſumentes fugant, funduntque. Adherbal cum paucis equitib. Cirtham profugit: &,ni multitudo togatorum fuiſſet, quae Numidas inſequentes moenib. prohibuit, uno die inter duos reges coeptum,atq. patratum bellum foret.Igitur Iugurtha opidum circumſedit: uineis, turribusque, & machinis omnium generum expugnare aggreditur: maxime feſtinans tempus legatorum antecapere, quos ante proelium factum ab Adherbale Romam miſſos audiuerat. Sed, poſtquam ſenatus de bello eorum accepit; tres adoleſcentes in Africam legantur; qui ambos reges adeant; ſenatus, populiq. R. uerbis nuncient,uelle, & cenſere eos ab armis diſcedere: ita ſeque, illisq. dignum eſſe. Legati in Africam maturantes ueniunt, eo magis, quod

Romae,dum proficiſci parant,de proelio facto, & oppugnatione Cirthae,audiebatur. ſed is rumor clemens erat. Quorum Iugurtha accepta oratione,reſpondit: ſibi neq.maius quidquam, neq. carius auctoritate ſenatus eſſe: ab adoleſcentia ita ſe eniſum, ut ab optimo quoq. probaretur:uirtute,non malitia,P.Scipioni,ſummo uiro,placuiſſe:ob eaſdem artes a Micipſa,non paenuria liberorum,in regnum adoptatum eſſe: ceterum, quo plura bene, atq. ſtrenue feciſſet, eo animum ſuum iniuriam minus tolerare: Adherbalem dolis uitae ſuae inſidiatum: quod ubi comperiſſet, eius ſceleri obuiam iſſe: populum R. neq.recte,neq. pro bono facturum,ſi ab iure gentium ſeſe prohibuerit:poſtremo, de omnib. reb.legatos Romam breui miſſurum. Ita utriq. digrediuntur.Adherbalis copia appellandi non fuit.Iugurtha ubi eos Africa deceſsiſſe ratus eſt, neq. propter naturam loci Cirtham armis expugnare poteſt:uallo,atq.foſſa moenia circumdat: turres exſtruit, easq. praeſidijs firmat: praeterea dies, noctesq. aut per uim,aut dolis tentare: defenſorib. moenium praemia modo, modo formidinem,oſtentare: ſuos hortando ad uirtutem arrigere: prorſus intentus cuncta parare. Adherbal, ubi intelligit omnes ſuas fortunas in extremo ſitas, hoſtem infeſtum, ſpem auxilij nullam, paenuria rerum neceſſariarum bellum trahi non poſſe;ex ijs,qui una Cirtham profugerant, duos maxime impigros delegit: eos,

multa pollicendo, ac miserando casum suum, confirmat, uti per hostium munitiones noctu ad proximum mare, dein Romam pergerent. Numidae paucis dieb. iussa efficiunt: litterae Adherbalis in senatu recitatae: quarum sententia haec fuit. Non mea culpa saepe ad uos oratum mitto P. C. sed uis Iugurthae subigit: quem tanta libido exstinguendi me inuasit, ut neq. uos, neq. deos immortales, in animo habeat; sanguinem meum, quam omnia, malit. itaq. quinctum iam mensem socius & amicus populi R. armis obsessus teneor: neq. mihi Micipsae patris mei beneficia, neq. uestra decreta, auxiliantur: ferro, an fame, acrius urgear, incertus sum. Plura de Iugurtha scribere dehortatur fortuna mea: etiam ante expertus sum, parum fidei miseris esse. nisi tamen intelligo, illum, supra quam ego sum, petere; neq. simul amicitiam uestram, & regnum meum sperare. utrum grauius existimet, nemini occultum est. nam initio occidit Hiempsalem, fratrem meum: deinde patrio regno me expulit. quae sane fuerint nostrae iniuriae, nihil ad uos. uerum nunc regnum uestrum armis tenet: me, quem uos imperatorem Numidis posuistis, clausum obsidet: legatorum uerba quanti fecerit, pericula mea declarant. quid est reliquum, nisi uis uestra, qua moueri possit? nam ego quidem uellem, & haec, quae scribo, & illa, quae antea in senatu questus sum, uana forent potius, quam miseria

mea fidem uerbis faceret. Sed, quoniam eo natus ſum, ut Iugurthae ſcelerum oſtentui eſſem: non iam mortem, neq. aerumnas, tantummodo inimici imperium, & cruciatus corporis deprecor. regno Numidiae, quod ueſtrum eſt, uti libet conſulite: me ex manib. impijs eripite, per uos, per maieſtatem imperij, per amicitiae fidem: ſi ulla apud uos memoria remanet aui mei Maſſaniſae. His litteris recitatis, fuere, qui exercitum in Africam mittendum cenſerent, & quamprimum Adherbali ſubueniendum: de Iugurtha interim uti conſuleretur; quoniam non paruiſſet legatis. ſed ab ijſdem illis fautorib. regis ſumma ope eniſum, ne tale decretum fieret. ita bonum publicum, ut in pleriſq. negotijs ſolet, priuata gratia deuictum. legantur tamen in Africam maiores natu nobiles, amplis honorib. uſi, in quus fuit M. Scaurus, de quo ſupra memorauimus, conſularis, & tum in ſenatu princeps. hi, quod in inuidia res erat, ſimul & a Numidis obſecrati, triduo nauim adſcendere: deinde, breui Vticam adpulſi, litteras ad Iugurtham mittunt, quamociſsime ad prouinciam accedat; ſe ad eum ab ſenatu miſsos. Ille, ubi accepit, homines claros, quorum auctoritatem Romae pollere audierat, contra inceptum ſuum ueniſſe; primo commotus metu, atq. libidine, diuerſus agitabatur. timebat iram ſenatus, ni paruiſſet legatis. porro animus cupidine caecus ad inceptum ſcelus rapiebatur. uicit ta-

men in auido ingenio prauum consilium. Igitur, exercitu circumdato, summa ui Cirtham irrumpere nititur; maxime sperans, diducta manu hostium, aut ui, aut dolis sese casum uictoriae inuenturum. quod ubi secus procedit, neque, quod intenderat, efficere potest, ut prius, quam legatos conueniret, Adherbalis potiretur; ne, amplius morando, Scaurum, quem plurimum metuebat, incenderet, cum paucis equitib. in prouinciam uenit. ac tametsi senatus uerbis graues minae nunciabantur, quod ab oppugnatione non desisteret: multa tamen oratione consumpta, frustra legati discessere. Ea postquam Cirthae audita sunt, Italici, quorum uirtute moenia defensabantur, confisi, deditione facta, propter magnitudinem populi R. inuiolatos sese fore, Adherbali suadent, uti seque, & oppidum Iugurthae tradat: tantum ab eo uitam paciscatur: de ceteris senatui curae fore. at ille, tametsi omnia potiora fide Iugurthae rebatur, tamen, quia penes eosdem, si aduorsaretur, cogendi potestas erat, ita, uti censuerant Italici, deditionem facit. Igitur Iugurtha in primis Adherbalem excruciatum necat: deinde omnes puberes Numidas, atq. negotiatores promiscue, uti quisq. armatus obuius fuerat, interfecit. quod postquam Romae cognitum est, & res in senatu agitari coepta: ijdem illi ministri regis interpellando, ac saepe gratia, interdũ iurgijs trahendo tempus, atrocitatem facti leniebant: & ni C.

Mem-

Memmius, tribunus pl. designatus, uir acer, & infestus potentiae nobilitatis, populum R. edocuisset id agi, uti per paucos factiosos Iugurthae scelus condonaretur: profecto omnis inuidia, prolatandis consultationibus, dilapsa foret: tanta uis gratiae, atq. pecuniae regis erat. sed, ubi senatus delicti conscientia populum timet: lege Sempronia prouinciae futuris consulib. Numidia, atq. Italia decretae sunt: consules declarati P. Scipio Nasica, L. Bestia Calpurnius: Numidia Calpurnio, Scipioni Italia obuenit: deinde exercitus, qui in Africam portaretur, scribitur; stipendium, aliaque, quae bello usui forent, decernuntur. At Iugurtha, contra spem nuncio accepto, quippe cui, Romae omnia uenum ire, in animo haeserat; filium, & cum eo duos familiares ad senatum legatos mittit: ijsque, uti illis, quos Hiempsale interfecto miserat, praecepit, omnes mortales pecunia aggrediantur. qui postquam Romam aduentabant; senatus a Bestia consultus est, placeret ne legatos Iugurthae recipi moenibus: ijq. decreuere, ni regnũ, ipsumq. deditũ uenissent, uti dieb. proximis decem Italia decederent. consul Numidis ex senatus decreto nunciari iubet: ita infectis rebus, illi domum discedunt. Interim Calpurnius, parato exercitu, legat sibi homines nobiles, factiosos, quorũ auctoritate, quae deliquisset, munita fore sperabat: in quis fuit Scaurus, cuius de natura, & habitu supra memorauimus. nam

in consule nostro multae, bonaeq. artes animi, & corporis erant: quas omnes auaritia praepediebat. patiens laborum, acri ingenio, satis prouidens, belli haud ignarus, firmissimus contra pericula, & insidias. Sed legiones per Italiam Rhegium, atq. inde Siciliam, porro ex Sicilia in Africam transuectae. Igitur, Calpurnius, initio paratis commeatibus, acriter Numidiam ingressus est; multos mortales, & urbes aliquot pugnando cepit. Sed, ubi Iugurtha pecunia per legatos tentare, bellique, quod administrabat, asperitatem ostendere coepit: animus aeger auaritia facile conuersus est. ceterum socius, & administer omnium consiliorum assumitur Scaurus: qui tametsi a principio, plerisq. ex factione eius corruptis, acerrime regem impugnauerat; tamen magnitudine pecuniae a bono, honestoq. in prauum abstractus est. Sed Iugurtha primum tantummodo belli moram redimebat, existimans sese interim aliquid Romae pretio, aut gratia effecturum: postea uero quam participẽ negotij Scaurum accepit; in maximam spem adductus recuperandae pacis, statuit cum eis de omnib. pactionib. praesẽs agere. Ceterũ interea fidei caussa mittitur a consule Sextius quaestor in opidum Iugurthae Vaccam: cuius rei species erat acceptio frumenti, quod Calpurnius palam legatis imperauerat: quoniam deditionis mora indutiae agitabãtur. Igitur rex, uti constituerat, in castra uenit: ac pauca praesenti consilio locutus

cutus

cutus de inuidia ſui facti, atq. uti in deditionem acciperetur; reliqua cum Beſtia, & Scauro ſecreta tranſegit: dein poſtero die, quaſi per ſaturam ſententijs exquiſitis, in deditionem accipitur. ſed, uti pro conſilio imperatum erat, elephanti XXX, pecus, atq. equi multi, non cum paruo argenti pondere, quaeſtori traduntur. Calpurnius Romam ad magiſtratus rogandos proficiſcitur. in Numidia & exercitu noſtro pax agitabatur. Poſtquam res in Africa geſtas, quoq. modo actae forent, fama diuulgauit: Romae per omnes locos, & conuentus, de facto conſulis agitari: apud plebem grauis inuidia: patres ſolliciti erant: probarent ne tantum flagitium, an decretum conſulis ſubuerterent, parum conſtabat. at maxime eos potentia Scauri, quod is auctor, & ſocius Beſtiae ferebatur, a uero, bonoq. impediebat. At C. Memmius, cuius de libertate ingenij, & odio potentiae nobilitatis ſupra diximus, inter dubitationem & moras ſenatus, concionib. populum ad uindicandum hortari: monere, ne remp. ne libertatem ſuam deſererent: multa ſuperba, & crudelia facinora nobilitatis oſtendere: prorſus intentus omni modo plebis animum accendebat. Sed, quoniam ea tempeſtate Romae Memmij facundia clara, pollensq. fuit; decere exiſtimaui unam ex tam multis orationem eius perſcribere. ac potiſsimum eam dicam, quam in concione poſt reditum Beſtiae huiuſcemodi uerbis diſſeruit.

Multa me dehortantur a uobis, Quirites, nisi studium reip. omnia superet; opes factionis, uestra patientia, ius nullum, ac maxime, quod innocentiae plus periculi, quam honoris est. nam illa quidem piget dicere, his annis xx quam ludibrio fueritis superbiae paucorum; quam foede, quamq. multi perierint uestri defensores; ut uobis animus ab ignauia, atq. socordia corruptus sit: qui ne nunc quidem, obnoxij inimicis, exsurgitis; atq. etiam nunc timetis eos, quib. uos decet terrori esse. sed, quamquam haec talia sunt: tamen, obuiam ire factionis potẽtiae, animus subigit. certe ego libertatem, quae mihi a parente meo tradita est, experiar: uerum, id frustra, an ob rem faciam, in uestra manu situm est, Quirites. Neq. ego uos hortor, quod saepe maiores uestri fecere, uti contra iniurias armati eatis. nihil ui, nihil secessione opus est: necesse est, suomet ipsi more praecipites eant. Occiso Ti. Graccho, quem regnum sibi parare aiebant, in plebem Romanã quaestiones graues habitae sunt. Post C. Gracchi, & M. Fuluij caedem, uestri item ordinis multi mortales in carcere necati sunt. utriusq. cladis non lex, uerum libido eorum finem fecit. Sed sane fuerit regni paratio, plebi sua restituere: quidquid sine sanguine ciuium ulcisci nequitur, iure factum sit. Superiorib. annis taciti indignabamini, aerarium expilari: reges, & populos liberos paucis nobilib. uectigal pendere: penes eosdem & summam

glo-

gloriam, & maximas diuitias esse: tamen, haec talia facinora impune suscepisse, parum habuere: itaq. postremo leges, maiestas uestra, diuina, & humana omnia hostib. tradita sunt. neq. eos, qui ea fecere, pudet, aut paenitet: sed incedunt per ora uestra magnifice, sacerdotia, & consulatus, pars triumphos suos ostentantes: perinde quasi ea honori, non praedae, habeant. Serui, aere parati, iniusta imperia dominorum non perferunt: uos, Quirites, in imperio nati, aequo animo seruitutem toleratis? At, qui sunt hi, qui remp. occupauere? homines sceleratissimi, cruentis manibus, immani auaritia, nocentissimi, ijdemq. superbissimi, quib. fides, decus, pietas, postremo honesta, atq. inhonesta omnia quaestui sunt. Pars eorum, occidisse tribunos pl. alij quaestiones iniustas, pleriq. caedem in uos fecisse, pro munimento habent. ita, quam quisq. pessime fecit, tam maxime tutus est: metum a scelere suo ad ignauiam uestram transtulere. quos omnes eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere in unum coegit. sed haec inter bonos amicitia, inter malos factio est. quod si tam uos libertatis curam haberetis, quam illi ad dominationem accensi sunt: profecto neq. resp. sicuti nunc, uastaretur; & beneficia uestra penes optimos, non audacissimos, forent. Maiores uestri, parandi iuris, & maiestatis constituendae gratia, bis per secessionem armati Auentinum montem occupauere: uos

pro libertate, quam ab illis accepistis, non ne summa ope nitemini? atq. eo uehementius, quo maius dedecus est, parta amittere, quam omnino non parauisse? Dicet aliquis, quid igitur censes? Vindicandum in eos, qui hosti prodidere remp. non manu, neq. ui; quod magis, uos fecisse, quam illis accidisse, indignum est; uerum quaestionibus, & indicio ipsius Iugurthae. qui si dediticius est; profecto iussis uestris obediens erit: sin ea contemnit; scilicet existimabitis, qualis illa pax, aut deditio sit, ex qua ad Iugurtham scelerum impunitas, ad paucos potentes maximae diuitiae, ad remp. damna, atq. dedecora peruenerint. Nisi forte dominationis eorum satietas nondum etiam uos tenet: & illa, quam haec tempora, magis placent, cum regna, prouinciae, leges, iura, iudicia, bella, atq. paces, postremo diuina, & humana omnia penes paucos erant: uos autem, hoc est populus R. inuicti ab hostibus, imperatores omnium gentium, satis habebatis animam retinere. nam seruitutem quidem quis uestrum recusare audebat? Atq. ego tametsi uirum flagitiosissimum existimo impune iniuriam accepisse: tamen, uos sceleratissimis hominib. ignoscere, quoniam ciues sunt, aequo animo paterer, ni misericordia in perniciem casura esset. nam & illis, quantum importunitatis habent, parum est impune male fecisse, nisi deinde faciundi licentia eripitur: & uobis aeterna sollicitudo remanebit, cum intelligetis, aut ser

uiendum

uiendum esse, aut per manus libertatem retinendā. Nam fidei quidem, aut concordiae quae spes est? dominari illi uolunt, uos liberi esse: facere illi iniurias, uos prohibere: postremo socijs uestris ueluti hostibus, hostib. pro socijs utuntur. potest ne in tam diuorsis mentib. pax, aut amicitia, esse? Quare moneo, hortorq. uos, ne tantum scelus impunitum dimittatis. Non peculatus aerarij factus est, neq. per uim socijs ereptae pecuniae. quae quamquam grauia sunt, tamen consuetudine iam pro nihilo habentur. hosti acerrimo prodita senatus auctoritas, proditum imperium uestrum: domi, militiaeq. resp. uenalis fuit. quae nisi quaesita erunt, nisi uindicatum in noxios: quid erit reliquum, nisi ut illis, qui ea fecere, obedientes uiuamus? nam, impune quidlibet facere, id est regem esse. Neq. ego uos, Quirites, hortor, ut iam malitis ciues uestros perperam, quam recte, fecisse, sed ne, ignoscendo malis, bonos perditum eatis. at hoc in rep. multo praestat, beneficij, quam maleficij, immemorem esse. bonus tantummodo segnior fit, ubi negligas; at malus improbior. ad hoc, si iniuriae non sint, haud saepe auxilij egeas. Haec, atq. alia huiuscemodi saepe dicendo, C. Memmius populo R. persuadet, uti L. Cassius, qui tum praetor erat, ad Iugurtham mitteretur. cumque, interposita fide publica, Romam duceret; quo facilius, indicio regis, Scauri, & reliquorum, quos pecuniae captae arcessebant, delicta patefierent.

Dum haec Romae geruntur; qui in Numidia relicti a Bestia exercitui praeerant, secuti morem imperatoris sui, plurima, & flagitiosissima facinora fecere. fuere, qui auro corrupti, elephantes Iugurthae traderent; alij perfugas uenderent; pars ex pacatis praedas agerent. tanta uis auaritiae in animos eorum, ueluti tabes, inuaserat. At Cassius praetor, perlata rogatione a C. Memmio, ac perculsa omni nobilitate, ad Iugurtham proficiscitur: eiq. timido, & ex conscientia diffidenti reb. suis, persuadet, quoniam se populo R. dedidisset, ne uim, quam misericordiam eius, experiri malit: priuatim praeterea fidem suam interponit, quam ille non minoris, quam publicam, ducebat: talis ea tempestate fama de Cassio erat. Igitur Iugurtha, contra decus regium, cultu quammaxime miserabili cum Cassio Romam uenit. Ac, tametsi in ipso magna uis animi erat; confirmatus ab omnibus, quorum potentia, aut scelere cũcta ea gesserat, quae supra diximus, C. tamen Baebium tribunum pl. magna mercede parat, cuius impudentia contra ius, & iniurias omnes munitus foret. At C. Memmius, aduocata concione; quamquam regi infesta plebes erat; & pars in uincula duci iubebat; pars, ni socios sceleris sui aperiret, more maiorum de hoste supplicium sumi; dignitati magis, quam irae, consulens, sedare motus, & animos eorum mollire; postremo confirmare, fidem publicam per sese inuiolatam fore. post, ubi silentium coepit, pro-

ducto Iugurtha, uerba facit: Romae, Numidiaeq. facinora eius memorat: ſcelera in patrem, fratresq. oſtendit: quib. iuuantibus, quibusq. miniſtris ea egerit, quamquam intelligat populus R. tamen uelle manifeſta magis ex illo habere: ſi uerum aperiat, in fide, & clementia populi R. magnam ſpem illi ſitam: ſin reticeat, non ſocijs ſaluti fore, ſed ſe, ſuasq. ſpes corrupturum. Deinde, ubi Memmius dicendi finem fecit, & Iugurtha reſpondere iuſſus eſt, C. Baebius tribunus pl. quem pecunia corruptum ſupra diximus, regem tacere iubet: ac, tametſi multitudo, quae in concione aderat, uehementer accenſa, terrebat eum clamore, uultu, ſaepe impetu, atq. alijs omnibus, quae ira fieri amat; uicit tamen impudentia. ita populus, ludibrio habitus, ex concione diſcedit: Iugurthae, Beſtiaeque, & ceteris, quos illa quaeſtio exagitabat, animi augeſcunt. Erat ea tempeſtate Romae Numida quidam, nomine Maſsiua, Guluſſae filius, Maſſaniſae nepos: qui, quia in diſſenſione regum Iugurthae aduerſus fuerat, dedita Cirtha, & Adherbale interfecto, profugus ex Africa abierat. huic Sp. Albinus, is qui proximo anno poſt Beſtiam cum Q. Minucio Rufo conſulatum gerebat, perſuadet, quoniam e ſtirpe Maſſaniſae ſit, Iugurtham ob ſcelera inuidia cum metu urgeat, regnum Numidiae ab ſenatu petat. auidus conſul belli gerendi, moueri, quam ſeneſcere, omnia malebat. ipſi prouincia Numidia, Minucio Ma-

cedonia euenerat. Quae poſtquam Maſsiua agi tare coepit:neq.Iugurthae in amicis ſatis praeſi dij eſt;quod eorum alium conſcientia,alium ma la fama,& timor impediebat : Bomilcari proximo, ac maxime fido ſibi imperat, pretio, ſicut multa confecerat, inſidiatores Maſsiuae paret, ac maxime occulte : ſin id parum procedat, quo uis modo Numidam interficiat. Bomilcar mature regis mandata exſequitur: & per homines, talis negotij artifices,itinera,egreſſusq. eius, poſtremo loca, atq. tempora cuncta explorat : deinde,ubi res poſtulabat,inſidias tendit.igitur unus ex eo numero,qui ad caedem parati erant, paullo inconſultius Maſsiuam aggreditur,illum obtruncat : ſed ipſe,deprehenſus,multis hortantibus, & in primis Albino conſule, iudicium profitetur. fit reus magis ex aequo bonoque, quam ex iure gentium, Bomilcar, comes eius, qui Romam fide publica uenerat. At Iugurtha, manifeſtus tanti ſceleris, non prius omiſit contra uerum niti, quam animaduertit, ſuper gratiam, atq. pecuniam ſuam inuidiam facti eſſe. igitur, quamquam in priore actione ex amicis quinquaginta uades dederat, regno magis, quam uadibus, conſulens, clam in Numidiam Bomilcarem dimittit, ueritus, ne reliquos populares metus inuaderet parendi ſibi, ſi de illo ſupplicium ſumptum foret. & ipſe paucis dieb. profectus eſt, iuſſus a ſenatu Italia decedere. ſed,poſtquam Roma egreſſus eſt, fertur, eo

ſaepe tacitus reſpiciens, poſtremo dixiſſe: Vrbem uenalem, & mature perituram, ſi emptorem inuenerit. Interim Albinus, renouato bello, commeatum, ſtipendium, aliaque, quae militib. uſui forent, maturat in Africam portare; ac ſtatim ipſe profectus, uti ante comitia, quod tempus haud longe aberat, armis, aut deditione, aut quouis modo bellum conficeret. At contra Iugurtha trahere omnia, & alias, deinde alias morae cauſſas facere: polliceri deditionem, ac deinde metum ſimulare: inſtanti cedere, & paulo poſt, ne ſui diffiderent, inſtare: ita belli modo, modo pacis mora conſulem ludificare. Ac fuere, qui tum Albinum haud ignarum conſilij regis exiſtimarent; neq. ex tanta properantia tam facile tractum bellum ſocordia magis, quam dolo crederent. Sed, poſtquam, dilapſo tempore, comitiorum dies aduentabat; Albinus, Aulo fratre in caſtris propraetore relicto, Romam deceſsit. Ea tempeſtate Romae ſeditionib. tribunicijs atrociter reſp. agitabatur. L. Lucilius, & L. Annius, tribuni pl. reſiſtentib. collegis, continuare magiſtratum nitebantur: quae diſſenſio totius anni comitia impediebat. Ea mora in ſpem adductus Aulus, quem propraetorem in caſtris relictum ſupra diximus, aut conficiendi belli, aut terrore exercitus ab rege pecuniae capiũdae, milites menſe Ianuario ex hibernis in expeditionem euocat; magnisq. itinerib. hieme aſpera peruenit ad opidum Suthul, ubi re

gis

gis thesauri erant. quod quamquam & saeuitia temporis,& opportunitate loci, neq. capi,neq. obsideri poterat: (nam circum situm in praerupti montis extremo planities limosa hiemalib. aquis paludem fecerat) tamen, aut simulandi gratia, quo regi formidinem adderet,aut cupidine caecus ob thesauros opidi potiundi,uineas agere,aggerem iacere, aliaque, quae coepto usui forent,properare. At Iugurtha,cognita uanitate, atq. imperitia legati, subdolus eius augere amentiam: missitare supplicantes legatos:ipse, quasi uitabundus, per saltuosa loca, & tramites exercitum ductare: deniq. Aulum spe pactionis perpulit,uti,relicto Suthule,in abditas regiones sese, ueluti cedentem, insequeretur: ita delicta occultiora fore. interea per homines callidos die, noctuq. exercitum tentabat: centuriones, ducesq. turmarum partim, uti transfugerent, corrumpere; alij, signo dato, locum uti desererent. Quae postquam ex sententia instruxit, intempesta nocte de improuiso multitudine Numidarum Auli castra circumuenit. milites Romani,perculsi tumultu insolito, arma capere: alij sese abdere:pars territos confirmare: trepida re: omnib. locis uis magna hostium: caelum nocte, atq. nubib. obscuratum: periculum anceps: postremo, fugere, an manere, tutius foret, in incerto erat. sed ex eo numero, quos paullo ante corruptos diximus, cohors una Ligurum, cum duab. turmis Thracum, &

paucis

paucis gregarijs militibus, transiere ad regem: & centurio primi pili tertiae legionis per munitionem, quam uti defenderet, acceperat, locum hostib. introeundi dedit: eaq. Numidae cuncti irrupere. nostri foeda fuga, pleriq. abiectis armis, proximum collem occupauere. nox, atq. praeda castrorum, hostes, quo minus uictoria uterentur, remorata sunt. deinde Iugurtha postremo die cum Aulo in colloquio uerba facit: tametsi ipsum cum exercitu fame, ferroq. clausum tenet, tamen se humanarum rerum memorem: si secum foedus faceret, incolumes omnes sub iugum missurum: praeterea, uti dieb. decem Numidia decederet. Quae quamquam grauia, & flagitij plena erant: tamen, quia mortis metu mutabantur, sicuti regi libuerat, pax conuenit. Sed, ubi ea Romae comperta sunt: metus, atq. maeror ciuitatem inuasere: pars dolere pro gloria imperij: pars insolita rerum bellicarum timere libertati: Aulo omnes infesti, ac maxime qui bello saepe praeclari fuerant, quod armatus dedecore potius, quam manu, salutem quaesierit. Ob ea consul Albinus, ex delicto fratris inuidiam, ac demum periculum timens, senatum de foedere consulebat: & tamen interim exercitui supplementum scribere, ab socijs & nomine Latino auxilia accersere, deniq. omnib. modis festinare. senatus ita, uti par fuerat, decernit, suo atq. populi iniussu nullum potuisse foedus fieri. consul impeditus a tribunis pl. ne, quas

para-

parauerat copias,ſecum portaret,paucis dieb.in Africam proficiſcitur. nam omnis exercitus, uti conuenerat, Numidia deductus in prouincia hiemabat. Poſtquam eo uenit; quamquam perſequi Iugurtham, & mederi fraternae inuidiae animo ardebat; cognitis militibus, quos, praeter fugam, ſoluto imperio, licentia, atq. laſciuia corruperat, ex copia rerum ſtatuit nihil ſibi agitandum.Interea Romae C.Mamilius Limitanus tribunus pl. rogationem ad populum promulgat, uti quaereretur in eos, quorum conſilio Iugurtha ſenati decreta neglexiſſet; quiq. ab eo in legationibns, aut imperijs,pecunias accepiſſent; qui elephantos,quiq. perfugas tradidiſſent; item,qui de pace,aut bello,cum hoſtib. pactiones feciſſent. Huic rogationi partim conſcij ſibi,alij ex partium inuidia pericula metuentes,quoniam aperte reſiſtere non poterant,quin illa, & alia talia placere ſibi faterentur, occulte per amicos, ac maxime per homines nominis Latini, & ſocios Italicos impedimenta parabāt. ſed plebes,incredibile memoratu eſt,quam intenta fuerit,quantaq. ui rogationem iuſſerit, decreuerit,uoluerit,magis odio nobilitatis,cui mala illa parabantur, quam cura reip. tanta libido in partib. erat. Igitur, ceteris metu perculſis, M. Scaurus, quem legatum Beſtiae fuiſſe ſupra docuimus, inter laetitiam plebis, & ſuorum fugam, trepida etiam tum ciuitate, cum ex Mamilij rogatione tres quae-

ſitores

ſitores rogarentur, effecerat, ut ipſe in eo numero crearetur. ſed quaeſtione exercita aſpere, uiolenterq. ex rumore,& libidine plebis,ut ſaepe nobilitatem, ſic ea tempeſtate plebem ex ſecundis reb.inſolentia ceperat.Ceterum mos partium popularium,& ſenatus factionum, ac deinde omnium malarum artium, paucis ante annis Romae ortus eſt,otio,atq. abundantia earum rerum, quae prima mortales ducunt. nam ante Carthaginem deletam, populus, & ſenatus R. placide,modeſteq. inter ſe remp.tractabāt:neq. gloriae, neq. dominationis certamen inter ciues erat: metus hoſtilis in bonis artib. ciuitatem retinebat. ſed,ubi illa formido mentib. deceſsit; ſcilicet ea, quae ſecundae res amant, laſciuia, atque ſuperbia inceſſere. ita,quod in aduerſis reb. optauerant, otium poſtquam adepti ſunt, aſperius, acerbiusq. fuit. namq. coepere nobilitas dignitatem in ſuperbiam,plebes libertatem in libidinem uertere : ſibi quiſq. ducere, trahere, rapere. ita omnia in duas partes abſtracta ſunt: reſp. quae media fuerat,dilacerata. ceterum nobilitas factione magis pollebat: plebis uis, ſoluta, atq. in multitudine diſperſa, minus poterat. paucorum arbitrio belli,domiq. agitabatur: penes eoſdam aerarium, prouinciae, magiſtratus, gloriae, triumphiq. erant : populus militia, atq. inopia urgebatur, praedas bellicas imperatores cum paucis diripiebant. Interea parentes, aut parui libe-

ri militum,uti quiſq. potentiori confinis erat,ſe dib. pellebantur. ita cum potentia auaritia ſine modo,modeſtiaq.inuadere,polluere, & uaſtare omnia:nihil penſi,neq. ſancti habere,quoad ſemet ipſa praecipitauit. nam,ubi primum ex nobilitate reperti ſunt,qui ueram gloriam iniuſtae potentiae anteponerent: moueri ciuitas, & diſſenſio ciuilis, quaſi permixtio terrae, oriri coepit. Nam,poſtquam Tiberius, & C. Gracchus, quorum maiores Punico, atq. alijs bellis multum reip. addiderant, uindicare plebem in libertatem, & paucorum ſcelera patefacere coepere:nobilitas noxia,atq.eo perculſa, modo per ſocios, ac nomen Latinum,interdum per equites Romanos,quos ſpes ſocietatis a plebe dimouerat, Gracchorum actionib. obuiam ierat: & primo Tiberium, dein paucos poſt annos eadem ingredientem Caium, tribunum pl. alterum,alterum triumuirum colonijs deducendis, cum M. Fuluio Flacco ferro necauerat. ſane Gracchis,cupidine uictoriae,haud ſatis moderatus animus fuit. ſed bono uinci ſatius eſt, quam malo more iniuriam uincere. Igitur ea uictoria nobilitas ex libidine ſua uſa, multos mortales ferro aut fuga exſtinxit; pluſq.in reliquum ſibi timoris, quam potentiae,addidit.quae res plerumq.magnas ciuitates peſſumdedit:dum alteri alteros uincere quouis modo,& uictos acerbius ulciſci uolunt. Sed de ſtudijs partium, & omnib.ciuitatis morib.ſi ſingillatim,aut pro ma

gnitu-

gnitudine parem disserere; tempus, quam res, maturius me deseret. quamobrem ad inceptum redeo. Post Auli foedus, exercitusq. nostri foedam fugam, Metellus, & Silanus consules designati, prouincias inter se partiuerant: Metelloq. Numidia euenerat, acri uiro, & quamquam aduerso populi partibus, fama tamen aequabili, & inuiolata. is, ubi primum magistratum ingressus est; alia omnia sibi cum collega communia ratus, ad bellum, quod gesturus erat, animum intendit. igitur, diffidens ueteri exercitui, milites scribere: praesidia undiq. accersere: arma, tela, equos, & cetera instrumenta militiae, parare, ad hoc commeatum affatim, deniq. omnia, quae in bello uario, & multarum rerum egenti, usui esse solent. Ceterum ad ea patranda senatus auctoritate, socij, nomenq. Latinum, & reges ultro auxilia mittendo, postremo omnis ciuitas summo studio adnitebatur. itaque, ex sententia omnib. reb. paratis, compositisque, in Numidiā proficiscitur, magna spe ciuium, cum propter bonas artes, tum maxime quod aduersum diuitias inuictum animum gerebat; & auaritia magistratuum ante id tempus in Numidia nostrae opes contusae, hostiumq. auctae erant. Sed, ubi in Africam uenit, exercitus ei traditur a Sp. Albino proconsule, iners, imbellis, neq. periculi, neq. laboris patiens, lingua, quam manu, promptior, praedator ex socijs, & ipse praeda hostium,

ſine imperio, & modeſtia habitus. ita imperatori nouo plus ex malis morib. ſollicitudinis, quam ex copia militum auxilij, aut bonae ſpei, accedebat. Statuit tamen Metellus, quamquam & aeſtiuorum tempus comitiorum mora imminuerat; &, exſpectatione euentus, ciuium animos intentos putabat; non prius bellum attingere, quam maiorum diſciplina milites laborare coegiſſet. nam Albinus, Auli fratris, exercitusq. clade perculſus, poſtquam decreuerat non egredi prouincia, quantum temporis aeſtiuorum in imperio fuit, plerumq. milites in ſtatiuis caſtris habebat; niſi cum odor, aut pabuli egeſtas, locum mutare ſubegerat. ſed neq. more militari uigiliae ducebantur: uti cuiq. libebat, ab ſignis aberat. lixae permixti cum militib. diu, noctuq. uagabantur: & palantes agros uaſtare, uillas expugnare, pecoris, & mancipiorum praedas certatim agitare: eaq. mutare cum mercatoribus, uino aduecticio, & alijs talibus: praeterea, frumentum publice datum uendere, panem in dies mercari: poſtremo, quaecumq. dici, aut fingi queunt ignauiae, luxuriaeq. probra, in illo exercitu cuncta fuere, & alia amplius. ſed in ea difficultate Metellum non minus, quam in reb. hoſtilibus, magnum, & ſapientem uirum fuiſſe comperior, tanta temperantia inter ambitionem, ſaeuitiamq. moderatum: namq. edicto primum adiumenta ignauiae ſuſtuliſſe, ne quiſquam in caſtris panem, aut quem alium

coctum

coctum cibum uenderet: ne lixae exercitum ſequerentur: ne miles gregarius in caſtris, ne uc in agmine ſeruum, aut iumentum haberet: ceteris arte modum ſtatuiſſe: praeterea, tranſuerſis itinerib. quotidie caſtra mouere: iuxta ac ſi hoſtes adeſſent, uallo, atq. foſſa munire: uigilias crebras ponere, & eas ipſe cum legatis circuire: item in agmine in primis modo, modo in poſtremis, ſaepe in medio adeſſe, ne quiſquam ordine egrederetur: ut, cum ſignis frequentes incederent, miles cibum, & arma, portaret. ita, prohibendo a delictis magis, quam uindicando, exercitum breui confirmauit. Interea Iugurtha, ubi, quae Metellus agebat, ex nuncijs accepit; ſimul de innocentia eius certior Romae factus, diffidere ſuis rebus, ac tum demum ueram deditionem facere conatus eſt. Igitur legatos ad conſulem cum ſupplicijs mittit, qui tantummodo ipſi, liberisq. uitam peterent, alia omnia dederent populo R. Sed Metello iam antea experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili, nouarum rerum auidum eſſe. itaq. legatos alium ab alio diuerſos aggreditur: ac paullatim tentando, poſtquam opportunos ſibi cognouit, multa pollicendo perſuadet, uti Iugurtham maxime uiuum; ſin id parum procedat, necatum ſibi traderent: ceterum palam, quae ex uoluntate forent, regi nunciari iubet. deinde ipſe paucis diebus, intento, atq. infeſto exercitu, in Numidiam procedit: ubi,

contra belli faciem,tuguria plena hominum,pecora, cultoresq.in agris erant: ex opidis,& mapalibus,praefecti regis obuiam procedebant,parati frumentum dare,commeatum portare,postremo omnia,quae imperarentur, facere. neq. Metellus iccirco minus, ſed pariter ac ſi hoſtes adeſſent, munito agmine incedere,late explorare omnia,illa deditionis ſigna oſtentui credere, & inſidijs locum tentare. itaq. ipſe cum expeditis cohortibus, item funditorum, & ſagittariorum delecta manu apud primos erat: in poſtremo C. Marius legatus cum equitib. curabat: in utrumq.latus auxiliarios equites tribunis legionum, & praefectis cohortium diſpertiuerat: ut cum his permixti uelites, quocumq. accederent,equitatus hoſtium propulſarent.nam in Iugurtha tantus dolus,tantaq. peritia locorum,& militiae,inerat,ut,abſens an praeſens,pacem an bellum gerens pernicioſior eſſet, in incerto haberetur.Erat haud longe ab eo itinere,quo Metellus pergebat, opidum Numidarum,nomine Vacca, forum rerum uenalium totius regni maxime celebratum; ubi & incolere, & mercari, conſueuerant Italici generis multi mortales. huc conſul, ſimul tentandi gratia,& ſi paterentur opportunitates loci, praeſidium impoſuit: praeterea imperauit frumentum, & alia, quae bello uſui forent, comportare; ratus id, quod res monebat, frequentiam negotiatorum,& cōmeatum iuuaturum exercitum, & iam para-

tis reb. munimento fore. Inter haec negotia Iugurtha impensius modo legatos supplices mittere, pacem orare: praeter suam, liberorumq. uitam, omnia Metello dedere. quos item consul, uti priores, illectos ad proditionem, domum dimittebat: regi pacem, quam postulabat, neq. abnuere, neq. polliceri, & inter eas moras promissa legatorum exspectare. Iugurtha ubi Metelli dicta cum factis composuit, ac suis se artib. tentari animaduertit; quippe cui uerbis pax nunciabatur, ceterum re bellum asperrimum erat, urbs maxima alienata, ager hostib. cognitus, animi popularium tentati; coactus rerum necessitudine, statuit armis certare. igitur, explorato hostium itinere, in spem uictoriae adductus ex opportunitate loci, quam maximas potest copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitum Metelli anteuenit. Erat in ea parte Numidiae, quam Adherbal in diuisione possederat, flumen, a meridie oriens, nomine Muthul: a quo mõs aberat ferme millia passuũ xx. tractu pari, uastus ab natura, & humano cultu: sed ex eo medio quasi collis oriebatur, in immensum pertingens, uestitus oleastro, ac myrtetis, alijsq. generib. arborum, quae humi arido, atq. arenoso, gignuntur. media autem planities deserta, paenuria aquae, praeter flumini propinqua loca. ea consita arbustis, pecore, atq. cultorib. frequentabantur. igitur in eo colle, quem trãsuerso itinere porrectũ docuimus, Iugurtha,

extenuata ſuorum acie conſedit: elephantis, & parti copiarum pedeſtrium Bomilcarem praefecit: eumq. edocet, quae ageret: ipſe propior montem cum omni equitatu, & peditib. delectis ſuos collocat: dein ſingulas turmas, & manipulos circumiens monet, atq. obteſtatur, uti memores priſtinae uirtutis, & uictoriae, ſeſe, regnumq. ſuum, ab Romanor. auaritia defendant: cum ijs certamen fore, quos antea uictos ſub iugum miſerint: ducem illis, non animum, mutatum: quae ab imperatore decuerint, omnia ſuis prouiſa: locum ſuperiorem, uti prudentes cum imperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum bello meliorib. manum conſererent: proinde parati, intentiq. eſſent, ſigno dato, Romanos inuadere: illum diem aut omnes labores, & uictorias, confirmaturum, aut maximarum aerumnarũ initium fore. ad hoc uiritim, uti quemq. ob militare facinus pecunia, aut honore extulerat, commonefacere beneficij ſui, & eum ipſum alijs oſtentare: poſtremo, pro cuiuſq. ingenio pollicendo, minitando, obteſtando, alium alio modo excitare: cum interim Metellus, ignarus hoſtium, monte digrediens cum exercitu conſpicatur. primo dubius, quidnam inſolita facies oſtenderet; (nã inter uirgulta equi, Numidaeq. conſederant; neq. plane occultati humilitate arborum; & tamen, quidnam eſſet, incerti, cum natura loci, tum dolo, ipſi, atq. ſigna militaria, obſcurati) dein, breui cognitis inſidijs,

paul-

paullisper agmen constituit.ibi commutatis or dinibus, in dextro latere, quod proximum hostib.erat,triplicib. subsidijs aciem instruxit:inter manipulos funditores, & sagittarios dispertit: equitatum omnem in cornib.locat:ac pauca pro tempore milites cohortatus,aciem,sicuti instruxerat,transuorsis principijs in planum deducit.Sed, ubi Numidas quietos,neq. collle digredi animaduertit,ueritus ex anni tempore,& inopia aquae, ne siti conficeretur exercitus, Rutilium legatum cum expeditis cohortibus, & parte equitum praemisit ad flumen, uti locum castris ante caperet,existimans hostes crebro impetu, & transuorsis proelijs iter suum remoraturos, &, quoniam armis diffiderent, lassitudinem, & sitim militum tentaturos. deinde ipse pro re, atq. loco,sicuti monte descenderat,paullatim procedere: Marium post principia habere: ipse cum sinistrae alae equitib. esse,qui in agmine principes facti erant. At Iugurtha,ubi extremum agmen Metelli primos suos praetergressum uidet, praesidio quasi duum millium peditum montem occupat,quaMetellus descenderat: ne forte cedentib. aduersarijs receptui, ac post munimento foret: dein, repente signo dato, hostes inuadit. Numidae alij postremos caedere:pars a sinistra,ac dextra tentare:infensi adesse, atq. instare, omnib. locis Romanos ordines conturbare.quorum etiam qui firmiorib. animis obuij hostib. fuerant, ludificati incerto

proelio,

proelio ipsi modo eminus sauciabantur, neq. contra feriendi, aut conserendi manum copia erat. ante iam docti ab Iugurtha equites, ubi Romanorum turma insequi coeperat, non confertim, neq. in unum sese recipiebant, sed alius alio quam maxime diuersi. ita numero priores, si a persequendo hostes deterrere nequiuerant, disiectos ab tergo, aut laterib. circumueniebant: sin opportunior fugae collis, quã campi fuerãt; eo uero consueti Numidarum equi facile inter uirgulta euadere; nostros asperitas, & insolentia loci retinebat. ceterum facies totius negotij uaria, incerta, foeda, atq. miserabilis. dispersi a suis, pars cedere, alij insequi: neq. signa, neq. ordines obseruare: ubi quemq. periculum ceperat, ibi resistere, ac propulsare: arma, tela, equi, uiri, hostes, ciues permixti: nihil consilio, neq. imperio, agi: fors omnia regere. itaq. multum diei processerat, cum etiam tum euentus in incerto erat. denique, omnib. labore, & aestu languidis, Metellus, ubi uidet, Numidas minus instare, paullatim milites in unum conducit: ordines restituit, & cohortes legionarias quattuor aduersus pedites hostium collocat. eorum magna pars superiorib. locis fessa consederat. simul orare, & hortari milites, ne deficerent, neu paterentur hostes fugientes uincere: neq. illis castra esse, neq. munimentum ullum, quo cedentes tenderent: in armis omnia sita. Sed nec Iugurtha quidem interea quietus

erat

erat: circuire, hortari, renouare proelium, & ipse cum delectis tentare omnia, subuenire suis, hostib. dubijs instare; quos firmos cognouerat, eminus pugnando retinere. Eo modo inter se duo imperatores, summi uiri, certabant. ipsi pares, ceterum opib. disparibus. nam Metello uirtus militum erat, locus aduersus: Iugurthae alia omnia, praeter milites, opportuna. Deniq. Romani, ubi intelligunt, neq. sibi profugium esse, neq. ab hoste copiam pugnandi fieri; & iam die uesper aderat; aduerso colle, sicuti praeceptum fuerat, euadunt. amisso loco Numidae fusi, fatigatiq. pauci interiere: plerosq. uelocitas, & regio hostib. ignara tutata sunt. Interea Bomilcar, quem elephantis, & parti copiarum pedestrium praefectum ab Iugurtha supra diximus, ubi eum Rutilius praetergressus est, paullatim suos in aequum locum deducit: ac, dum legatus ad flumen, quo praemissus erat, festinãs pergit, quietus, uti res postulabat, aciem exornat: neq. remittit interim, quid ubiq. hostis ageret, explorare. Postquam Rutilium consedisse iam, & animo uacuum accepit, simulq. ex Iugurthae proelio clamorem augeri, ueritus ne legatus, cognita re, laborantib. suis auxilio foret, aciem, quam diffidens uirtuti militum arte statuerat, quo hostium itineri officeret, latius porrigit, eoq. modo ad Rutilij castra procedit. Romani ex improuiso pulueris uim magnam animaduertunt. nam prospectum ager arbustis consitus

prohi-

prohibebat. & primo rati humum aridam uento agitari: poſt, ubi aequabilem manere, &, ſicuti acies mouebatur, magis magisq. appropinquare uident; cognita re properantes arma capiunt, ac pro caſtris, ſicuti imperabatur, conſiſtunt. deinde, ubi propius uentum eſt, utrimq. magno clamore concurritur. Numidae tantummodo remorati, dum in elephantis auxilium putant, poſtquam eos impeditos ramis arborum, atq. ita diſiectos circumueniri uident, fugam faciunt: ac plerique, abiectis armis, collis, aut noctis, quae iam aderat, auxilio integri abeunt. elephanti quattuor capti, reliqui omnes, XL numero, interfecti. At Romani, quamquam itinere, atq. opere caſtrorum, & proelio feſsi, laſsiq. erant: tamen, quod Metellus amplius opinione morabatur, inſtructi, intentiq. obuiam procedunt. nam dolus Numidarũ nihil languidi, neq. remiſsi patiebatur. ac primo obſcura nocte, poſtquam haud procul inter ſe erant, ſtrepitu, uelut hoſtes aduentarent, alteri apud alteros formidinem ſimul, & tumultum facere: & paene imprudentia admiſſum facinus miſerabile, ni utrimq. praemiſsi equites rem explorauiſſent. igitur pro metu repente gaudium exortum: milites alius alium laeti appellant, acta edocent, atq. audiunt: ſua quiſq. fortia facta ad caelum effert. quippe res humanae ita ſeſe habent: in uictoria uel ignauis gloriari licet: aduorſae res etiam bonos detrectant. Metellus in iiſdem caſtris

quattriduo

quattriduo moratus, ſaucios cum cura reficit, meritos in proelijs more militiae donat, uniuerſos in concione laudat, atque agit gratias: hortatur, ad cetera, quae leuia ſunt, parem animum gerant: pro uictoria ſatis iam pugnatum, reliquos labores pro praeda fore. tamen interim trāſfugas, & alios opportunos. Iugurtha ubi gentium, aut quid agitaret, cum paucis ne eſſet, an exercitum haberet, ut ſeſe uictus gereret, exploratum miſit. At ille ſeſe in loca ſaltuoſa, & natura munita, receperat: ibiq. cogebat exercitum numero hominum ampliorem, ſed hebetem, infirmum, agri, ac pecoris magis, quam belli, cultorem. id ea gratia eueniebat, quod praeter regios equites nemo omnium Numidarum ex fuga regem ſequitur: quo cuiuſq. animus fert, eo diſcedunt: neq. id flagitium militiae ducitur. ita ſe mores habent. Igitur Metellus, ubi uidet animum regis etiam tum ferocem eſſe; bellum renouari, quod niſi ex illius lubidine geri non poſſet; praeterea, iniquum certamen ſibi cum hoſtib. eſſe; minore detrimento illos uinci, quam ſuos uincere; ſtatuit, non proelijs, neque acie, ſed alio more, bellum gerundum. itaq. in loca Numidiae opulentisſima pergit: agros uaſtat: multa caſtella, & opida, temere munita, aut ſine praeſidio, capit, incenditque: puberes interfici iubet, alia omnia militum eſſe praedam. ea formidine multi mortales Romanis dediti obſides: frumentum, & alia, quae uſui forent, affatim prae-

bita:

bita:ubicumq.res postulabat,praesidium impositum. Quae negotia multo magis, quam proelium male pugnatum ab suis,regem terrebant. quippe cuius spes omnis in fuga sita erat, sequi cogebatur; &,qui sua loca defendere nequiuerat,in alienis bellum gerere. tamen ex inopia, quod optimum uidebatur, consilium capit: exercitum plerumq. in ijsdem locis opperiri iubet: ipse cum delectis equitib. Metellum sequitur: nocturnis,& auijs itinerib. ignoratus, Romanos palantes repente aggreditur. eorum pleriq. inermes cadunt, multi capiuntur: nemo omnium intactus profugit: & Numidae prius, quam ex castris subueniretur,sicuti iussi erant, in proximos colles discedunt. Interim Romae gaudium ingens ortum,cognitis Metelli rebus: ut seseque,& exercitum more maiorum gereret: in aduerso loco uictor tamen uirtute fuisset: hostium agro potiretur: Iugurtham, magnificum ex Auli secordia,spem salutis in solitudine, aut fuga coegisset habere. itaq. senatus ob ea feliciter acta dijs immortalib. supplicia decernere: ciuitas, trepida antea,sollicita de belli euentu,laeta agere: de Metello fama praeclara esse. Igitur eo intentior ad uictoriam niti: omnib. modis festinare: cauere tamen, necubi hosti opportunus fieret: meminisse, post gloriam inuidiam sequi. ita,quo clarior,eo magis anxius erat: neq. post insidias Iugurthae effuso exercitu praedari. ubi frumēto,aut pabulo opus erat,cohortes cum omni

equi-

equitatu praesidium agitabant: exercitus partem ipse, reliquos Marius ducebat. sed igni magis, quam praeda, ager uastabatur. duob. locis haud longe inter se castra faciebant. ubi ui opus erat, cuncti aderant: ceterum, quo fuga, atq. formido latius cresceret, diuersi agebant. Eo tempore Iugurtha per colles sequi: tempus, aut locum pugnae quaerere: qua uenturum hostem audierat, pabulum, & aquarum fontes, quorum paenuria erat, corrumpere: modo se Metello, interdum Mario ostendere: postremos in agmine tentare, ac statim in colles regredi: rursus alijs, post alijs minitari: neq. proelium facere, neq. otium pati, tantummodo hostem ab incepto retinere. Romanus imperator ubi se dolis fatigari uidet, neq. ab hoste copiam pugnandi fieri; urbem magnam, & in ea parte, qua sita erat, arcem regni, nomine Zamam, statuit oppugnare; ratus id, quod negotium poscebat, Iugurtham laborantib. suis auxilio uenturum, ibiq. proelium fore. At ille, quae parabantur, a perfugis edoctus, magnis itinerib. Metellum anteuenit: opidanos hortatur, moenia defendant, additis auxilio perfugis: quod genus ex copijs regis, quia fallere nequibat, firmissimum erat, praeterea pollicetur, in tempore semet cum exercitu adfore. ita compositis rebus, in loca quammaxime occulta discedit; ac post paullo cognoscit, Marium ex itinere frumentatum cum paucis cohortib. Siccam missum. quo opidum primum

mum

mum omnium poſt malam pugnam ab rege defecerat. eo cum delectis equitib. noctu pergit, & iam egredientib. Romanis in porta pugnam facit: ſimul magna uoce Siccenſes hortatur, uti cohortes ab tergo circumueniant: fortunam illi praeclari facinoris casũ dare, ſi id fecerint: poſtea ſeſe in regno, illos in libertate ſine metu aetatem acturos. ac, ni Marius ſigna inferre, atq. euadere opido properauiſſet: profecto cuncti, aut magna pars Siccenſium fidem mutauiſſent. tanta mobilitate ſeſe Numidae gerunt. ſed milites Iugurthini, paulliſper ab rege ſuſtentati, poſt quam maiore ui hoſtes urgẽt, paucis amisſis pro fugi diſcedunt. Marius ad Zamam peruenit. id opidum, in campo ſitum, magis opere, quam natura munitum erat, nullius idoneae rei egens, armis uirisq. opulentum. igitur Metellus, pro tempore, atque loco paratis rebus, cuncta moenia exercitu circumuenit: legatis imperat, ubi quiſq. curaret: deinde, ſigno dato, undiq. ſimul clamor ingens oritur. neq. ea res Numidas terret: infenſi, intentiq. ſine tumultu manent: proelium incipitur. Romani, pro ingenio quiſque, pars eminus glande, aut lapidib. pugnare: alij ſuccedere, ac murum modo ſuffodere, modo ſcalis aggredi, cupere proelium manib. facere. contra ea opidani in proximos ſaxa uoluere, ſudes, pilas, praeterea picem, & ſulphure taedam mixtam ardenti mittere. ſed ne illos quidem, qui procul manſerant, timor animi ſatis

muni-

muniuerat. nam plerosq. iacula, tormentis, aut manu emissa, uulnerabant: pariq. periculo, sed fama impari, boni, atq. ignaui erant. Dum apud Zamam sic certatur, Iugurtha ex improuiso castra hostium cum magna manu inuadit: remissis, qui in praesidio erant, & omnia magis, quam proelium, exspectantibus, portam irrumpit. at nostri, repentino metu perculsi, sibi quisq. pro morib. consulunt: alij fugere, alij arma capere: magna pars uulnerati, aut occisi. ceterum ex omni multitudine non amplius XL, memores nominis Romani, grege facto locum capere paullo, quam alij, editiorem: neq. inde maxima ui depelli quiuerunt: sed tela eminus missa remittere, pauci in plurib. minus frustrari: sin Numidae propius accessissent, ibi uero uirtutem ostendere, & eos maxima ui caedere, fundere, atq. fugare. Interim Metellus, cum acerrime rem gereret, clamorem & tumultum hostilem a tergo accepit: dein, conuerso equo, animaduertit fugam ad se uersum fieri. quae res indicabat populares esse. igitur equitatum omnem ad castra propere misit, ac statim C. Marium cum cohortib. sociorum; eumq. lacrymans per amicitiam, perq. remp. obsecrat, ne quam contumeliam remanere in exercitu uictore, ne ue hostes inultos abire sinat. ille breui mãdata efficit. At Iugurtha munimento castrorum impeditus, cum alij super uallum praecipitarentur, alij in angustijs ipsi sibi properantes offece-

rent,multis amiſsis in loca munita ſeſe recipit. Metellus, infecto negotio, poſtquam nox aderat,in caſtra cum exercitu reuertitur.Igitur poſtero die, prius quam ad oppugnandum egrederetur, equitatum omnem in ea parte, qua regis aduentus erat, pro caſtris agitare iubet: portas, & proxima loca tribunis diſpertit: deinde ipſe pergit ad opidum, atque, uti ſuperiore die,murum aggreditur. Interim Iugurtha ex occulto repente noſtros inuadit. qui in proximo locati fuerant, paulliſper territi perturbantur: reliqui cito ſubueniunt.neq.diutius Numidae reſiſtere quiuiſſent,ni pedites, cum equitib.permixti, magnam cladem cõgreſſu facerent: quib. illi freti, non uti equeſtri proelio ſolet, ſequi, dein cedere,ſed aduerſis equis cõcurrere, implicare, ac perturbare,aciem: ita, expeditis peditib.ſuis, hoſtes paene uictos dare.Eodem tempore apud Zamam magna ui certabatur. ubi quiſq. legatus, aut tribunus curabat, eo acerrime niti,neq. alius in alio magis, quam in ſe, ſpem habere: pariterq. opidani agere, oppugnare, aut parare omnib. locis: auidius alteri alteros ſauciare,quã ſemet tegere.clamor permixtus hortatione, laetitia, gemitu: item ſtrepitus armorum ad caelum ferri: tela utrimq. uolare. ſed illi, qui moenia defenſabant, ubi hoſtes paullulum modo pugnam remiſerant,intenti proelium equeſtre proſpectabant. eos,uti quaeq.Iugurthae res erant,laetos modo, modo pauidos

anim-

animaduerteres: ac, ſicuti a ſuis audiri, aut cerni poſſent, monere alij, alij hortari, aut manu ſignificare, aut niti corporibus: huc, & illuc, quaſi uitabundi, aut iacientes tela, agitare. Quod ubi Mario cognitum eſt; (nam is in ea parte curabat conſulto lenius agere, ac diffidentiam rei ſimulare: pati Numidas ſine tumultu, regis proelium uiſere. ita, illis ſtudio ſuorum adſtrictis, repente magna ui murum aggreditur: & iam ſcalis egreſsi milites, prope ſumma ceperant, cum opidani concurrunt, lapidesque, & ignem, praeterea alia tela ingerunt. noſtri primo reſiſtere: deinde, ubi unae, atq. alterae ſcalae comminutae, qui ſuperſteterant afflicti ſunt: ceteri, quoquo modo potuere, pauci integri, magna pars confecti uulneribus, abeunt. deniq. utrimq. proelium nox diremit. Metellus poſtquam uidet fruſtra inceptum, neq. opidum capi, neq. Iugurtham, niſi ex inſidijs, aut ſuo loco pugnam facere, & iam aeſtatem exactam eſſe, ab Zama diſcedit; & in ijs urbibus, quae ab rege defecerant, ſatisq. munitae loco, aut moenib. erant, praeſidia imponit: ceterum exercitum in prouincia, quae proxima eſt Numidiae, hiemandi gratia collocat. neq. id tempus ex aliorum more quieti, aut luxuriae concedit, ſed, quoniam armis bellum parum procedebat, inſidias regi per amicos tendere, & eorum perfidia pro armis uti parat. igitur Bomilcarem, qui Romae cum Iugurtha fuerat, & inde, uadib. datis

de Maſsiuae nece, clam iudicium fugerat, quod ei per maximam amicitiam maxima copia fallendi erat, multis pollicitationib. aggreditur: ac primo efficit, uti ad ſe colloquendi gratia occultus ueniat: deinde, fide data, ſi Iugurtham uiuum, aut necatum ſibi tradidiſſet, fore, ut illi ſenatus impunitatem, & ſua omnia, concederet, facile Numidae perſuadet, cum ingenio infido, tum metuēti, ne, ſi pax cum Romanis fieret, ipſe per condiciones ad ſupplicium traderetur. is, ubi primum opportunum fuit, Iugurtham anxium, ac miſerantem fortunas ſuas, accedit: monet, atq. lacrymans obteſtatur, uti aliquando ſibi, liberisque, & genti Numidarum, optime meritae, prouideat: omnib. proelijs ſeſe uictos, agrum uaſtatum, multos mortales captos, occiſos, regni opes comminutas eſſe: ſatis ſaepe iam & uirtutem militum, & fortunam tentatam: caueat, ne, illo cunctante, Numidae ſibi cōſulant. His, atq. talib. alijs ad deditionem animum regis impellit. mittuntur ad imperatorem legati, qui Iugurtham imperata facturum dicerent, ac ſine ulla pactione ſeſe, regnumq. ſuum, in illius fidem tradere. Metellus propere cunctos ſenatorij ordinis ex hibernis accerſiri iubet: eorum, atq. aliorum, quos idoneos ducebat, conſilium habet. ita more maiorum, ex conſilij decreto, per legatos Iugurthae imperat, argenti pondo ducenta millia, elephantos omnes, equorum, & armorum aliquātulum. Quae poſtquam

ſine

ſine mora facta ſunt, iubet omnes perfugas uin-
ctos adduci. eorum magna pars, uti iuſſum erat,
adducti: pauci, cum primum deditio coepit, ad
regem Bocchum in Mauritaniam abierant. Igi
tur Iugurtha, ubi armis, uiriſque, & pecunia ſpo
liatus eſt, cum ipſe ad imperandum Tiſdrum uo
caretur, rurſus coepit flectere animum ſuum, &
ex mala conſcientia digna timere. denique, mul
tis dieb. per dubitationem conſumptis, cum mo
do taedio rerum aduerſarum omnia bello potio
ra duceret; interdum ſecum ipſe reputaret, quam
grauis caſus in ſeruitium ex regno foret; multis,
magniſq. praeſidijs nequidquam perditis, dein-
tegro bellum ſumit. & Romae ſenatus, de pro-
uincijs conſultus, Numidiam Metello decreue-
rat. Per idem tempus Vticae forte C. Mario, per
hoſtias dijs ſupplicanti, magna, atq. mirabilia
portendi haruſpex dixerat: proinde, quae animo
agitabat, fretus dijs ageret: fortunam quamſae-
piſsime experiretur: cuncta proſpere euentura.
at illum iam antea conſulatus ingens cupido
exagitabat: ad quem capiundum, praeter uetu-
ſtatem familiae, alia omnia abunde erant, indu-
ſtria, probitas, militiae magna ſcientia, animus
belli ingens, domi modicus, libidinis, & di-
uitiarum uictor, tantummodo gloriae aui-
dus. ſed, is natus, & per omnem pueritiam
Arpini alitus, ubi primum aetas militiae pa-
tiens fuit, ſtipendijs faciundis, non Graeca fa
cundia, neq. urbanis munditijs, ſeſe exercuit:

ta inter artes bonas integrum ingenium breui adoleuit. ergo, ubi primum tribunatum militum a populo petit, plerisq. faciem eius ignorantib. facile notus per omnes trib. declaratur. deinde ab eo magiſtratu alium poſt alium ſibi peperit: ſemperq. in poteſtatib. eo modo agitabat, ut am pliore, quam gerebat, dignus haberetur. tamen is ad id locorum talis uir (nam poſtea ambitione praeceps datus eſt) conſulatum appetere non audebat. etiam tum alios magiſtratus plebes, conſulatum nobilitas inter ſe per manus tradebat. nouus nemo tam clarus, neq. tam egregius factis erat, quin is indignus illo honore, & quaſi pollutus, haberetur. igitur, ubi Marius haruſpicis dicta eodem, quo cupido animi hortabatur, intendere uidet, ab Metello petendi gratia miſſionem rogat: cui quamquam uirtus, gloria, atq. alia optanda bonis, ſuperabant, tamen inerat contemptor animus, & ſuperbia, commune nobilitatis malum. itaq. primum commotus inſolita re, mirari eius conſilium, & quaſi per amicitiam monere, ne tam praua inciperet, neu ſuper fortunam animum gereret: non omnia omnib. cupienda eſſe: debere illi res ſuas ſatis placere: poſtremo caueret id petere a populo R. quod illi iure negaretur. Poſtquam haec, atq. alia talia dixit, neq. animus Marij flectitur; reſpondit, ubi primum potuiſſet per negotia publica, facturum ſeſe, quae peteret. apoſtea ſaepius eadem poſtulanti fertur

dixiſſe,

dixisse, ne festinaret abire: satis mature illum cum filio suo consulatum petiturum. is eo tempore contubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter XX. quae res Marium cum pro honore, quem affectabat, tum contra Metellum uehementer accenderat. ita cupidine, atq. ira, pessimis consultoribus, grassari: neq. facto ullo, neq. dicto, abstinere, quod modo ambitiosum foret: milites, quib. in hibernis praeerat, laxiore imperio, quam antea, habere: apud negotiatores, quorum magna multitudo Vticae erat, criminose simul ac magnifice de bello loqui: dimidia pars exercitus si sibi permitteretur, paucis dieb. Iugurtham in catenis habiturum: ab imperatore consulto bellum trahi, quod homo inanis, & regiae superbiae, imperio nimis gauderet. quae omnia illis eo firmiora uidebantur, quod diuturnitate belli res familiares corruperant: & animo cupienti nihil satis festinatur. Erat praeterea in exercitu nostro Numida quidam, nomine Gauda, Manastabilis filius, Massanisae nepos, quem Micipsa testamento secundum heredem scripserat, morbis confectus, & ob eam caussam mente paullulum imminuta. cui Metellus petenti regum more, ut sellam iuxta poneret, item postea custodiae caussa turmam equitum Romanorum, utrumq. negauerat; honorem, quod eorum modo foret, quos populus R. reges appellauisset; praesidium, quod contumeliosum in eos foret, si equites Ro-

mani, ſatellites Numidae traderentur. hunc Marius anxium aggreditur, atq. hortatur, ut contumeliarum in imperatorem cum ſuo auxilio poenas petat: hominem ob morbos animo parũ ualido ſecunda oratione extollit: illum regem, ingentem uirum, Maſſaniſae nepotem eſſe: ſi Iugurtha captus, aut occiſus foret, imperium Numidiae ſine mora habiturum: id adeo mature poſſe euenire, ſi ipſe conſul ad id bellum miſſus foret. itaq. & illum, & equites Romanos, milites, & negotiatores, alios ipſe, pleroſq. ſpes pacis impellit, uti Romam ad ſuos neceſſarios aſpere in Metellum de bello ſcribant, Marium imperatorem poſcant. ſic a multis illi mortalib. honeſtiſsima ſuffragatione conſulatus petebatur. ſimul ea tempeſtate plebes, nobilitate fuſa, per legem Mamiliam nouos extollebat. ita Mario cuncta procedere. Interim Iugurtha, poſtquam, omiſſa deditione, bellum incipit, cum magna cura parare omnia, feſtinare, cogere exercitum: ciuitates, quae ab ſe defecerant, formidine, aut oſtentando praemia affectare: communire ſuos locos; arma, tela, aliaque, quae ſpe pacis amiſerat, reficere, aut commercari: ſeruitia Romanorum allicere, & eos ipſos, qui in praeſidijs erant, pecunia tentare: prorſus nihil intactum, neq. quietum pati: cuncta agitare. Igitur Vaccenſes, quo Metellus initio, Iugurtha pacificante, praeſidium impoſuerat, fatigati regis ſupplicijs, neq. antea uoluntate alienati, principes ciuita-

tis inter ſe coniurant: (nam uulgus, uti plerumq. ſolet, & maxime Numidarum, ingenio mobili, ſeditioſum, atq. diſcordioſum erat, cupidum nouarum rerum, quieti & otio aduerſum) dein, compoſitis inter ſe rebus, in diem tertium conſtituunt, quod is feſtus celebratusq. per omnem Africam ludum & laſciuiam magis, quam formidinem, oſtentabat. ſed, ubi tempus fuit, centuriones, tribunosq. militares, & ipſum praefectum opidi T. Turpilium Silanum, alius alium domos ſuas inuitant: eos omnes, praeter Turpilium, inter epulas obtruncant: poſtea milites palantes, inermos, quippe in tali die, & ſine imperio aggrediuntur. idem plebes facit, pars edocti ab nobilitate, alij ſtudio talium rerum incitati, queis acta, conſiliumq. ignorantib. tumultus ipſe, & res nouae ſatis placebant. Romani milites, perculſi improuiſo metu, incerti, ignariq. quid potiſsimum facerent, trepidare. arcem opidi, ubi ſigna, & ſcuta erant, praeſidium hoſtium, portae ante clauſae fugam prohibebant. ad hoc mulieres, pueriq. pro tectis aedificiorum ſaxa, & alia, quae locus praebebat, certatim mittere. ita neq. caueri anceps malum, neq. a fortiſsimis infirmiſsimo generi reſiſti poſſe: iuxta boni, malique, ſtrenui, & imbecilles multi obtruncari. in ea tanta aſperitate, ſaeuiſsimis Numidis, & opido undiq. clauſo, Turpilius praefectus unus ex omnib. Italicis profugit intactus. id miſericordia ne hoſpitis,

tis,

tis, an pactione, an casu ita euenerit, parum com perimus: nisi, quod illi in tanto malo turpis uita integra fama potior fuit, improb. intestabilisq. uidetur. Metellus, postquam de reb. Vaccae actis comperit, paullisper maestus e cõspectu abit: deinde, ubi ira, & aegritudo permixta sunt, cum maxima cura ultum ire iniurias festinat. legionem, cum qua hiemabat, & quam plurimos potest Numidas equites pariter cum occasu solis expeditos educit: & postera die circiter horam tertiam peruenit in quandam planitiem, locis paullo superiorib. circumuentam. ibi milites fessos itineris magnitudine, & iam abnuentes omnia, docet opidum Vaccam non amplius mille passuum abesse: decere illos reliquum laborem aequo animo pati, dum pro ciuib. suis, uiris fortissimis, atq. miserrimis, poenas caperẽt. praeter ea praedam benigne ostentat. sic, animis eorum arrectis, equites in primo latere, pedites quamartissime pergere, & signa occultare iubet. Vaccenses ubi animaduertere ad se uorsum exercitum pergere, primo, uti res erat, Metellum esse rati, portas clausere: deinde, ubi neq. agros uastari, & eos, qui primi aderant, Numidas equites uident; rursum Iugurtham arbitrati, cum magno gaudio obuij procedunt. equites, peditesque, repente signo dato, alij uulgum effusum opido caedere: alij ad portas festinare: pars turres capere: ira, atq. spes praedae amplius, quam lassitudo, posse. ita Vaccenses biduum modo

ex perfidia laetati : ciuitas magna, atq. opulens poenae cuncta, aut praedae fuit. Turpilius, quem praefectum opidi unum ex omnib. profugiſſe ſupra oſtendimus, iuſſus a Metello cauſſam dicere, poſtquam ſeſe parum expurgat, condemnatus, uerberatuſq. poenas capite ſoluit. nam is ciuis ex Latio erat. Per idem tempus Bomilcar, cuius impulſu Iugurtha deditionem, quam metu deſeruit, inceperat, ſuſpectus regi, & ipſe eum ſuſpiciens, nouas res cupere : ad perniciem eius dolum quaerere: diu noctuq. fatigare animum. denique, omnia tentando, ſocium ſibi adiungit Nabdalſam, hominem nobilem, magnis opib. clarum, acceptumq. popularib. ſuis : qui plerumq. ſeorſum ab rege exercitum ductare, & omnes res exſequi ſolitus erat, quae Iugurthae feſſo, aut maiorib. adſtricto, ſuperauerant: ex quo illi gloria, opeſq. inuentae. igitur utriuſq. conſilio dies inſidijs ſtatuitur : cetera, uti res poſceret, ex tempore parari placuit. Nabdalſa ad exercitum profectus, quem inter hiberna Romanorum iuſſus habebat, ne ager inultis hoſtib. uaſtaretur. is poſtquam, magnitudine facinoris perculſus, ad tempus non uenit; metuſq. rem impediebat; Bomilcar ſimul cupidus incepta patrandi, & timore ſocij anxius, ne, omiſſo uetere conſilio, nouum quaereret; litteras ad eum per homines fideles mittit: in quis mollitiem, ſocordiamq. uiri accuſare: teſtari deos, per quos iuraſſet: monere, ne praemia Metelli in peſtem ſuam

con-

conuerteret:Iugurthae exitium adesse:ceterum, sua ne,an uirtute Metelli periret, id modo agitari:proinde reputaret cum animo suo, praemia, an cruciatum,mallet. Sed,cum eae litterae allatae,forte Nabdalsa,exercito corpore fessus,in lecto quiescebat:ubi,cognitis Bomilcaris uerbis, primo cura eum,deinde,uti aegrum animum solet,somnus cepit. erat ei Numida quidam negotiorum curator fidus, acceptusque, & omnium consiliorum,nisi nouissimi,particeps. qui postquam allatas litteras audiuit; ex consuetudine ratus opera, aut ingenio suo opus esse,in tabernaculum introiuit; &, dormiente illo, epistolam, super caput in puluino temere positam,sumit,ac perlegit;dein propere, cognitis insidijs, ad regem pergit.Nabdalsa,post paullo experrectus,ubi neq. epistolam reperit,& rem omnem, uti acta erat,ex perfugis cognouit; primo indicem persequi conatus; postquam id frustra fuit, Iugurtham placandi gratia accedit: dicit, quae ipse parauisset facere, perfidia clientis sui praeuenta : lacrymans obtestatur per amicitiam, perq. sua antea fideliter acta, ne super tali scelere suspectum sese haberet. Ad ea rex aliter, atq. animo gerebat, placide respondit. Bomilcare, alijsq. multis, quos socios insidiarum cognouerat, interfectis, iram oppresserat, ne qua ex eo negotio seditio oriretur. neq. post id locorum Iugurthae dies, aut nox ulla quieta fuit: neq. loco, neq. mortali cuiquam,

aut

aut tempori ſatis credere: ciues, hoſtesq. iuxta metuere: circumſpectare omnia,& omni ſtrepitu pauеſcere:alio,atq.alio loco ſaepe contra decus regium noctu requieſcere:interdum ſomno excitus,arreptis armis tumultum facere: ita formidine,quaſi uaecordia, exagitari. Igitur Metellus, ubi de caſu Bomilcaris, & indicio patefacto ex perfugis cognouit, rurſus tamquam ad integrum bellum cuncta parat, feſtinatque. Marium, fatigantem de profectione, ſimul & inuitum, & offenſum, ſibi parum idoneum ratus, domum dimittit. & Romae plebes,litteris, quae de Metello,ac Mario miſſae erant, cognitis,uolenti animo de ambob.acceperant.imperatori nobilitas,quae antea decori fuerat, inuidiae eſſe: at illi alteri generis humilitas fauorē addiderat: ceterum in utroq. magis ſtudia partium,quā bona,aut mala ſua,moderari.praeterea ſeditioſi magiſtratus uulgus exagitare, Metellum omnib. concionib. capitis arceſſere, Marij uirtutem in maius celebrare. deniq. plebes ſic accenſa, uti opifices, agreſtesq. omes, quorum res,fidesq. in manib. ſitae erant, relictis operib.frequentarent Marium, & ſua neceſſaria poſt illius honorem ducerent.ita, perculſa nobilitate, poſt multas tempeſtates nouo homini conſulatus mandatur: & poſtea populus a tribuno pl.L.Manlio Mantino rogatus, quem uellet Iugurtha bellum gerere, frequens Marium iuſſit. ſed ſenatus paullo ante Metello Numidiam

de-

decreuerat. ea res frustra fuit. Eodem tempore Iugurtha, amißsis amicis, quorum plerosq. ipse necauerat, ceteri formidine, pars ad Romanos, alij ad regem Bocchum profugerant; cum neq. bellum geri sine administris posset, & nouorum fidem in tanta perfidia ueterum experiri periculosum duceret, uarius incertusq. agitabatur: neq. illi res, neq. cõsilium, aut quisquam hominum satis placebat: itinera, praefectosq. in dies mutare: modo aduorsum hostes, interdum in solitudines, pergere: saepe in fuga, ac post paullo, spem in armis habere: dubitare, uirtuti, an fidei populariũ minus crederet. ita, quocũq. intenderat, res aduersae erant. Sed inter eas moras repente sese Metellus cum exercitu ostendit. Numidae ab Iugurtha pro tempore parati, instructiq. sunt: dein proelium incipitur. qua in parte rex pugnae adfuit, ibi aliquandiu certatum: ceteri omnes eius milites primo congressu pulsi, fugatique: Romani signorum, & armorum, & aliquanto numero hostium potiti. nam ferme Numidas in omnib. proelijs magis pedes, quam arma, tutati sunt. Ea fuga Iugurtha impensius modo reb. suis diffidens, cum perfugis, & parte equitatus in solitudines, dein Thalam peruenit, in opidum magnum, & opulentum: ibiq. pleriq. thesauri, filiorum eius multus pueritiae cultus erat. Quae postquam Metello comperta suunt; quamquam inter Thalam, flumenq. proximum, in spatio millium

quin-

quinquaginta,loca arida, atq. uasta esse cognouerat;tamen,spe patrandi belli, si eius opidi potitus foret,omnes asperitates superuadere,ac naturam etiam uincere aggreditur. igitur omnia iumenta sarcinis leuari iubet, nisi frumento dierum x; ceterum utres modo, & alia aquae idonea, portari.praeterea conquirit ex agris quam plurimum potest domiti pecoris: eoq. imponit uasa cuiusq. modi, pleraq. lignea, collecta ex tugurijs Numidarum.ad hoc,finitimis imperat, qui se post regis fugam Metello dediderant, quamplurimum quisq. aquae portaret: diem, locumque, ubi praesto forent, praedicit. ipse ex flumine, quam proximam opido aquam esse supra diximus, iumenta onerat. eo modo instructus ad Thalam proficiscitur. deinde, ubi ad id loci uentum, quo Numidis praeceperat; & castra posita, munitaq. sunt: tanta repente caelo missa uis aquae dicitur, ut ea modo exercitui satis superq. foret. praeterea commeatus spe amplior:quia Numidae,sicuti pleriq.in noua deditione,officia intenderant. ceterum milites religione pluuia magis usi; eaq. res multum animis eorum addiderat. nam rati sese dijs immortalib. curae esse. deinde postero die,contra opinionem Iugurthae,ad Thalam perueniunt. opidani, qui se locorũ asperitate munitos crediderant,magna atq.insolita re perculsi,nihilo segnius bellũ parare: idem nostri facere. Sed rex, nihil iam Metello infectum credens,quippe qui

omnia arma, tela, locos, tempora, deniq. naturam ipſam, ceteris imperitantem, induſtria uicerat, cum liberis, & magna parte pecuniae ex opido noctu profugit; neq. poſtea in ullo loco amplius una die, aut una nocte, moratus, ſimulabat ſeſe negotij gratia properare; ceterum proditionem timebat, quam uitare poſſe celeritate putabat: nam talia conſilia per otium ex opportunitate capi. At Metellus, ubi opidanos proelio intentos, ſimul opidum & operibus, & loco munitum uidet, uallo, foſſaq. moenia circumuenit: deinde iubet locis ex copia maxime idoneis uineas agere, ſuperq. aggerem iacere, & ſuper aggerem impoſitis turrib. opus & miniſtros tutari. contra haec opidani feſtinare, parare, prorſus ab utriſq. nihil reliquum fieri. deniq. Romani, multo ante labore. proelijsq. fatigati, poſt dies quadraginta, quam eo uentum erat, opido modo potiti: praeda omnis a perfugis corrupta eſt. hi poſtquam murum arietib. feriri, resq. ſuas afflictas uident, aurum, argentumque, & alia, quae prima ducuntur, domum regiam comportant: ibi uino & epulis onerati, illaque, & domum, & ſemet igni corrumpunt: &, quas uicti ab hoſtib. poenas metuerant, eas ipſi uolentes pependere. ſed pariter cum capta Thala legati ex opido Lepti ad Metellum uenerant, orantes uti praeſidium, praefectumq. eo mitteret: Hamilcarem quendam, hominem nobilem, factioſum, nouis reb.

ſtudere, aduerſum quem neq. imperia magiſtratuum, neq. leges ualerent: id ni feſtinaret, in ſummo periculo ſuam ſalutem, illorum ſocios, fore. nam Leptitani iam inde a principio belli Iugurthini ad Beſtiam conſulem, & poſtea Romam miſerant, amicitiam, ſocietatemq. rogatum. deinde, ubi ea impetrata fuere, ſemper boni, fideleſq. manſere, & cuncta Beſtia, Albino, Metelloq. imperata gnauiter fecerant: itaq. ab imperatore facile, quae petebant, adepti. Miſſae eo cohortes Ligurum quattuor, & C. Annius praefectus. Id opidum ab Sidonijs conditum eſt, quos accepimus profugos ob diſcordias ciuiles, nauib. in eos locos ueniſſe: ceterum ſitum inter duas Syrtes: quib. nomen ex re inditum. nam duo ſunt ſinus prope in extrema Africa, impares magnitudine, pari natura: quorum proxima terrae praealta ſunt; cetera, uti fors tulit, alta; alia in tempeſtate uadoſa. nam, ubi mare magnum eſſe, & ſaeuire coepit uentis, limum, arenamque, & ſaxa ingentia fluctus trahunt: ita facies locorum cum uentis ſimul mutatur: Syrtes ab tractu nominatae. eius ciuitatis lingua modo conuerſa connubio Numidarum: legum, cultusq. pleraq. Sidonica: quae eo facilius retinebant, quod procul ab imperio regis aetatem agebant. inter illos, & frequentem Numidiam multi, uaſtiq. loci erant. Sed, quoniam in has regiones per Leptitanorum negotia uenimus, non indignum uidetur, egre-

 gium,

gium,atq. memorabile facinus duorum Cartha giniensium memorare. eam rem nos locus admonuit. Qua tempestate Carthaginienses pleraeq. Africae imperitabant, Cyrenenses quoq. magni,atq. opulenti fuere. ager in medio arenosus una specie:neq. flumen, neq. mons erat, qui fines eorum discerneret.quae res eos in magno,diuturnoq. bello inter se habuit. postquam utrimq. legiones,item classes saepe fusae,fugataeque, & alteri alteros aliquantulum attriuerant,ueriti ne mox uictos,uictoresq. defessos alius aggrederetur, per indutias sponsionem faciũt,uti certo die legati domo proficiscerentur: quo in loco inter se obuij fuissent,is communis utriusq. populi finis haberetur.igitur Carthagine duo fratres missi, quib. nomen Philaenis erat, maturauere iter pergere: Cyrenenses tardius iere. id socordia ne, an casu,acciderit, parum cognoui. ceterum solet in illis locis tempestas haud secus,atq. in mari,retinere. nam, ubi per loca aequalia, & nuda gignentium, uentus coortus arenam humo excitauit,ea magna ui agitata,ora oculosq. implere solet,ita,prospectu impedito,morari iter.postquam Cyrenenses aliquanto posteriores sese uident, & ob rem corruptam domi poenas metuunt; criminari Carthaginienses ante tempus domo digressos;conturbare rem;deniq. omnia malle, quam uicti abire.sed cum Poeni aliam condicionem,tantũmodo aequam,peterent,Graeci optionem Carthaginiensib.

giniẽsib. faciunt; ut uel illi, quos fines populo suo peterent, ibi uiui obruerentur; uel eadem condicione sese, quem in locum uellent, processuros. Philaeni, condicione probata, seque, uitamq. suam reip. condonauere: ita uiui obruti. Carthaginienses in eo loco Philaenis fratrib. aras consecrauere: alijq. illis domi honores instituti. nunc ad rem redeo. Iugurtha postquam, amissa Thala, nihil satis firmum contra Metellum putat; per magnas solitudines cum paucis profectus, peruenit ad Getulos, genus hominum ferum, incultumque, & eo tempore ignarum nominis Romani. eorum multitudinem in unum cogit: ac paullatim consuefacit ordines habere, signa sequi, imperium obseruare, item alia militaria facere. praeterea regis Bocchi proximos magnis muneribus, & maiorib. promissis ad studium sui perlicit: quis adiutorib. regem aggressus, impellit, uti aduersum Romanos bellum suscipiat. id ea gratia facilius, procliuiusq. fuit, quod Bocchus initio huiusce belli legatos Romam miserat, foedus, & amicitiam petitum. quam rẽ opportunissimam incepto bello pauci impediuerant, caeci auaritia, quis omnia honesta, atq. inhonesta uendere mos erat. etiam ante Iugurthae filia Boccho nupserat. uerum ea necessitudo apud Numidas, Maurosq. leuis ducitur: quia singuli pro opibus, quisq. quamplurimas uxores, denas alij, alij plures habent; sed reges eo amplius. ita animus multitudine distrahi

tur:nullam pro ſocia obtinet: pariter omnes ui-
les ſunt. Igitur in locum ambob. placitum exer-
citus conueniunt: ibi. fide data, & accepta, Iugur
tha Bocchi animum oratione accendit: Roma-
nos iniuſtos, profunda auaritia, communes o-
mnium hoſtes eſſe: eandem illos cauſſam belli
cum Boccho habere, quam ſecum, & cum alijs
gentib. libidinem imperitandi, queis omnia
regna aduerſa ſint: tum ſeſe, paullo ante Cartha
ginienſes, item regem Perſen, poſt, uti quiſq. o-
pulentiſsimus uideatur, ita Romanis hoſtem fo
re. His, atq. alijs talib. dictis, ad Cirtham opidum
iter conſtituunt: quod ibi Q. Metellus praedam,
captiuosq. & impedimenta locauerat. ita Iugur
tha ratus, aut, capta urbe, pretium fore; aut, ſi Ro
manus auxilio ſuis ueniſſet, proelio ſeſe certa-
turos. nam callidus id modo feſtinabat, Bocchi
pacem imminuere; ne, moras agitando, aliud,
quam bellum, mallet. Imperator poſtquam de
regum ſocietate cognouit, non temere, neq.
uti ſaepe iam uicto Iugurtha conſueuerat, o-
mnib. locis pugnandi copiam facit; ceterum,
haud procul ab Cirtha caſtris munitis, reges
opperitur, melius eſſe ratus, cognitis Mauris,
quoniam is nouus hoſtis acceſſerat, ex com-
modo pugnam facere. Interim Roma per lit-
teras certior fit, prouinciam Numidiam Ma-
rio datam. nam conſulem factum antea acce-
perat. quib. reb. ſupra bonum, atq. hone-
ſtum perculſus, neq. lacrymas tenere, neq. mo

derari

derari linguam:uir egregius in alijs artibus,nimis mollſiter aegritudinem pati. quam rem alij in ſuperbiam uortebant: alij, bonum ingenium contumelia accenſum eſſe: multi,quod iam parta uictoria ex manib. eriperetur.nobis ſatis cognitum eſt, illum magis honore Marij, quam iniuria ſua, excruciatum; neq. tam anxie laturum fuiſſe,ſi adempta prouincia alij, quam Mario, traderetur. Igitur eo dolore impeditus, & quia ſtultitiae uidebatur, alienam rem periculo ſuo curare, legatos ad Bocchum mittit,poſtulatum,ne ſine cauſſa hoſtis populo R.fieret:habere eum magnam copiam ſocietatis, amicitiaeq. coniungendae, quae potior bello eſſet: quamquam opib. ſuis confideret, tamen non debere incerta procertis mutare:omne bellum ſumi facile, ceterum aegerrime deſinere: non in eiuſdem poteſtate initium eius, & finem eſſe: incipere, cuiuis etiam ignauo licere;deponi,cum uictores uelint:proinde ſibi, regnoq. conſuleret: neu florẽtes res ſuas cum Iugurthae perditis miſceret. Ad ea rex ſatis placide uerba facit: ſeſe pacem cupere,ſed Iugurthae fortunarum miſereri: ſi eadem illi copia fieret,omnia conuentura. Rurſus imperator, contra poſtulata Bocchi, nuncios mittit.ille probare, partim alia abnuere. eo modo ſaepe ab utroq. miſsis, remiſſisq. nuncijs, tempus procedere, & ex Metelli uoluntate bellum intactum trahi. At Marius, ut ſupra diximus, cupientiſsima plebe con-

ſul factus, poſtquam ei prouinciam Numidiam populus iuſsit, antea iam infeſtus nobilitati, tum uero multus, atq. ferox inſtare: ſingulos modo, modo uniuerſos laedere: dictitare, ſeſe conſulatum ex uictis illis ſpolia cepiſſe: alia praeterea, magnifica pro ſe, & illis dolentia: interim, quae bello opus erant, prima habere: poſtulare legionib. ſupplementum: auxilia a populis, & regibus, ſocijsq. arceſſere: praeterea ex Latio fortiſsimum quemque, plerosq. militiae, paucos fama cognitos accire, & ambiendo cogere homines emeritis ſtipendijs ſecum proficiſci. neq. illi ſenatus, quamquam aduerſus erat, de ullo negotio abnuere audebat: ceterum ſupplementum etiam laetus decreuerat: quia, neq. plebe militiam uolente, putabatur Marius aut belli uſum, aut ſtudia uulgi amiſſurus. ſed ea res fruſtra ſperata. tanta libido cum Mario eundi plerosq. inuaſerat. ſeſe quiſq. praeda locupletem fore, uictorem domum rediturum, alia huiuſce modi animis trahebant: & eos non paullum oratione ſua Marius arrexerat. nã poſtquam, omnibus, quae poſtulauerat, decretis, milites ſcribere uult; hortandi cauſſa, ſimul & nobilitatem, uti conſueuerat, exagitandi, concionem populi aduocauit: deinde hoc modo diſſeruit. Scio ego, Quirites, plerosq. non ijſdem artib. imperium a uobis petere, & poſtquam adepti ſunt, gerere: primo induſtrios, ſupplices, modicos eſſe, dehinc per ignauiã, & ſuperbiã aetatem agere. ſed

mihi

mihi contra uidetur: nam, quo uniuersa resp. pluris est, quam consulatus, aut praetura, eo maiore cura illam administrari, quam haec peti, debere. neq. me fallit, quantum cum uestro maximo beneficio negotij sustineam. bellum parare simul & aerario parcere; cogere ad militiam eos, quos nolis offendere; domi, forisq. omnia curare; & ea agere inter inuidos, occursantes, factiosos; opinione, Quirites, asperius est. Ad hoc, alij si deliquere, uetus nobilitas, maiorum fortia facta, cognatorum, & affinium opes, multae clientelae, omnia haec praesidio adsunt: mihi spes omnes in memet sitae: quas necesse est & uirtute, & innocentia tutari: nam alia infirma sunt. Et illud intelligo, Quirites, omnium ora in me conuersa esse; aequos, bonosq. fauere: quippe mea benefacta reip. procedunt: nobilitatem inuadẽdi me quaerere locum. quo mihi acrius adnitendum est, uti neq. uos capiamini, & illi frustra sint. ita ad hoc aetatis a pueritia fui, ut omnes labores, pericula, consueta habeam. quae ante uestra beneficia gratuito faciebam, ea uti, accepta mercede, deseram, non est consilium, Quirites. Illis difficile est in potestatib. tẽperare, qui per ambitionẽ sese probos simulauere: mihi, qui omnem aetatẽ in optimis artib. egi, bene facere iã ex consuetudine in naturã uertit. Bellũ me gerere cũ Iugurtha iussistis: quam rem nobilitas aegerrime tulit. quaeso, reputate cũ animis uestris, num id mutari melius sit, si quẽ ex illo globo no

 bilita-

bilitatis ad hoc, aut aliud tale negotium mittatis, hominem ueteris prosapiae, ac multarum imaginum, & nullius stipendij; scilicet ut in tanta re ignarus omnium trepidet, festinet, sumat aliquem ex populo monitorem officij sui. ita plerũq. euenit, ut, quem uos imperare iussistis, is sibi imperatorem alium quaerat. atq. ego scio, Quirites, qui, postquam consules facti sunt, acta maiorum, & Graecorum militaria praecepta, legere coeperint, praeposteri homines. nam legere, quam fieri, tempore posterius, re, atq. usu prius est. Comparate nunc, Quirites, me hominem nouum cum illorum superbia. Quae illi audire, & legere solent, eorum partem uidi, alia egomet gessi. quae illi litteris, ea ego didici militando. nunc uos existimate, facta, an dicta, pluris sint. Contemnunt nouitatem meam, ego illorum ignauiam. mihi fortuna, illis probra obiectantur. quamquam ego naturam unam, & communem omnium existimo, sed fortissimum quemq. generosum esse. ac si iam ex patrib. Albini, aut Bestiae quaeri posset, me ne, an illos, ex se gigni maluerint: quid responsuros creditis, nisi, sese liberos quamoptimos uoluisse? Quod si iure despiciunt me; faciant idem maiorib suis; quibus, uti mihi, ex uirtute nobilitas coepit. inuident honori meo: ergo inuideãt labori, innocentiae, periculis etiam meis: quoniam per haec illum cepi. uerum homines, corrupti superbia, ita aetatem agunt, quasi uestros honores contemnant:

mnant; ita hos petunt, quaſi honeſte uixerint. nae illi falſi ſunt, qui diuerſiſsimas res pariter expetant, ignauiae uoluptatem, & praemia uirtutis. Atq. etiam cum apud uos, aut in ſenatu uerba faciunt, pleraq. oratione maiores ſuos extollunt; eorum fortia facta memorando clariores ſeſe putant: quod contra eſt. nam, quanto uita illorum praeclarior, tanto horum ſocordia flagitioſior. & profecto ita ſe res habet. maiorum gloria poſteris quaſi lumen eſt, neq. bona eorum, neq. mala in occulto patitur. Huiuſce rei ego inopiam patior, Quirites. uerum id, quod multo praeclarius eſt, meamet facta mihi dicere licet. nunc uidete, quam iniqui ſint. quod ex aliena uirtute ſibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt: ſcilicet quia imagines non habeo, & quia mihi noua nobilitas eſt: quam certe peperiſſe, quam acceptam corrupiſſe, melius eſt. Equidem ego non ignoro, ſi iam mihi reſpondere uelint, abunde illis facundam, & compoſitam orationem fore. ſed in maximo ueſtro beneficio, cum omnib. locis me, uosq. maledictis lacerent, non placuit reticere: ne quis modeſtiam in conſcientiam duceret. nam me quidē, ex animi mei ſententia, laedere nulla oratio poteſt. quippe uera, neceſſe eſt, bene praedicet: falſam uita, moresq. mei ſuperant. ſed, quoniam ueſtra conſilia accuſantur, qui mihi ſummū honorem, & maximum negotium impoſuiſtis: etiam atq. etiam reputate, num eorum paenitēdum ſit.

Non,

Non possum, fidei caussa, imagines, neq. triumphos, aut consulatus, maiorum meorum ostentare; at, si res postulet, hastas, uexillum, phaleras, alia militaria dona, praeterea cicatrices aduerso corpore. haec sunt meae imagines, haec mea nobilitas, nō hereditate relicta, ut illa illis, sed quae ego plurimis meis laboribus, & periculis, quaesiui. Nō sunt composita uerba mea: parui id facio: ipsa se uirtus satis ostendit: illis artificio opus est, ut turpia facta oratione tegant. Neq. litteras Graecas didici. parum placebat eas discere, quippe quae ad uirtutem doctorib. nihil profuerunt. at illa multo optima reip. doctus sum, hostem ferire, praesidia agitare, nihil metuere, nisi turpem famam; hiemem, & aestatem, iuxta pati, humi requiescere, eodem tempore inopiam, & laborem, tolerare. his ego praeceptis milites hortabor: neq. illos arte colam, me opulenter; neq. gloriam meam, laborem illorum faciam. hoc est utile, hoc ciuile imperium. namque, cum tute per mollitiem agas, exercitum supplicio cogere, id est dominum esse, non imperatorem. haec, atq. alia, maiores uestri faciēdo, seque, & remp. celebrauere. queis nobilitas freta, ipsa dissimilis moribus, nos illorum aemulos contemnit; & omnes honores, non ex merito, sed quasi debitos, a uobis repetit. ceterum homines superbissimi procul errant. Maiores eorū omnia, quae licebat, illis reliquere, diuitias, imagines, memoriam sui praeclaram:

claram: uirtutem non reliquere:neq. poterant: ea sola neq. datur dono, neq. accipitur. Sordidum me, & incultis morib. aiunt; quia parum scite conuiuium exorno, neq. histrionem ullum,neq. pluris pretij coquum,quam uillicum, habeo.quae mihi lubet confiteri, Quirites.nam & ex parente meo,& alijs sanctis uiris,ita accepi, munditias mulieribus, uiris laborem conuenire; omnibusq. bonis oportere plus gloriae,quam diuitiarum,esse;arma,non supellectilem,decori esse.Quin ergo,quod iuuat,quod carum aestumant, id semper faciant: ament, potent:ubi adolescentiam habuere, ibi senectutē agant, in conuiuijs, dediti uentri, & turpissimae parti corporis: sudorem, puluerem, & alia talia,relinquant nobis, quib. illa epulis iucundiora sunt. uerum non est ita.nā, ubi se omnib. flagitijs dedecorauere turpissimi uiri,bonorum praemia ereptum eunt.ita iniustissime luxuria, & ignauia,pessimae artes,illis,qui coluere eas, nihil officiunt,reip.innoxiae cladi sunt. Nunc, quoniam illis, quātum mores mei, non illorum flagitia poscebant,respōdi;pauca de rep.loquar. Primum omnium de Numidia bonum habetote animum,Quirites: nam, quae ad hoc tempus Iugurtham tutata sunt,omnia remouistis, auaritiam,imperitiam, atq. superbiam.deinde exercitus ibi est,locorum sciens,sed mehercule magis strenuus, quam felix: nam magna pars eius auaritia, aut temeritate, ducum attrita est.

Quamobrem

Quamobrem uos, quib. militaris eſt aetas, adnitimini mecum, & capeſsite remp. neq. quemquam ex calamitate aliorum, aut imperatorum ſuperbia metus ceperit. egomet in agmine, in proelio conſultor idem, & ſocius periculi uobiſcum adero; me, uosq. in omnib. reb. iuxta geram. & profecto, dijs iuuantibus, omnia matura ſunt, uictoria, praeda, laus: quae ſi dubia, aut procul eſſent, tamen omnes bonos reip. ſubuenire decebat. etenim nemo ignauia immortalis factus: neq. quiſquam parens liberis, uti aeterni forent, optauit; magis, uti boni, honeſtiq. uitam exigerent. Plura dicerem, Quirites, ſi timidis uirtutem uerba adderent: nam ſtrenuis abunde dictum puto. Huiuſcemodi oratione habita, Marius poſtquam plebis animos arrrectos uidet, propere commeatu, ſtipendio, armis, alijsq. utilib. naues onerat: cum his A. Manlium legatum proficiſci iubet. ipſe interea milites ſcribere non more maiorũ, neq. ex claſſibus, ſed uti cuiuſq. libido erat, capitecenſos pleroſq. id factum alij inopia bonorum, alij per ambitionem conſulis memorabant; quod ab eo genere celebratus, auctusq. erat; & homini potentiam quaerenti egentiſsimus quiſq. opportuniſsimus; cui neq. ſua curae, quippe quae nulla ſunt, & omnia cum pretio honeſta uidentur. Igitur Marius cum aliquanto maiore numero, quam decretum erat, in Africam profectus, paucis dieb. Vticam aduehitur. exercitus ei traditur

ditur

ditur a P. Rutilio legato. nam Metellus conſpe
ctum Marij fugerat; ne uideret ea, quae audita
animus tolerare nequiuerat. Sed conſul, expletis
legionibus, cohortibusq. auxiliarijs, in agrum
fertilem, & praeda onuſtum, proficiſcitur. omnia
ibi capta militib. donat: dein caſtella, & opida,
natura, & uiris parum munita, aggreditur: proe-
lia multa, ceterum alia leuia alijs locis facere.
interim noui milites ſine metu pugnae adeſſe: ui
dere fugientes capi, aut occidi; fortiſsimnm
quemq. tutiſsimum: armis libertatem, patriam,
parentesque, & alia omnia tegi, gloriam, atq. di
uitias quaeri. ſic breui ſpatio noui, ueteresq.
coaluere, & uirtus omnium aequalis facta. At
reges, ubi de aduentu Marij cognouerunt, diuer
ſi in locos difficiles abeunt. ita Iugurthae pla-
cuerat, ſperanti, mox effuſos hoſtes inuadi poſ-
ſe; Romanos, ſicuti pleroſque, remoto metu
laxius, licentiusq. futuros. Metellus, interea
Romam profectus, contra ſpem ſuam laetiſsi-
mis animis accipitur, plebi, patribusque, poſt-
quam inuidia deceſſerat, iuxta carus. Sed Marius
impigre, prudenterq. ſuorum, & hoſtium res pa
riter attendere, cognoſcere quid boni utriſque,
aut contra eſſet: explorare itinera regum, conſi
lia & inſidias eorum anteuenire: nihil apud ſe
remiſſum, neq. apud illos tutum pati. itaq. &
Getulos, & Iugurtham, ex ſocijs noſtris prae-
das agentes, ſaepe aggreſſus in itinere fude-
rat, ipſumq. regem haud procul ab opido Cir-
tha

tha armis exuerat. Quae postquam gloriosa modo, neq. belli patrandi cognouit; statuit urbes, quae uiris, aut loco pro hostibus, & aduersum se opportunissimae erant, singulas circumuenire; ita ratus Iugurtham aut praesidijs nudatum iri, si ea pateretur, aut proelio certaturum. nam Bocchus nuncios saepe ad eum miserat, uelle populi R. amicitiam, ne quid ab se hostile timeret. id simulauerit ne, quo improuisus grauior accederet, an mobilitate ingenij pacem, atq. bellum mutare solitus, parum exploratum est. Sed consul, uti statuerat, opida, castellaq. munita adire: partim ui, alia metu, aut praemia ostentando, auertere ab hostibus. ac primo mediocria gerebat; existimans Iugurtham ob suos tutandos in manus uenturum. sed, ubi illum procul abesse, & alijs negotijs intentum accepit; maiora, & magis aspera aggredi tempus uisum est. Erat inter ingentes solitudines opidum magnum atq. ualidum, nomine Capsa: cuius conditor Hercules Libys memorabatur. eius ciues apud Iugurtham immunes, leni imperio, & ob ea fidelissimi habebantur: muniti aduorsum hostes non moenib. modo, & armis, atq. uiris, uerum etiam multo magis locorum asperitate. nam, praeter opido propinqua, alia omnia uasta, inculta, egentia aquae, infesta serpentibus: quarum uis, sicuti omnium ferarum, inopia cibi acrior: ad hoc, natura serpentium ipsa perniciosa, siti magis, quam alia

re,

re,accenditur.eius opidi potiundi Marium maxima cupido inuaſerat,cum propter uſum belli, tum quia res aſpera uidebatur: & Metellus opidum Thalam magna gloria ceperat, haud diſsimiliter ſitum,munitumque:niſi quod apud Thalam non longe a moenib. aliquot fontes erant. Capſenſes una modo,atq. ea intra opidum iugi aqua,cetera pluuia utebantur.idq.ibi,& in omni Africa,quae procul a mare incultius agebat, eo facilius tolerabatur,quia Numidae plerumq. lacte, & ferina, ueſcebantur, neq. ſalem, neq. alia gulae irritamenta,quaerebant.cibus illis aduerſum famem,atq. ſitim,non libidini,neq. luxuriae, erat. Igitur conſul, omnib. exploratis, credo dijs fretus, (nam contra tantas difficultates conſilio ſatis prouidere non poterat) quippe etiam frumenti inopia tentabatur, quod Numidae pabulo pecoris magis, quam aruo, ſtudent, &, quodcumq. natum fuerat, iuſſu regis in loca munita contulerant: ager autem aridus, & frugum uacuus ea tempeſtate: (nam aeſtatis extremum erat) tamen pro rei copia ſatis prouidenter exornat: pecus omne, quod ſuperiorib. dieb. praedae fuerat, equitib. auxiliarijs agendum attribuit: A. Manlium legatum cum cohortib. expeditis ad opidum Laris, ubi ſtipendium, & commeatum locauerat, ire iubet: dicitq. ſe praedabundum poſt paucos dies eodem uenturum. ſic incepto ſuo occultato, pergit ad flumen Thanam. ceterum in

itinere quotidie pecus exercitui per centurias, item turmas aequaliter diſtribuerat;&,ex corijs utres uti fierent, curabat: ſimul & inopiam frumenti lenire,&, ignaris omnibus, parare, quae mox uſui forent. deniq. ſexto die, cum ad flumen uentum eſt,maxuma uis utrium effecta. ibi caſtris leui munimento poſitis, milites cibum capere, atque, uti ſimul cum occaſu ſolis egrederentur,paratos eſſe iubet,omnib. abiectis ſarcinis,aqua modo ſeque,& iumenta onerare. dein,poſtquam tempus uiſum, caſtris egreditur: noctemq. totam itinere facto conſedit. idem proxima facit. dein tertia multo ante lucis aduentum peruenit in locum tumuloſum, a Capſa non amplius duum millium interuallo: ibiq. quam occultiſsime poteſt, cum omnib. copijs opperitur.Sed,ubi dies coepit;&Numidae,nihil hoſtile metuentes,multi opido egreſsi; repente omnem equitatum, & cum his uelociſsimos pedites curſu tendere ad Capſam, & portas obſidere iubet: deinde ipſe intentus propere ſequi, neq. milites praedari ſinere.Quae poſtquam opidani cognouere; res trepidae, metus ingens, malum improuiſum, ad hoc pars ciuium extra moenia in hoſtium poteſtate coegere, uti deditionem facerent. ceterum opidum incenſum: Numidae puberes interfecti, alij omnes uenundati: praeda militib. diuiſa. id facinus contra ius belli non auaritia, neq. ſcelere conſulis admiſſum; ſed, quia locus Iu-

gurthae

gurthae opportunus, nobis aditu difficilis; genus hominum mobile, infidum, ante neq. beneficio, neq. metu coercitum. Poſtquam tantam rem Marius ſine ullo ſuorum incommodo peregit; magnus, & clarus antea, maior, atq. clarior haberi coepit: omnia non bene conſulta in uirtutem trahebantur. milites modeſte imperio habiti, ſimul & locupletes, ad caelum ferre: Numidae magis, quam mortalem, timere: poſtremo omnes ſocij, atq. hoſtes, credere, illi aut mentem diuinam eſſe, aut deorum nutu cuncta portendi. Sed conſul, ubi ea res bene euenit, ad alia opida pergit: pauca, repugnantib. Numidis, capit: plura, deſerta propter Capſenſium miſerias, igni corrumpit: luctu, atq. caede omnia complentur. deniq. multis locis potitus, ac pleriſq. exercitu incruento, aliam rem aggreditur, non eadem aſperitate, qua Capſenſium, ceterum haud ſecus difficilem. namq. haud lõge a flumine Mulucha, quod Iugurthae, Bocchiq. regnum diſiungebat, erat inter ceteram planitiem mons ſaxeus, mediocri caſtello, ſatis patens, in immenſum editus, uno perangusto aditu relicto: nam omnis natura, uelut opere, atq. conſulto, praeceps. quem locum Marius, quod ibi regis theſauri erant, ſumma ui capere intendit: ſed ea res forte, quam conſilio, melius geſta. nam caſtello uirorum, atq. armorum, ſatis magna uis erat, & frumenti, & fons aquae: aggeribus, turribusque, & alijs machina-

tionib.locus importunus:iter castellanorum angustum admodum, utrimq. praecisum : uineae cum ingenti periculo frustra agebantur. nam cum eae paullo processerant, igni, aut lapidib. corrumpebantur. milites neq. pro opere consistere, propter iniquitatem loci; neq. inter uineas sine periculo administrare : optumus quisq.aut cadere,aut sauciari;ceteris metus augeri. At Marius,multis diebus, & laborib. consumptis,anxius trahere cum animo suo, omitteret ne inceptum, quoniam frustra erat, an fortunam opperiretur,qua saepe prospere usus fuerat. quae cum multos dies noctesq.aestuans agitaret,forte quidam Ligus, ex cohortib.auxiliarijs miles gregarius, castris aquatum egressus, haud procul ab latere castelli, quod aduersum proeliantib. erat,animaduertit inter saxa repentes cochleas: quarum cum unam, atq. alteram, dein plures,peteret, studio legundi paullatim prope ad summum montis egressus est.ubi postquam solitudinem intellexit ; more humanae cupidinis ignara uisundi, animum aduertit. & forte in eo loco grandis ilex coaluerat inter saxa, paullum modo prona,deinde inflexa,atq.aucta in altitudinem,quo cuncta gignentium natura fert: cuius ramis modo, modo eminentib. saxis nisus Ligus, castelli planitiem perscribit; quod cuncti Numidae, intenti proeliantibus, aberant. exploratis omnibus, quae mox usui fore ducebat, eadem regreditur, non temere,

mere, uti adſcendera, ſed tentans omnia, & circumſpiciens. itaque Marium propere adit: acta edocet: hortatur, ab ea parte, qua ipſe deſcenderat, caſtellum tentet: pollicetur ſeſe itineris, periculiq. ducem. Marius cum Ligure promiſſa eius cognitum ex praeſentib. miſit: quorum, uti cuiuſque ingenium erat, ita rem difficilem renunciauere. conſulis animus tamen paullulum arrectus eſt. itaq. ex copia tubicinum, cornicinum, numero quinq. quam uelociſsimos delegit, & cum his, praeſidio qui forent, quattuor centuriones: omneſq. Liguri parere iubet: & ei negotio proximum diem conſtituit. ſed, ubi ex praecepto tempus uiſum eſt; paratis, compoſitisq. omnibus, ad locum pergit. ceterum illi, qui centurijs praeerant, praedocti ab duce, arma, ornatumq. muta uerunt, capite, atq. pedib. nudis, uti proſpectus, niſusq. per ſaxa facilius foret: ſuper terga gladij, & ſcuta, uerum ea Numidica ex corijs, ponderis gratia, ſimul & offenſa, quo leuius ſtreperent. igitur praegrediens Ligus, ſaxa, & ſi quae uetuſtae radices eminebant, laqueis uinciebat, quibus alleuati milites facilius adſcenderent: interdum timidos inſolentia itineris leuare manu: ubi paullo aſperior adſcenſus erat, ſingulos prae ſe inermos mittere, deinde ipſe cũ illorum armis ſequi: quae dubia niſui uidebantur, potiſsimum tentare: ac ſaepius eadem adſcẽdens, deſcẽdẽsque, dein ſtatim degrediẽs,

ceteris audaciam addere. igitur diu, multumq. fatigati, tandem in castellum perueniunt, desertum ab ea parte: quod omnes, sicuti alijs diebus, aduersum hostes aderant. Marius, ubi ex nuncijs, quae Ligus egerat, cognouit, quamquam toto die intentos proelio Numidas habuerat, tum uero cohortatus milites, & ipse extra uineas egressus, testudine acta succedere, & simul hostem tormentis, sagittarijsque, & funditorib. eminus terrere. at Numidae, saepe antea uineis Romanorum subuersis, item incensis, non castelli moenib. sese tutabantur, sed pro muro dies noctesq. agitare; maledicere Romanis; ac Mario uaecordiam obiectare; militib. nostris Iugurthae seruitium minari; secundis reb. feroces esse. interim, omnib. Romanis, hostibusq. proelio intentis, ma ui utrimq. pro gloria atq. imperio his, illis pro salute certantibus, repente a tergo signa canere. ac primo mulieres, & pueri, qui uisum processerant, fugere, deinde, uti quisq. muro proximus erat, postremo cuncti armati, inermesque. quod ubi accidit; eo acrius Romani instare, fundere, ac plerosq. tantummodo sauciare, dein super occisorum uadere corpora, auidi gloriae certantes murum petere; neq. quemquam omnium praeda morari. sic forte correcta Marij temeritas gloriam ex culpa inuenit. Ceterum, dum ea res geritur, L. Sylla quaestor cum magno equitatu in castra uenit: qui, uti ex Latio, & socijs, cogeret

exercitum,

exercitum, Romae relictus erat. Sed, quoniam nos tanti uiri res admonuit; idoneum uisum est, de natura, cultuq. eius paucis dicere. neq. enim alio loco de Syllae reb. dicturi sumus: & L. Sisenna, optime, & diligentissime omnium, qui eas res dixere, persecutus historiam, parum mihi libero ore locutus uidetur. Igitur Sylla gentis patriciae nobilis fuit, familia prope iam exstincta maiorum ignauia, litteris Graecis, atq. Latinis iuxta, atq. doctissime eruditus, animo ingenti; cupidus uoluptatum, sed gloriae cupidior: otio luxurioso esse; tamen ab negotijs numquam uoluptas remorata, nisi quod de uxore potuit honestius consuli: faciundus, callidus, & amicitia facilis: ad simulanda negotia altitudo ingenij incredibilis: multarum rerum, ac maxime pecuniae largitor. atq. illi, felicissimo omnium ante ciuilem uictoriam, numquam super industriam fortuna fuit: multiq. dubitauere, fortior, an felicior, esset. nam, postea quae fecerit, incertum habeo, pudeat magis, an pigeat, disserere. Igitur Sylla, uti supra dictum est, postquam in Africam, atq. in castra Marij, cum equitatu uenit, rudis antea, & ignarus belli, sollertissimus omnium in paucis tempestatib. factus est. ad hoc, milites benigne appellare: multis rogantibus, alijs per se ipse beneficia dare, inuitus accipere; sed ea properantius, quam aes mutuum, reddere, ipse ab nullo repetere: magis id laborare, uti illi quamplurimi debe-

rent: ioca, atq. ſeria cum humillimis agere: in operibus, in agmine, atq. ad uigilias, multus adeſſe: neq. interim, quod praua ambitio ſolet, conſulis, aut cuiuſquam boni, famam laedere: tantummodo neq. conſilio, neq. manu, alium priorem pati: pleroſq. anteuenire. quib. rebus, & artib. breui Mario, militibusq. cariſsimus factus. At Iugurtha poſtquam opidum Capſam, alioſq. locos munitos, & ſibi utiles, ſimul & magnam pecuniam amiſerat; ad Bocchum nuncios mittit, quamprimum in Numidiam copias adduceret: proelij faciundi tempus adeſſe. quem ubi cunctari accepit, & dubium belli, atq. pacis rationes trahere: rurſus, uti antea, proximos eius donis corrumpit: ipſiq. Mauro pollicetur Numidiae tertiam partem, ſi aut Romani Africa expulſi, aut, integris ſuis finibus, bellum compoſitum foret. eo praemio illectus Bocchus cum magna multitudine Iugurtham accedit. ita, amborum exercitu coniuncto, Marium, iam in hiberna proficiſcentem, uix decima parte die reliqua inuadũt; rati noctem, quae iam aderat, & uictis ſibi munimento fore, &, ſi uiciſſent, nullo impedimento, quia locorum ſcientes erant; contra Romanis utrumq. caſum in tenebris difficiliorem fore. igitur ſimul conſul ex multis de hoſtium aduentu cognouit: & ipſi hoſtes aderant: & prius quam exercitus aut inſtrui, aut ſarcinas colligere, denique, ante quam ſignum, aut imperium ullum accipe-

re quiuit, equites Mauri, atq. Getuli, non acie, neq. ullo more proelij, ſed cateruarim, uti quoſque fors conglobauerat, in noſtros concurrunt. qui omnes, trepidi improuiſo metu, attamen uirtutis memores, aut arma capiebant, aut capientes alios ab hoſtib. defenſabant: pars equos adſcendere, ire obuiam hoſtibus: pugna latrocinio magis, quam proelio, ſimilis fieri: ſine ſignis, ſine ordinibus, equites, pedites permixti caedere alios, obtruncare multos: contra aduerſos acerrime pugnantes a tergo circumuenire: neq. uirtus, neq. arma ſatis tegere; quia hoſtes numero plures, & undiq. circumfuſi erant. deniq. Romani ueteres, nouique, & ob ea ſcientes belli, ſi quos locus, aut caſus coniunxerat, orbem facere: atq. ita ab omnib. partib. ſimul tecti, & inſtructi, hoſtium uim ſuſtentabant. neq. in eo tam aſpero negotio Marius territus, aut magis, quam antea, demiſſo animo fuit; ſed cum turma ſua, quam ex fortiſsimis magis, quam familiariſsimis, parauerat, uagari paſsim: ac modo laborantib. ſuis ſuccurrere, modo hoſtes, ubi confertiſsimi obſtiterant, inuadere manu: conſulere militibus, quoniam imperare conturbatis omnib. non poterat. Iamq. dies conſumptus erat, cum tamen barbari nihil remittere: atque, uti reges praeceperant, noctem pro ſe rati acrius inſtare. tum Marius ex copia rerum conſilium trahit: atque, uti ſuis receptui locus eſſet, colles duos inter ſe propinquos oc-

 cupat.

cupat. quorum in uno, castris parum lamplo, fons aquae magnus erat: alter usui opportunus, quia, magna parte editus, & praeceps, pauca munimenta quaerebat. ceterum apud aquam Syllam cum equitib. noctem agitare iubet. ipse paullatim dispersos milites, neq. minus hostib. conturbatis, in unum contrahit: dein custos pleno gradu in collem subducit. ita reges, loci difficultate coacti, proelio deterrentur; neq. tamen suos longius abire sinunt, sed, utroq. colle multitudine circumdato, effusi consedere. dein, crebris ignib. factis, plerumq. noctis barbari more suo laetari, exsultare, strepere uocibus: & ipsi duces feroces, quia non fugere, ac pro uictorib. agere. sed ea cuncta Romanis ex tenebris, & editiorib. locis, facilia uisu, magnoq. hortamento erant. plurimum uero Marius hostium imperitia confirmatus, quammaximum silentium haberi iubet: ne signa quidem, uti per uigilias solebant, canere: deinde, ubi lux aduentabat, defessis iam hostibus, ac paullo ante somno captis, de improuiso uectigales, item cohortium, turmarum, legionum tubicines simul omnes signa canere, milites clamorem tollere, atq. portis erumpere iubet. Mauri, atq. Getuli, ignoto, & horribili sonitu repente exciti, neq. fugere, neq. arma capere, neq. omnino facere, aut prouidere quidquam poterant: ita cunctos strepitu, clamore, nullo subueniente, nostris instantibus, tumultu, terrore,

formi-

formidine,quaſi uaecordia, ceperat. deniq. omnes fuſi,fugatique:arma,& ſigna militaria pleraq. capta:pluresq. eo proelio, quam omnib. ſuperioribus,interempti.nam ſomno,& metu inſolito,impedita fuga.dein Marius,uti coeperat, in hiberna proficiſcitur,quae propter commeatum in opidis maritimis agere decreuerat.neq. tamen uictoria ſocors, aut inſolens,factus, ſed pariter,atq. in conſpectu hoſtium,quadrato agmine incedere. Sylla cum equitatu apud dextimos, in ſiniſtra parte A. Manlius cum funditoribus,& ſagittarijs, praeterea cohorte Ligurum curabat: primos,& extremos cum expeditis manipulis locauerat tribunos. perfugae,regionum ſcientiſsimi, hoſtium iter explorabant. ſimul conſul, quaſi nullo impoſito, omnia prouidere: apud omnes adeſſe, laudare, increpare merentes. ipſe armatus, intentusq. item milites cogebat, neq. ſecus, atq. ſi hoſtes adeſſent, iter facere, caſtra munire, excubitum in porta cohortes ex legionibus, pro caſtris equites auxiliarios mittere; praeterea alios ſuper uallum in munimentis locare,uigilias ipſe circuire,non tã diffidentia futurorum,quae imperauiſſet,quam uti militib. exaequatus cum imperatore labor uolentib. eſſet. Et ſane Marius illoq. alijsq.temporib.Iugurthini belli,pudore magis,quam malo, exercitum coercebat: quod multi per ambitionem fieri aiebant:quod a pueritia conſuetam duritiam, & alia, quae ceteri miſerias uocant,

uolu-

uoluptati habuiſſet. niſi tamen reſp. pariter, ac ſaeuiſsimo imperio, bene atq. decore geſta. Igitur quarto deniq. die haud longe ab opido Cirtha undiq. ſimul ſpeculatores citi ſeſe oſtendũt: quare hoſtis adeſſe intelligitur. ſed, quia diuerſi redeuntes, alius ab alia parte, atq. omnes idem ſignificabant; conſul incertus, quonam modo aciem inſtrueret, nullo ordine commutato, aduerſum omnia paratus ibidem opperitur. igitur Iugurtham ſpes fruſtrata, qui copias in quattuor partes diſtribuerat; ratus ex omnib. aeque aliquos ab tergo hoſtib. uenturos. Interim Sylla quem primum hoſtes attigerant, cohortatus ſuos, turmatim, & quammaxime confertis equis, ipſeq. alijq. Mauros inuadunt: ceteri in loco manentes, ab iaculis eminus emiſsis corpora tegere, &, ſi qui in manus uenerant, obtruncare. Dum eo modo equites proeliantur, Bocchus cum peditibus, quos Volux, filius eius, adduxerat, neq. in priore pugna, in itinere morati, adfuerant, poſtremam Romanorum aciem inuadit. tum Marius apud primos agebat, quod ibi Iugurtha cum plurimis erat. dein Numida, cognito Bocchi aduentu, clam cum paucis ad pedites conuertit: ibi Latine (nam apud Numantiam loqui didicerat) exclamat, noſtros fruſtra pugnare: paullo ante Marium ſua manu interfectum: ſimul gladium ſanguine oblitum oſtendere, quem in pugna, ſatis impigre occiſo pedite noſtro, cruentauerat. quod ubi milites accepere,

pere,magis atrocitate rei,quam fide nuncij,terrentur:ſimulq. barbari animos tollere,& in perculſos Romanos acrius incedere.iamq.paullum a fuga aberant,cum Sylla,profligatis ijs,quos aduerſum ierat,rediens ab latere Mauris incurrit. Bocchus ſtatim auertitur.at Iugurtha,dum ſuſtentare ſuos, & prope iam adeptam uictoriam retinere cupit,circumuentus ab equitib. dextra ſiniſtra, omnib. occiſis,ſolus inter tela hoſtium uitabundus erumpit. atq. interim Marius, fugatis equitibus,accurrit auxilio ſuis, quos pelli iam acceperat. deniq. hoſtes iam undiq. fuſi. tum ſpectaculum horribile in campis patentibus; ſequi, fugere; occidi, capi; equi, atq. uiri afflicti: ac multi, uulnerib. acceptis, neq. fugere poſſe, neq. quietem pati, niti modo, ac ſtatim concidere: poſtremo omnia, qua uiſus erat, conſtrata telis, armis, cadaueribus, & inter ea humus infecta ſanguine. Poſtea loci conſul, haud dubie iam uictor, peruenit in oppidum Cirtham, quo initio profectus intenderat. eo poſt diem quinctum, quam iterum barbari male pugnauerant, legati a Boccho ueniunt:qui regis uerbis ab Mario petiuere, duos quamfidiſsimos ad eum mitteret:uelle de ſuo,& de populi R.commodo cum ijs diſſerere.ille ſtatim L.Syllam,&A.Manlium ire iubet.qui quam quam acciti ibant; tamen placuit, uerba apud regem facere; uti ingenium aut auerſum flecterent, aut cupidum pacis uehementius accende-

cenderent.itaq.Sylla,cuius facundiae,non aetati,a Manlio concessum,pauca uerba huiuscemodi locutus. Rex Bocche,magna laetitia nobis est, cum te,talem uirum,dij monuere,uti aliquando pacem, quam bellum,malles; neu te optimum cum pessimo omnium Iugurtha miscendo commaculares; simul nobis demeres acerbam necessitudinem,pariter & te errantem,& illum sceleratissimum persequi. ad hoc, populo R. iam a principio inopi,melius uisum est,amicos,quam seruos,quaerere:tutiusq. rati,uolentibus, quam coactis,imperitare. tibi uero nulla opportunior amicitia nostra: primum, quod procul absumus; in quo offensae minimum, gratia par, ac si prope adessemus: dein, quod parentes abunde habemus; amicorum neq. nobis, neq. cuiquam omnium satis fuit.atq. hoc utinam a principio tibi placuisset: profecto ex populo R. ad hoc tempus multo plura bona accepisses, quam mala perpessus es. sed, quoniam humanarum rerum fortuna pleraq. regit; cui scilicet placuit & uim, & gratiam nostram te experiri: nunc, quando per illam licet, festina, atque, uti coepisti; perge. multa, atq. opportuna habes, quo facilius errata officijs superes. postremo hoc in pectus tuum demitte, numquam populum R. beneficijs uictum esse. nam, bello quid ualeat, tute scis. Ad ea Bocchus placide, & benigne simul, pauca pro delicto suo uerba facit: se non hostili animo, sed ob regnum tu-

tandum arma cepisse: nam Numidiae partem, unde Iugurtham expulerit, iure belli suam factam: eam uastari a Mario, pati nequiuisse: praeterea, missis ante Romam legatis, repulsum ab amicitia: ceterum uetera omittere, ac tum, si per Marium liceret, legatos ad senatum missurum. Dein, copia facta, animus barbari ab amicis flexus, quos Iugurtha, cognita legatione Syllae, & Manlij, metuens id, quod parabatur, donis corruperat. Marius interea, exercitu in hibernaculis composito, cum expeditis corhortibus, & parte equitatus proficiscitur in loca sola, obsessum turrim regiam, quo Iugurtha perfugas omnes praesidium imposuerat. tum rursus Bocchus scilicet, seu reputando, quae sibi duobus proelijs euenerant, seu admonitus ab alijs amicis, quos incorruptos Iugurtha reliquerat, ex omni copia necessariorum, quinque delegit, quorum & fides cognita, & ingenia ualidissima erant. eos ad Marium, ac dein, si placeat, Romam legatos ire iubet: agendarum rerũ, & quocumque modo belli componendi, licentiam illis ipsis permittit. illi mature ad hiberna Romanorum proficiscuntur. deinde, a latronib. Getulis in itinere circumuenti, spoliatique, pauidi, sine decore, ad Syllam profugiunt; quem consul, in expeditionem proficiscens, pro praetore reliquerat. eos ille non pro uanis hostib. uti meriti erãt, sed accurrate, & liberaliter habuit quare barbari & famam Romanorum auaritiae falsam, & Syl-

lam ob munificentiam in sese amicum rati. nam etiam tum largitio multis ignota erat: munificus nemo putabatur, nisi pariter uolens: dona omnia in benignitate habebantur. igitur quaestori mandata Bocchi patefaciunt: simul ab eo petunt, uti fautor, consultorq. sibi absit: copias, fidem, magnitudinem regis sui, & alia, quae aut utilia, aut beneuolentiae esse credebant, oratione extollunt: dein, Sylla omnia pollicito, docti quo modo apud Marium, item apud senatum uerba facerent, circiter dies XL. ibidem opperiuntur. Marius ubi, confecto negotio, quo intenderat, Cirtham redijt; de aduentu legatorum certior factus, illosque, & Syllam ad se uenire iubet: itemq. L. Bellienum praetorem ab Vtica, praeterea omnes undiq. senatorij ordinis; quibuscum mandata Bocchi cognoscit: legatis potestas eundi Romam fit: ab consule interea induciae postulabantur. ea Syllae, & plerisq. placuere: pauci uero ferocius decernunt, scilicet ignari humanarum rerum, quae fluxae, & mobiles, saepius in aduersa mutantur. ceterum Mauri, impetratis omnibus, tres Romam profecti sunt cũ C. Octauio Rufo, qui quaestor stipendium in Africam portauerat: duo ad regem redeunt. ex his Bocchus cum cetera, tum maxime benignitatem, & studium Syllae lubens accepit. Romae quoq. legatis eius, postquam, errasse regem, & Iugurthae scelere lapsum, deprecati sunt, amicitiam & foedus petentib. hoc modo respondetur.

tur. Senatus & populus R. beneficij, & iniuriae memor esset solet: ceterum Boccho, quoniam paenitet delicti, gratiam facit: foedus, & amicitia dabuntur, cum promeruerit. Quib. reb. cognitis, Bocchus per litteras a Mario petiuit, ut Syllam ad se mitteret; cuius arbitratu de communib. negotijs consuleretur. is missus cum praesidio equitum, atq. peditum, funditorum, balearıorum: praeterea iere sagittarij, & cohors Paeligna cum uelitarib. armis, itineris properandi caussa: neq. his secus, atq. alijs armis, aduersus tela hostium, quod ea leuia sunt, muniti. sed in itinere quincto deniq. die Volux, filius Bocchi, repente in campis patentib. cum mille non amplius equitib. sese ostendit: qui temere & effuse euntes, Syllae, alijsq. omnib. & numerum ampliorem uero, & hostilem metum efficiebant. igitur se quisq. expedire: arma, atq. tela, tentare, intendere: timor aliquantus, sed spes amplior, quippe uictoribus, & aduersum eos, quos saepe uicerant. interim equites, exploratum praemissi, rem, uti erat, quietam nunciant. Volux adueniens quaestorem appellat; dicitq. se a patre Boccho obuiam illi simul, & praesidio missum. deinde eum, & proximum diem sine metu cōiuncti eunt. post, ubi castra locata, & diei uesper erat; repente Maurus, incerto uultu pauens, ad Syllam accurrit; dicitq. sibi a speculatorib. cognitum, Iugurtham haud procul abesse; simul, uti noctu

clam

clam secum profugeret, rogat, atq. hortatur. ille animo feroci negat se toties fusum Numidam pertimescere: uirtuti suorum satis credere: etiam si certa pestis adesset, mansurum potius, quam, proditis quos ducebat, turpi fuga incertae, ac forsitan post paullo morbo interiturae uitae parceret. ceterum, ab eodem monitus, uti noctu proficiscerentur, consilius adprobat: ac statim milites cenatos esse in castris, ignesq. quam creberrimos fieri, deinde prima uigilia silentio egredi iubet. Iamq. nocturno itinere fessis omnibus, Sylla pariter cum ortu solis castra metabatur; cum equites Mauri nunciant, Iugurtham, circiter duum millium interuallo, ante eos consedisse. quod postquam auditum est; tum uero ingens metus nostros inuadit: credere se proditos a Voluce, & insidijs circumuentos. ac fuere, qui dicerent manu uindicandum, neq. apud illum tantum scelus inultum relinquendum. At Sylla, quamquam eadem existimabat, tamen ab iniuria Maurum prohibet: suos hortatur, uti fortem animũ gererent: saepe ante a paucis strenuis aduersus multitudinem bene pugnatum: quanto sibi in proelio minus pepercissent, tanto tutiores fore: nec decere, quem manus armauerat, ab inermis pedib. auxilium petere, in maximo metu nudum, & caecum corpus ad hostes uertere. dein Volucem, quoniam hostilia faceret, Iouem maximum obtestatus, ut sceleris, atq. perfidiae Bocchi testis adesset, castris

abire

abire iubet. Ille lacrymans orare, ne ea crederet: nihil dolo factum, ac magis calliditate Iugurthae; cui uidelicet ſpeculanti iter ſuum cognitũ eſſet: ceterum, quoniam neq. ingentem multitudinem haberet; & ſpes, opesq. eius omnes ex patre ſuo penderent; credere, illum nihil auſurum palam, cum ipſe filius teſtis adeſſet: quare optimum factu uideri, per media eius caſtra palam tranſire; ſeſe, uel praemiſsis, uel ibidem relictis Mauris, ſolum cum Sylla iturum. Ea res, uti in tali negotio, probata: ac ſtatim profecti, quia de improuiſo acceſſerant, dubio, atq. haeſitante Iugurtha, incolumes tranſeunt. deinde paucis diebus, quo ire intenderant, peruentum eſt. Ibi cum Boccho Numida quidam, Aſpar nomine, multum, & familiariter agebat, praemiſſus ab Iugurtha, poſtquam Syllam accitum audierat, orator, & ſubdole ſpeculatum Bocchi conſilia: praeterea Dabar, Maſſugradae filius, ex gente Maſſaniſae, ceterum materno genere impar, (nam mater eius ex concubina orta erat) ob ingenij multa bona Mauro carus, acceptusque. quem Bocchus fidum Romanis multis antea tempeſtatib. expertus, illico ad Syllam nunciatum mittit, paratum ſeſe facere, quae populus R. uellet; colloquio diem, locum, tempus, ipſe deligeret: conſulta ſeſe omnia cum illo integra habere; neu Iugurthae legatum pertimeſceret: accitum eſſe, quo res communis licentius gereretur: nam ab inſidijs eius aliter ca-

ueri nequiuisse. Sed ego comperior, Bocchum magis Punica fide, quam ob ea, quae praedicabat, simul Romanos, & Numidam spe pacis detinuisse: multumq. cum animo suo uoluere solitum, Iugurtham Romanis, an illi Syllam traderet: libidinem aduersum nos, metum pro nobis, suasisse. Igitur Sylla respondit, pauca se coram Aspare locuturum, cetera occulte, aut nullo, aut quampaucissimis praesentibus: simul edocet, quae responderentur. Postquam, sicuti uoluerant, congressi; dicit se missum a consule uenisse quaesitum ab eo, pacē, an bellum, agitaturus foret. Tunc rex, uti praeceptum fuerat, post diem decimum redire iubet: ac nihil etiam nunc decreuisse, sed, illo die responsurum. Deinde ambo in sua castra digressi. sed, ubi plerumq. noctis processit; Sylla a Boccho occulte accersitur: ab utroq. tantummodo fidi interpretes adhibentur. praeterea Dabar internuncius, sanctus uir, iurat ex sententia amborum: ac statim sic rex incipit. Numquam ego ratus fore, uti rex maximus in hac terra, & omnium, quos noui, opulentissimus, priuato homini gratiam deberem. & mehercule Sylla, ante te cognitum, multis orantib. alijs ultro egomet opem tuli; nullius indigus. id immutatum, quod ceteri dolere solent, ego laetor. fuerit mihi pretium, eguisse aliquando tuae amicitiae; qua apud animum meum nihil carius habeo. id adeo experiri licet: arma, uiros, pecuniam, postremo quid-

quid

quid animo libet, sume, utere : &, quoad uiues, numquam tibi redditam gratiam putaueris : semper apud me integra erit : deniq. nihil me sciente frustra uoles. nam, ut ego existimo, regem armis, quam munificentia, uinci, minus flagitiosum. ceterum de rep. uestra, cuius huc curator missus es, paucis accipe. Bellum ego populo R. neq. feci, neq. factum umquam uolui : fines meos aduersum armatos armis tutatus sum. id omitto : quando uobis ita placet. gerite, uti uultis, cum Iugurtha bellum : ego flumen Mulucham, quod inter me, & Micipsam, fuit, nō egrediar, neq. intrare Iugurtham sinam. praeterea, si quid meq. uobisq. dignum petieris, haud repulsus abibis. Ad ea Sylla pro se breuiter, & modice, de pace, & de communib. reb. multis disseruit. deniq. regi patefecit, quod polliceatur, senatum & populum R. qnoniam amplius armis ualuissent, non in gratia habituros : faciendum aliquid, quod illorum magis, quam sua, retulisse uideretur : id adeo in promptu esse; quoniam Iugurthae copiam haberet: quem si Romanis tradidisset, fore, ut illi plurimum deberetur: amicitiam, foedus, Numidiae partem, quam nunc peteret, tum ultro aduenturam. Rex primum negitare : affinitatem, cognationem, praeterea foedus, interuenisse : ad hoc metuere, ne fluxa fide usus popularium animos auerteret ; quis & Iugurtha carus, & Romani inuisi essent. deniq. saepius fatigatus, leniter ex

uoluntate Syllae omnia se facturum promittit. ceterum ad simulandam pacem, cuius Numida, defessus bello, auidissimus erat, quae utilia uisa, constituunt. ita, composito dolo, digrediuntur. At rex postero die Asparem, Iugurthae legatum, appellat: dicitq. sibi per Dabarem ex Sylla cognitum, posse condicionib. bellum componi; quamobrem regis sui sententiam exquireret. ille laetus in castra Iugurthae uenit: deinde ab illo cũcta edoctus, properato itinere, post diem octauum redit ad Bocchum; & ei nunciat, Iugurtham cupere omnia, quae imperarentur, facere, sed Mario parum confidere: saepe antea cum imperatorib. Romanis pacem conuentam frustra fuisse: ceterum Bocchus, si ambob. consultum, & ratam pacem, uellet, daret operam, ut una ab omnibus, quasi de pace, in colloquium ueniretur; ibiq. sibi Syllam traderet. cum talem uirum in potestatem habuisset; tum fore, uti iussu senatus, populiq. R. foedus fieret; neq. hominem nobilem non sua ignauia, sed ob remp. in hostium potestate relictum iri. Haec Maurus secum ipse diu uoluens, tandem promisit: ceterum dolo, an uero cunctatus, parum comperimus. Sed plerumq. regiae uoluntates, ut uehemẽtes, sic mobiles, saepe ipsae sibi aduersae. Postea, tempore, & loco constituto, in colloquium uti de pace ueniretur, Bocchus Syllam modo, modo Iugurthae legatum, appellare: benigne habere: idem ambob. polliceri. illi pariter laeti,

ac ſpei bonae pleni eſſe.ſed nocte ea,quae proxi ma fuit ante diem, colloquio decretum, Maurus,adhibitis amicis, ac ſtatim immutata uolun tate, remotis ceteris, dicitur ſecum ipſe multa agitauiſſe,uultu, colore, ac motu corporis pariter atq.animo uarius:quae ſcilicet,tacente ipſo, occulta oris immutatione patefeciſſe.tamen po ſtremo Syllam accerſiri iubet;& ex eius ſententia Numidae inſidias tendit.deinde,ubi dies ad uenit;& ei nunciatum eſt, Iugurtham haud pro cul abeſſe; cum paucis amicis, & quaeſtore noſtro,quaſi obuius,honoris cauſſa procedit in tumulum facillimum uiſu inſidiantibus. eodem Numida cum pleriſq. neceſſarijs ſuis, inermis, uti dictum erat, accedit: ac ſtatim, ſigno dato, undiq.ſimul ex inſidijs inuaditur.ceteri obtrun cati: Iugurtha Syllae uinctus traditur, et ab eo ad Marium deductus eſt. Per idem tempus aduerſum Gallos ab ducib. noſtris Q. Caepione, & C. Manlio male pugnatum. quo metu Italia omnis contremuerat. illique,& inde uſq. ad no ſtram memoriam Romani ſic habuere; alia omnia uirtuti ſuae prona eſſe; cum Gallis pro ſalute,non pro gloria,certare. Sed, poſtquam bel lum in Numidia confectum; & Iugurtham Ro mam uinctum adduci, nunciatum eſt: Marius conſul abſens factus eſt; & ei decreta prouincia Gallia: isq. Kalendis Ian. magna gloria conſul triumphauit. Ea tempeſtate ſpes, atq. opes ciuitatis in illo ſitae.

ORATIO

M. AEMILII. LEPIDI. COS AD. POPVLVM. R VT. ARMA. SVMANTVR

contra Syllam dict.

EX. LIB. I. HISTORIARVM

teste Frontone.

CLEMENTIA, & probitas ueſtra, Quirites, quib. per ceteras gentes maximi, & clari eſtis, plurimum timoris mihi faciunt, aduerſus tyrannidem L. Syllae: ne aut ipſi, nefanda, quae non aeſtimatis, ea parum credendo de alijs, circumueniamini; praeſertim cum illi ſpes omnis in ſcelere, atq. perfidia, ſit, neq. ſe aliter tutum putet, quam ſi peior, atq. inteſtabilior metu ueſtro fuerit; quo captiuis libertatis curam miſeria eximat: aut, ſi prouideritis, in tutandis periculis magis, quam ulciſcendo, teneamini. Satellites quidem eius, homines maximi nominis, non minus optimis maiorum exemplis, nequeo ſatis mirari. dominationis in uos ſeruitium ſuum mercedem dant; & utrumq. per iniuriam malunt, quam optimo iure liberi agere. praeclara Brutorum, atq. Aemiliorum, & Lutatiorum, proles, geniti ad ea, quae maiores uirtute pepercre, ſubuertenda. nam quid a Pyrrho, Hannibale, Philippoque, & Antiocho, defenſum

est aliud, quam libertas, & suae cuiq. sedes, neu cui, nisi legibus, pareremus? quae cuncta saeuus iste Romulus, quasi ab externis rapta, tenet; non tot exercituum clade, neq. consulis, & aliorum principum, quos fortuna belli consumpserat, satiatus; sed tum crudelior, cum plerosq. secundae res in miserationem ex ira uertunt. quin solus omnium, post memoriam hominũ, supplicia in post futuros composuit: quis prius iniuria, quã uita, certa esset: prauissimeq. per sceleris immanitatem adhuc tutus furit, dũ uos metu grauioris seruitij a repetenda libertate terremini. Agendum, atq. obuiam eundum est, Quirites, ne spolia uestra penes illum sint. non prolatandum, neq. uotis paranda auxilia. nisi forte speratis, per taedium iam, aut pudorẽ tyrannidis, esse eum per scelus occupata periculosius dimissurum. at ille eo processit, ut nihil gloriosum, nisi tutum, & omnia retinẽdae dominationis honesta aestimet. itaq. illa quies, & otium cum libertate, quae multi probi potius, quam laborẽ cum honoribus, capessebant, nulla sunt. hac tempestate seruiendum, aut imperitandum: habendus metus est, aut faciendus, Quirites. nam, quid ultra? quae ue humana superant, aut diuina impolluta sunt? Populus R. paullo ante gentium moderator, exsutus imperio, gloria, iure, cogitandi inops, despectusque, ne seruilia quidem alimenta reliqua habet. Sociorum, & Latij magna uis ciuitate, pro multis,

& egregijs factis a uobis data, per unum prohibentur:& plebis innoxiae patrias ſedes occupauere pauci ſatellites, mercedem ſcelerum: leges, iudicia, aerarium, prouinciae, reges penes unum. deniq. necis ciuium, & uitae licentia. ſimul humanas hoſtias uidiſtis, & ſepulcra infecta ſanguine ciuili. Eſt ne uiris reliqui aliud, quam ſoluere iniuriam, aut mori per uirtutem? quoniam quidem unum omnib. finem natura uel ferro ſaeptis ſtatuit:neq. quiſquam extremam neceſſitatem, nihil auſus, niſi muliebri ingenio, exſpectat. Verum ego ſeditioſus, uti Sylla ait, qui praemia turbarum queror; & bellum cupiens,quia iura pacis repeto. ſcilicet, quia non aliter ſalui,ſatiſq. tuti in imperio eritis,niſi Vettius Picens,ſcriba Cornelius, aliena bene parata prodegerint: niſi approbaritis omnes proſcriptiones innoxiorũ ob diuitias,cruciatus uirorum illuſtrium,uaſtam urbem fuga, & caedibus,bona ciuium miſerorũ,quaſi Cimbricam praedam,uenum,aut dono datã.At obiectat mihi poſſeſſiones ex bonis proſcriptorum.quod quidem ſcelerum illius uel maximũ eſt,non me,neq.quemquam omnium ſatis tutũ fuiſſe, ſi recte faceremus. Atq. illa, quae tum formidine mercatus ſum pretio, ſoluto iure,dominis tamen reſtituo: neq. pati conſilium eſt, ullam ex ciuibus praedam eſſe. Satis illa fuerint, quae rabie contracta tolerauimus, manus conſerentes inter ſe Romanos exercitus,

& ar-

& arma ab externis in nosmet uersa. scelerum, & contumeliarum, omnium finis sit: quorum adeo Syllam non paenitet, ut & facta in gloria numeret, &, si liceat, auidius faceret. Neque iam, quid existimetis de illo, sed quantum uos audeatis, uereor: ne alius alium principem exspectantes ante capiamini, non opib. eius, quae futiles, & corruptae sunt, sed uestra secordia, quam raptum iri licet, & quam audeat, tam uideri felicem. nam praeter satellites commaculatos, quis eadem uult? aut quis non omnia mutata, praeter uictoriam? scilicet milites: quorum sanguine Tarulae, Scyrrhoque, pessimis seruorum, diuitiae partae sunt. an quib. praelatus in magistratib. capiẽdis Fufidius, ancilla turpis, honorum omnium dehonestamẽtum? itaq. maximam mihi fiduciam parit uictor exercitus, cui per tot uulnera & labores nihil, praeter tyrãnũ, quaesitum est. nisi forte tribunicam potestatem euersum profecti sunt per arma, conditam a maiorib. suis: utiq. iura, & iudicia sibimet extorquerent: egregia scilicet mercede, cum, relegati in paludes, & siluas, contumeliam, atq. inuidiam suam, praemia penes paucos intelligerent. Quare igitur tanto agmine, atq. animis, incedit? Quia secundae res mire sunt uitijs obtentui: quib. labefactatis, quam formidatus antea est, tam contemnetur: nisi forte specie concordiae, & pacis, quae sceleri, & parricidio suo nomina indidit. Neque aliter Ro-

mani P. esse belli finem ait, nisi maneat expulsa agris plebes, praeda ciuilis acerbissima, ius iudiciumq. omnium rerum penes se, quod populi R. fuit. quae si uobis pax, & concordia intelliguntur: maxima turbamenta reip. atq. exitia, probate: annuite legib. impositis: accipite otium cum seruitio: & tradite exemplum posteris ad populum R. suimet sanguinis mercede circumueniendum. mihi quamquam per hoc summum imperium satis quaesitum erat, nomini maiorum, dignitati, atq. etiam praesidio; tamen non fuit consilium priuatas opes facere; potiorq. uisa est periculosa libertas quieto seruitio. Quae si probatis; adeste, Quirites; &, bene iuuantib. dijs, M. Aemilium consulem ducem, & auctorem sequimini, ad recipiendam libertatem.

PHILIPPI . IN . SENATV ut Lepido, bellum mouenti, resistant.

EX. LIB. I. HISTORIARVM Prisciano, & Nonio testibus.

MAXIME uellem, P. C. remp. quietam esse, aut periculis promptissimo quoque defendi; deniq. praua incepta consultorib. noxae esse. sed contra, seditionib. omnia turbata sunt, & ijs, quos prohibere magis decebat: postremo, quae pessimi, & stultissimi decreuere, ea nobis, & sapientibus, facienda sunt. nam bellum, atq. arma, quamquam uobis inuisa, tamen, quia Lepido placent, sumenda sunt. nisi forte cui pacem praestare, & bellum pati, consilium est. Pro dij boni, qui hanc urbem, omissa cura, adhuc regitis. M. Aemilius, omnium flagitiosorum postremus, qui peior, an ignauior, sit, deliberari non potest, exercitum opprimendae libertatis habet, & se e contempto metuendum effecit: uos mussantes, & retractantes, uerbis & uatum carminib. pacem optatis magis, quam defenditis: neq. intelligitis, mollitia decretorum uobis dignitatem, illi metum detrahi. atq. id iure: quoniam ex rapinis consulatum, ob seditionem prouinciam cum exercitu adeptus est. quid ille ob benefacta cepisset, cuius scelerib. tanta praemia tribuistis? At scilicet ij, qui ad

ad postremum usq. legatos, pacem, cōncordiam,&alia huiuscemodi decreuerunt,gratiam ab eo peperere.Immo despecti, & indigni rep. habiti, praedae loco aestimantur: quippe metu pacem repetentes, quo habitam amiserant. Equidem a principio, cum,Etruriam coniurare, proscriptos accersiri, largitionib. remp. lacerari,uidebam,maturandum putabam,& Catuli cōsilia cum paucis secutus sum. ceterum illi, qui gentis Aemiliae benefacta extollebant, & ignoscendo populi R. magnitudinem auxisse, nusquam etiam tum Lepidum progressum aiebant, &,cum priuata arma opprimendae libertatis cepisset,sibi quisq.opus aut patrocinia quaerēdo, consilium publicum corruperunt. attamen erat Lepidus latro cum calonibus, & paucis sicarijs: quorum nemo non diurna mercede uitam mutauerit. nunc est proconsul cum imperio, non empto,sed dato a uobis,cum legatis adhuc iure parentib.&ad eum concurrere homines omnium ordinum corruptissimi,flagrantes inopia,& cupidinibus, scelerum conscientia exagitati: quib.quies in seditionibus, in pace turbae sunt: hi tumultum ex tumultu, bellum ex bello, serunt, Saturnini olim, post Sulpicij, dein Marij, Damasippique, nunc Lepidi, satellites.praeterea Etruria, atq. omnes reliquiae belli arrectae: Hispaniae armis sollicitatae: Mithridates in latere uectigalium nostrorum, quib. adhuc sustentamur, diem bello circumspicit:

quin,

quin,praeter idoneum ducem,nihil abeſt ad ſub uertendum imperium.quod, ego uos oro, atq. obſecro,P. C.ut animaduertatis, neu patiamini licentiam ſcelerum, quaſi rabiem, ad integros procedere. nam, ubi malos praemia ſequuntur, haud facile quiſquam gratuito bonus eſt. An exſpectatis, dum, exercitu rurſus admoto, ferro, atq. flamma,urbem inuadat? quod multo propius eſt ab eo, quo agitat, ſtatu, quam ex pace, & concordia ad arma ciuilia,quae ille aduerſum diuina, & humana omnia,cepit, non pro ſua, aut quorum ſimulat,iniuria,ſed legum,ac libertatis ſubuertendae. angitur enim, ac laceratur, animi cupidine, & noxarum metu, expers conſilij,inquies:haec atq.illa tentans metuit otium, odit bellum: luxu, atq. licentia,carendum uidet: atq. interim abutitur ueſtra ſecordia. neq. mihi ſatis conſilij eſt, metum, an ignauiam, an dementiam,eam appellem: qui uidemini intenta mala, quaſi fulmen, optare ſe quiſq. ne attingat, ſed prohibere ne conari quidem. &, quaeſo, conſiderate, quam conuerſa rerum natura ſit. Antea malum publicum occulte, auxilia palam inſtruebantur: & eo boni malos facile anteibant: nunc pax, & concordia diſturbantur palam, defenduntur occulte: quib. illa placent, in armis ſunt, uos in metu. quid exſpectatis? niſi forte pudet, aut piget, recte facere? An Lepidi mandata animos mouent? qui placere ait, ſua cuiq. reddi,

& alie-

& aliena tenet: belli iura rescindi, cum ipse armis cogat: ciuitatem confirmari, qui ademptam negat: concordiae gratia tribuniciam potestatem restitui, ex qua omnes discordiae accensae. Pessime omnium, atq. impudentissime, tibi ne egestas ciuium, & luctus, curae sunt, cui nihil est domi, nisi armis partum, aut per iniuriam? alterum consulatum petis, quasi primum reddideris: bello concordiam quaeris, quo parta disturbatur: nostri proditor, istis infidus, hostis omnium bonorum: ut te neq. hominum, neq. deorum, pudeat, quos perfidia, aut periurio, uiolasti. qui quando talis es; maneas in sententia, & retineas arma, te hortor; neu prolatandis seditionib. inquies ipse, nos in sollicitudine retineas. neq. te prouinciae, neq. leges, neq. dij penates ciuem patiuntur. perge, qua coepisti; ut quammaturrime merita inuenias. Vos autem, P. C. quousq. cunctando remp. intutam patiemini, & uerbis arma tentabitis? Dilectus aduersum uos habiti: pecuniae publice, & priuatim, extortae: praesidia deducta, atq. imposita: ex libidine leges imperantur: cum interim uos legatos, & decreta paratis. &, quanto mehercules auidius pacem petieritis, tanto bellum acrius erit: cum intelliget se metu magis, quam aequo, & bono, sustentatum. nam, qui turbas, & caedem ciuium, odisse ait, & ob id armato Lepido uos inermos retinet: quae uictis toleranda sunt, ea cum facere possitis, patiamini potius censet: ita

illi a uobis pacem,uobis ab illo bellum ſuadent. Haec ſi placent; ſi tanta torpedo animos oppreſſit,ut,obliti ſcelerum Cinnae,cuius in urbem reditu decus,atq. ordines omnes interierunt, nihilo minus uos, atq. coniuges, & liberos,Lepido permiſſuri ſitis: quid opus decretis? quid auxilio Catuli? quin is, & alij boni remp. fruſtra curant.Agite,ut libet:parate uobis Cethegos, atq. alia proditorum patrocinia,qui rapinas, & incendia inſtaurare cupiunt, & rurſum aduerſum deos penates manus armare. ſin libertas & bella magis placent: decernite digna nomine, & augete ingenium uiris fortibus.adeſt nouus exercitus, & ad hoc coloniae ueterum militum, nobilitas omnis, duces optimi. fortuna meliores ſequitur.iam illa, quae ſecordia noſtra collecta ſunt,dilabentur.Quare ita cenſeo: quoniam Lepidus exercitum, priuato conſilio paratum, cum peſsimis,& hoſtib.reip.contra huius ordinis auctoritatem ad urbem ducit; uti Ap. Claudius interrex cum Q.Catulo proconſule,& ceteris,quib. imperium eſt,urbi praeſidio ſint; operamq. dent,ne quid reſp. detrimenti capiat.

ORATIO. C. COTTAE COS. AD. QVIRITES VT. TOLERENT ADVORSA.

Incertum, ex quo Historiar. libro.

QVIRITES, multa mihi pericula domi, militiae, multa aduersa fuere: quorum alia toleraui, partim repuli deorum auxilijs, & uirtute mea: in quis omnibus, neq. animus negotio defuit, neq. decretis labos. malae secundaeq. res opes, non ingenium, mihi mutabant. at contra in his miserijs cuncta me cum fortuna deseruere. praeterea senectus, per se grauis, curam duplicat: cui misero, acta iam aetate, ne mortem quidem honestam sperare licet. nam, si parricida uestri sum, & uobis genitus hic, deos penates meos, patriamque, & summum imperium, uilia habeo: quis mihi uiuo cruciatus satis est, aut quae poena mortuo? cum omnia memorata apud inferos supplicia scelere meo uici: a prima adolescentia in ore uestro priuatus, & in magistratib. egi: qui lingua, qui consilio meo, qui pecunia uoluere, usi sunt: neq. ego callidam facundiam, neq. ingenium, ad male faciendum exercui: auidissimus priuatae gratiae maximas inimicitias pro rep. suscepi, qui uictus cum illa simul, cum egens alienae opis plura mala exspectarem; uos, Quirites, rursus mihi pa-

triam, deos penates cum ingenti dignitate dediſtis. Pro quib. beneficijs uix ſatis gratus uidear, ſi ſingulis animam, quam nequeo, conceſſerim. nam uita, & mors iure naturae ſunt: ut ſine dedecore cum ciuib. fama, & fortunis integer agas, id dono datur, atq. accipitur. conſules nos feciſtis, Quirites, domi, belliq. impeditisſima rep. namq. imperatores Hiſpaniae ſtipendium, milites, arma, frumentum, poſcunt: et id res cogit: quoniam defectione ſociorum, & Sertorij per montes fuga neq. manu certare poſſunt, neq. utilia parare: exercitus in Aſia, Ciliciaq. ob nimias opes Mithridatis aluntur: Macedonia plena hoſtium eſt: nec minus Italiae maritima, & prouinciarum: cum interim uectigalia parua, & bellis incerta, uix partem ſumptuum ſuſtinent: ita claſſe, qua commeatus uehebatur, minore, quam antea, nauigamus. haec ſi dolo, aut ſecordia noſtra contracta ſunt; agite uti libet, & ita ſupplicium ſumite: ſin fortuna communis aſperior eſt; quare indigna uobis, nobisque, & rep. incipitis? Atq. ego, cuius aetati mors propior eſt, non deprecor, ſi quid ea uobis incommodi demitur; neq. mox ingenuo corpori honeſtius, quam pro uoſtra ſalute, finem uitae fecerint. Adſum en C. Cotta cos. facio quod ſaepe maiores aſperis bellis fecere: uoueo, dedoq. me pro rep. quam deinde cui mandetis, circumſpicite, nam talem honorem bonus nemo uolet: cum

fortunae,& pacis, & belli ab alijs acti ratio red
denda, aut turpiter moriendum sit. tantummo-
do in animis habetote, non me ob scelus, aut a-
uaritiam, caesum, sed uolētem pro maximis be
neficijs animam dono dedisse. Per uos igitur,
Quirites,& gloriam maiorum, tolerate aduor-
sa,& consulite reip. multa cura summo imperio
inest, multi ingentes labores: quos nequidquam
abnuitis,& pacis opulentiam quaeritis: cum o-
mnes prouinciae, regna, maria, terraeq. aspera,
aut fessa bellis sint.

MACRI. TRIB. PL. AD. PLEBEM DE. TRIBVNICIA. POTESTATE recuperanda.

EX. LIB. III. HISTORIARVM teste Frontone.

SI, QVIRITES, parum existimaretis, quid inter ius a maiorib. relictum uobis, & hoc a Sylla paratum seruitium interesset: multis mihi disserendum fuisset, docendumq. quas ob iniurias, & quoties a patrib. armata plebes secesisset, utiq. uindices parauisset omnis iuris sui tribunos pl. nunc hortari modo reliquum est, & ire primum uia, qua capessendam arbitror libertatem. neq. me praeter it, quantas opes nobilitatis solus impotens inani specie magistratus pellere dominatione incipiam; quantoq. tutius factio noxiorum agat, quam soli innocentes. sed praeter spem bonam ex uobis, quae metum uicit, statui certaminis aduersa pro libertate potiora esse forti uiro, quam omnino non certauisse. quamquam omnes alij creati pro iure uestro uim cunctam, & imperia sua gratia, aut spe, aut praemijs, in uos conuertere, meliusq. habent mercede delinquere, quam gratis recte facere. itaq. omnes concessere iam in paucorum dominationem, qui per militare nomen, aerarium, exercitus, regna, prouincias occupauere, & arcem habent ex spolijs uestris: cum interim more peco-

rum uos multitudo ſingulis habendos, fruendosq. praebetis, exſuti omnibus, quae maiores reliquere: niſi quia uoſmetipſi per ſuffragia, ut praeſides olim nunc dominos deſtinatis. itaq. cōceſſere illuc omnes: et mox, ſi ueſtra receperitis, ad uos redibūt pleriq. rarus enim animus eſt ad ea, quae placent, defendenda: cetera ualidiorum ſunt. an dubium habetis, ne officere quid uobis uno animo pergentib. poſſit, quos languidos, ſecordesq. pertimuere? niſi forte C. Cotta ex factione media conſul aliter quam metu iura quaedā tribunis pl. reſtituit. et quamquam L. Cinicus, primus de poteſtate tribunus loqui auſus, muſſantib. uobis circumuentus erat: tamen prius illi inuidiam metuere, quam uos iniuriae pertaesū eſt. quae ego nequeo ſatis mirari, Quirites. nam ſpem fruſtra fuiſſe intellexiſtis. Sylla mortuo, qui ſceleſtum impoſuerat ſeruitium, finem mali credebatis. ortus eſt longe ſaeuior Catulus. tumultus interceſſit Bruto, & Aemilio Mamerco cos. dein C. Curio ad exitium uſq. inſontis tribuni dominatus eſt. Lucullus ſuperiore anno quantis animis ierit in L. Quinctium, uidiſtis; quantae deniq. nunc mihi turbae concitantur. quae profecto incaſſum agerentur, ſi prius, quam uos ſeruiendi finem, illi dominationis facturi erant: praeſertim cum his ciuilib. armis dicta alia, ſed certatim utrimq. de dominatione in uobis ſit. itaq. cetera ex licentia, aut odio, aut auaritia, in tempus arſere: permanſit una res modo, quae

utrimq. quaesita est: & erepta in posterum uis tribunicia, telum a maiorib. libertati paratum. quod, ego uos moneo, quaesoque, ut animaduertatis; neu nomina rerum ad ignauiam mutantes, otium pro seruitio appelletis: quo iam ipso frui, si uera, & honesta flagitium superauit, non est condicio. fuisset, si omnino quiessetis. nunc animum aduertite: &, nisi uiceritis, quoniam omnis iniuria grauitate tutior est, artius habebunt. Quid censes igitur? aliquis uestrum subiecerit. Primum omnium, omittendum morem hunc, quem agitis, impigrae linguae, animi ignaui, non ultra concionis locum memores libertatis: deinde, ne uos ad uirilia illa uocem, quo tribunos plebei modo patricium magistratum, libera ab auctorib. patricijs suffragia maiores uestri parauere. quamuis, Quirites, in uobis sit, ut, quae iussa nunc pro alijs toleratis, pro uobis agere, aut non agere, certe possitis. Iouem, aut alium quem deum, consultorem exspectatis? magna illa consulum imperia, & patrum decreta uos exsequendo rata efficitis, Quirites: ultroq. licentiam in uos auctum, atq. adiutum properatis. neq. ego uos ultum iniurias hortor; magis, uti requiem cupiatis: neq. discordias, ut illi criminantur, sed earum finem uolens, iure gentium res repeto: & si pertinaciter retinebunt, non arma, neq. secessionem, tantummodo ne amplius sanguinem uestrum praebeatis, censeo. gerant, habeantq. suo modo imperia, quaerant trium-

 phos:

phos: Mithridatem, Sertorium, & reliquias exſulum, perſequantur cum imaginibus ſuis: abſit periculum, & labos, quib. nulla pars fructus eſt: niſi forte repentina iſta frumentaria lege munia ueſtra penſantur: cum tamen, qui his modis libertatem omnium aeſtimauere, hi profecto non amplius poſſunt alimentis carere: namq. utilis exiguitate mors prohibetur. ſeneſcunt uires, ſic, ut neq. abſolui cura familiari tam parua res poſsit. at & ignauiſsimi quiq. tenuiſsima ſpe fruſtrantur: quae tamen quamuis ampla, quoniam ſeruitij pretium oſtentarent, cuius torpedinis erat decipi, & ueſtrarum rerum ultro iniuria gratiam debere? namq. alio modo neq. ualent in uniuerſos, neq. conabuntur. cauendus tamen dolus eſt. itaq. ſimul comparant delenimenta, & differunt uos in aduentum Cn. Pompeij: quem ipſum, ubi pertimuere ſublatum in ceruices ſuas, mox dempto metu lacerant: neq. eos pudet, uindices, uti ſe ferunt, libertatis, tot uiros ſine uno aut remittere iniuriã non audere, aut ius non poſſe defendere. mihi quidem ſatis ſpectatum eſt, Pompeium, tantae gloriae adoleſcentem, malle principem uolentib. uobis eſſe, quam illis dominationis & ſocium, auctoremq. in primis fore tribuniciae poteſtatis. uerum, Quirites, antea ſinguli ciues in pluribus, non in uno cuncti praeſidia habebatis: neq. mortalium quiſquam dare, aut eripere, talia unus poterat. itaq. uerborum ſatis dictum

eſt.

eſt. neq. enim ignorantia res claudit: uerum occupauit neſcio quae uos torpedo: quia neq. gloria mouemini, neq. flagitio: cunctaq. praeſenti ignauia mutaſtis, abunde libertatem rati, quia tergis abſtinetur, & huc ire licet, atq. illuc, munera ditium dominorum. atq. haec eadē non ſunt agreſtibus, ſed caeduntur inter potentium inimicitias, donoq. dantur in prouincias magiſtratibus. ita pugnatur, & uincitur a paucis: plebes, quodcumq. accidit, pro uicta eſt, & in dies magis erit: ſiquidem maiore cura dominationem illi retinuerunt, quam uos repetiueritis libertatem.

EPISTOLA. CN. POMPEII AD. SENATVM EX LIB. III. HISTORIARVM Diomede teste.

SI aduersns uos, patriamque, & deos penates, toties labores, & pericula suscepissem, quoties a prima adolescentia ductu meo scelestissimi hostes fusi, & uobis salus quaesita est: nihil amplius in absentem me statuissetis, quam adhuc agitis, P. C. quem contra aetatem proiectum ad bellum saeuissimum, cũ exercitu optime merito, quantum est in uobis, fame, miserrima omnium morte, confecistis. hac in spe populus R. liberos suos ad bellum misit? haec sunt praemia pro uulneribus, & toties ob remp. fuso sanguine? fessus scribendo, mittendoq. legatos, omnes opes, & spes priuatas meas consumpsi: cum interim a uobis per triennium uix annuus sumptus datus est. per Deos immortales, utrum censetis me uicem aerarij praestare, an exercitum sine frumento, & stipendio, habere posse? equidem fateor, me ad hoc bellum maiore studio, quam consilio, profectũ: quippe, qui nomine modo imperij a uobis accepto, dieb. quadraginta exercitum paraui: hostesq. in ceruicib. iam Italiae agentes ab alpib. in Hispaniam summoui, per eas iter aliud, atq. Hannibal, nobis opportunius patefeci: recepi Galliam, Pyrenaeum, Lacetaniam, Ilergetum: & primum impetum Sertorij uictoris, nouis quidem

dem

dem militibus, & multo pauciorib. ſuſtinui: hiememq. in caſtris inter ſaeuiſsimos hoſtes, non per opida, neq. ex ambitione mea, egi. quid deinde proelia, aut expeditiones hibernas, opida exciſa, aut recepta, enumerem? quando res plus ualent, quam uerba. caſtra hoſtium apud Sucronem capta, & proelium apud flumen Durium, & dux hoſtium C. Herennius cum urbe Valentia, & exercitus deleti, ſatis clara uobis ſunt. pro queis, o grati patres, egeſtatem, & famem, redditis. itaq. meo, & hoſtium, exercitui par condicio eſt. namq. ſtipendium, neutri datur: uictor uterq. in Italiam uenire poteſt. quod, ego uos moneo, quaesoque, ut animaduertatis; neu cogatis neceſsitatib. priuatim mihi conſulere. Hiſpaniam citeriorem, quae non ab hoſtibus tenetur, nos, aut Sertorius ad internecionem uaſtauimus, praeter maritimas ciuitates, quae ultro nobis ſumptui, onerique. Gallia, ſuperiore anno, Metelli exercitum ſtipendio, frnmentoq. aluit: & nunc malis fructib. ipſa uix agitat. ego non rem familiarem modo, uerum etiam fidem, conſumpſi. reliqui uos eſtis: qui niſi ſubuenitis, inuito, & praedicente me, exercitus hinc, & cum eo omne bellum Hiſpaniae, in Italiam tranſgredientur.

REX . MITHRIDATES REGI . ARSACI . S
EX . LIB. IV. HISTORIARVM
Carisio teste.

O MNES, qui, secundis reb. suis, ad belli societatem orantur, considerare debent, liceat ne tum pacem agere: deinde, quod quaeritur, satis ne pium, tutum, gloriosum, an indecorum, sit. Tibi perpetua pace frui liceret, nisi hostes opportuni, & scelestissimi. egregia fama, si Romanos oppresseris, futura est. neq. petere audeam societatem: & frustra mala mea cum bonis tuis misceri sperem. atqui ea, quae te morari posse uidentur, ira in Tigranem recentis belli, & meae res parum prospere, si uera existimare uoles, maxime hortabuntur. ille enim obnoxius, qualem tu uoles, societatem accipiet. mihi fortuna, multis reb. ereptis, usum dedit bene suadendi: &, quod florentib. optabile est, ego non ualidissimus praebeo exemplum, quo rectius tua componas. namq. Romanis cum nationibus, populis, regib. cunctis una, & ea uetus caussa bellandi est, cupido profunda imperij, & diuitiarum: qua primo cum rege Macedonum Philippo bellum sumpsere. dum a Carthaginiensib. premebantur, amicitiam simulantes ei subuenientem Antiochum, concessione Asiae per dolum auertere: ac mox a Philippo Antiochus omni cis Taurum agro, & decem millib. talentorum spoliatus est. Persen deinde,

de, Philippi filium, poſt multa, & uaria certamina, apud Samothracas deos acceptum in fidem, callidi,& repertores perfidiae,quia pacto uitam dederant,in ſomnis occidere.Eumenem, cuius amicitiam glorioſe oſtentant,initio prodidere Antiocho,pacis mercede poſthabita,cuſtodi agri captiui: ſumptibus,& contumelijs,ex rege miſerrimum ſeruorum effecere:ſimulatoq. impio teſtamento, filium eius Ariſtonicum, quia patrium regnum petiuerat,hoſtium more, per triumphum duxere: Aſia ab ipſis obſeſſa eſt: poſtremo totam Bithyniam, Nicomede mortuo, diripuere, cum filius Nuſa, quem regem appellauerat, genitus haud dubie eſſet. Nam quid ego me appellem? quem diſiunctum undiq.regnis,& tetrarchijs ab imperio eorũ, quia fama erat diuitem, neq. ſeruiturum eſſe, per Nicomedem bello laceſsiuerunt, ſceleris eorum haud ignarum, & ea, quae accidere, teſtatum antea. Cretenſes, ſoli omnium liberi ea tempeſtate, & rex Ptolemaeus. atq. ego, ultus iniurias, Nicomedem Bythinia expuli, Aſiamq. ſpolium regis Antiochi recepi, & Graeciae dempſi graue ſeruitium. incepta mea poſtremus ſeruorum Archelaus,exercitu prodito, impediuit: illique, quos ignauia,aut praua calliditas, ut meis laborib. tuti eſſent, armis abſtinuit, acerbiſsimas poenas ſoluunt. Ptolemaeus pretio diem belli prolatat: Cretenſes impugnati ſemel iam,neq. finem, niſi excidio,habituri.

bituri. equidem, cum mihi ob ipſorum interna mala dilata proelia magis, quam pacem datam, intelligerem; abnuente Tigrane, qui mea dicta ſero probat, te remoto procul, omnib. alijs obnoxijs, rurſus tamen bellum cepit: Marcumq. Cottam Romanum ducem apud Chalcedona terra fudi, mari exſui claſſe pulcherrima: apud Cyzicum magno cum exercitu in obſidione moranti frumentum defuit, nullo circum adnitente: ſimul hiems mari prohibebat. ita ſine ui hoſtium regredi coactus in patrium regnum, naufragijs apud Parum, & Heracleam militum optimos cum claſsib. amiſi. reſtituto deinde apud Cabira exercitu, & uarijs inter me, atq. Lucullum, proelijs, inopia rurſus ambos inceſsit. illi ſuberat regnum Ariobarzanis, bello intactum: ego, uaſtatis circum omnib. locis, in Armeniam conceſsi: ſecutiq. Romani non me, ſed morem ſuum, omnia regna ſubuertendi, quia multitudinem artis locis pugna prohibuere, imprudentiam Tigranis pro uictoria oſtentant. nunc quaeſo conſidera, nobis oppreſsis, utrum firmiorem te ad reſiſtendum, an finem belli futurum putes? Scio equidem, tibi magnas opes uirorum, armorum, & auri, eſſe: & ea re a nobis ad ſocietatem, ab illis ad praedam peteris. ceterum conſilium eſt, Tigranis regno integro, meis militibus, procul ab domo, paruo labore, per noſtra corpora bellũ conficere: quando neq. uincere, neq. uinci, ſine tuo periculo, poſſumus.

mus. An ignoras Romanos, poſtquam ad Occi dentem pergentib. finem Oceanus fecit, arma huc conuertiſſe? neq. quidquam a principio, niſi partum habere, domum, coniuges, agros, imperium? conuenas, olim ſine patria, ſine parentibus, peſte conditos orbis terrarum: quib. non humana ulla, neq. diuina, obſtant, quin ſocios, amicos, procul iuxtaq. ſitos, inopes, potentesq. trahant, excidantque; omniaque, & maxime regna, hoſtilia ducant. namq. pauci libertatem, pars magna iuſtos dominos uolunt: nos ſuſpecti ſumus aemuli, & in tempore uindices affuturi. Tu uero, cui Seleucia maxima urbium, regnumq. Perſidis inclytis diuitijs eſt, quid ab illis, niſi dolum in praeſens, & poſtea bellum, exſpectas? Romani arma in omnes habent, acerrima in eos, quib. uictis ſpolia maxima ſunt: audendo, & fallendo, & bella ex bellis ſerendo magni facti. per hunc morem exſtinguent omnia, aut occident: quod difficile non eſt, ſi tu Meſopotamia, nos Armenia circumgredimur: exercitus ſine frumento, ſine auxilijs: fortuna autem noſtris uitijs adhuc incolumis. teq. illa fama ſequetur, auxilio profectum magnis regibus, latrones gentium oppreſsiſſe. quod uti facias, moneo, hortorque, neu malis pernicie noſtra tuum imperium prolatare, quam ſocietate uictor fieri.

AD

AD. C. CAESAREM DE. REPVBLICA ORDINANDA.

POPVLVS R. antea obtinebat regna, atq. imperia, fortunam dono dare, item alia, quae per mortales auide cupiuntur: quia & apud indignos ſaepe erant, quaſi per libidinem data; neq. cuiquam incorrupta permanſerant. ſed res docuit id uerum eſſe, quod in carminib. Appius ait, Fabrum eſſe ſuae quemq. fortunae: atq. in te maxime, qui tantum alios praetergreſſus es, ut prius defeſſi ſint homines laudando facta tua, quam tu laude digna faciendo. ceterum ut fabricata, ſic uirtute parta, quam magna induſtria haberi decet: ne incuria deformentur, aut corruant infirmata. nemo enim alteri imperium uolens concedit: & quamuis nouus, atq. clemens ſit, qui plus poteſt, tamen, quia malo eſſe licet, formidatur. id euenit, quia pleriq. rerum potentes peruerſe conſulunt: & eo ſe munitiores putant, quo illi, quib. imperitant, nequiores fuere. at contra id eniti decet; cum ipſe bonus, atq. ſtrenuus, ſis, uti quamoptimis imperites. nam peſſimus quiſq. aſperrime rectorem patitur. ſed tibi hoc grauius eſt, quam ante omnibus, te armis parta componere. bellum aliorum pace mollius geſſiſti: ad hoc uictores praedam petunt, uicti ciues ſunt. inter has difficultates

euadendum eſt tibi, atq. in poſterum firmanda reſp. non armis modo, neq. aduerſum hoſtes, ſed, quod multo maius, multoq. aſperius eſt, bonis pacis artibus. ergo omnes magna mediocriq. ſapientia res huc uocat: quae quiſq. optima poteſt, uti dicat. ac mihi ſic uidetur; qualicumque modo tu uictoriam compoſueris, ita alia omnia futura. ſed iam, quo melius, faciliusq. conſtituas, paucis, quae me animus monet, accipe. Bellum tibi fuit, imperator, cum homine claro, magnis opibus, auido potentiae, maiore fortuna, quam ſapientia: quem ſecuti ſunt pauci, per ſuam iniuriam tibi inimici: item quos affinitas, aut alia neceſſitudo, traxit. nam particeps dominationis neq. fuit quiſquam; neque, ſi pati potuiſſet, orbis terrarum bello concuſſus foret. cetera multitudo uulgi more magis, quam iudicio, poſt alius alium, quaſi prudentiorem, ſecuti. Per idem tempus maledictis iniquorum occupãdae reip. in ſpem adducti homines, quib. omnia probro, ac luxuria, polluta erant, concurrere in caſtra tua: & aperte quietis mortem, rapinas, poſtremo omnia, quae corruptus animus iubebat, minitari. ex quis magna pars, ubi neq. creditum condonare, neq. te ciuibus, ſicuti hoſtibus, uti uident, defluxere: pauci reſtitere, quib. maius otium in caſtris, quam Romae, futurum erat: tanta uis creditorum impendebat. ſed ob eaſdem cauſſas, immane dictu eſt, quanti, & quam

multi

multi mortales postea ad Pompeium discesserint: eoq. per omne tempus belli quasi sacro, atq. inspoliato fano debitores usi. Igitur, quoniam tibi uictori de bello, atq. pace, agitandum est; hoc uti ciuiliter deponas, illa ut quamiustissima, & diuturna sit: de te ipso primum, quia compositurus es, quod optimum factu est, existima. equidem ego cuncta imperia crudelia, magis acerba, quã diuturna, arbitror; neq. quemquam a multis metuendum esse, quin ad eum ex multis formido recidat: eam uitam bellum aeternum, & anceps gerere: quoniam neq. aduersus, neq. ab tergo, aut laterib. tutus sis, semper in periculo, aut metu agites. contra; qui benignitate, & clementia, imperium temperauere, his laeta & candida omnia uisa, etiam hostes aequiores, quam alijs ciues. an qui me his dictis corruptorem uictoriae tuae, nimisq. in uictos bona uoluntate praedicent? scilicet quod ea, quae externis nationibus, natura hostibus, nosq. maioresq. nostri saepe tribuere, ea ciuib. danda arbitror; neq. barbaro ritu caede caedem, & sanguine sanguinem, expiandum. an illa, quae paullo ante hoc bellum in Cn. Pompeium uictoriamq. Syllanam increpabantur, oblivio abstulit? interfecit Domitium, Carbonem, Brutum, alios item non armatos, neq. in proelio belli iure, sed postea supplices per summum scelus interfectos: plebem Romanam in uilla publica pecoris modo conscissam.

heu

heu quam illa occulta ciuium funera, & repenti
nae caedes in parentum, aut liberorum ſinum,
fuga mulierum,& puerorum,uaſtatio domorũ:
ante partam a te uictoriam omnia ſaeua,atq.cru
delia,erant.ad quae te illi ijdem hortantur:& ſci
licet id certatum eſſe, utriusq. ueſtrum arbitrio
iniuriae ut fierent: neq. receptam,ſed captam,a
te remp. & ea cauſſa exercitus ſtipendijs confe-
ctis,optimos,& ueterrimos omnium,aduerſum
fratres, parentesq. alij liberos armis contende-
re; ut ex alienis malis deterrimi mortales uen-
tri, atq. profundae libidini ſumptus quaere-
rent; atq. eſſent opprobria uictoriae, quorum
flagitijs commacularetur bonorum laus. neq. e-
nim te praeterire puto,quali quiſq. eorum mo-
re, aut modeſtia, etiam tum dubia uictoria, ſe-
ſe geſſerit: quoq. modo in belli adminiſtratio-
ne ſcorta, aut conuiuia, exercuerint nonnulli;
quorum aetas ne per otium quidem tales uolu-
ptates ſine dedecore attigerit. De bello ſatis
dictum. De pace firmanda quoniam tuque, &
omnes tui agitatis: primum id, quaeſo, con-
ſidera, quale id ſit, de quo conſultas: ita,bonis,
malisq. dimotis, patenti uia ad uerum per-
ges. Ego ſic exiſtimo; quoniam orta o-
mnia intereuut, qua tempeſtate urbi Roma-
nae fatum excidij aduentarit, ciues cum ciuib.
manus conſerturos; ita defeſſos, & exſangues
regi, aut nationi praedae futuros. aliter non
orbis terrarum, neq. cunctae gentes conglo-

batae,mouere,aut contundere queunt hocimpẽ
rium.firmanda igitur ſunt concordiae bona, &
diſcordiae mala expellẽda, id ita eueniet, ſi ſu-
mptuum, & rapinarũ,licentiam dempſeris;non
ad uetera inſtituta reuocans, quae, iam pridem
corruptis moribus,ludibrio ſunt;ſed ſi ſuã cuiq.
rem familiarem, & finem ſumptuum ſtatue-
ris: quoniam is inceſsit mos,ut homines ado-
leſcentuli,ſua,atq. aliena conſumere,nihil libi-
dini,atq. alijs rogantib. denegare,pulcherrimũ
putent;eam uirtutem,& magnitudinem animi,
pudorem, atq. modeſttam pro ſecordia aeſti-
ment.ergo animus ferox,praua uia ingreſſus,u-
bi conſueta non ſuppetunt,fertur accenſus in ſo
cios modo, modo in ciues: mouet compoſita,
& res nouas ueterib. acquirit. quare tollendus
fenerator in poſterum; uti ſuas quiſq. res cu-
remus. ea uera, atq. ſimplex uia eſt, magiſtra-
tum populo, non creditori, gerere; & magni-
tudinem animi in addendo,non demendo reip.
oſtendere. atq. ego ſcio, quam aſpera haec res
in principio futura ſit, praeſertim ijs, qui ſe
in uictoria licentius, liberiusque, quam ar-
tius, futuros credebant: quorum ſi ſaluti po-
tius, quam libidini,conſules: illosq. nosq. &
ſocios in pace firma conſtitues. ſi eadem ſtu-
dia, artesq. iuuentuti erunt: nae iſta egregia
fama ſimul cum urbe Roma breui concidet. po
ſtremo ſapientes pacis cauſſa bellum gerunt,
laborem ſpe otij ſuſtentant. niſi illam fir-
mam

mam efficis; uinci, an uiciſſe, quid retulit? quare capeſſe per deos remp. & omnia aſpera, uti ſoles, peruade. namq. aut tu mederi potes; aut omittenda eſt cura omnibus. neq. quiſquam te ad crudeles poenas, aut acerba iudicia, inuocat, quib. ciuitas uaſtatur magis, quam corrigitur; ſed ut prauas artes, malasq. libidines, ab iuuentute prohibeas. ea uero clementia erit, conſuluiſſe, ne immerito ciues patria expellerentur; retinuiſſe ab ſtultitia, & falſis uoluptatibus; pacem, concordiamq. ſtabiliuiſſe: non, ſi, flagitijs obſecutus, delicta perpeſſus, praeſens gaudium cum mox futuro malo conceſſeris. Ac mihi animus, quib. reb. alij timent, maxime erectus eſt, negotij magnitudine: & quia tibi terrae, & maria ſimul omnia componenda ſunt, (quippe res paruas tantum ingenium attingere nequit) magnae curae magna merces eſt. Igitur prouideas oportet, uti plebes, largitionibus, & publico frumento, corrupta, habeat negotia ſua, quib. ab malo publico detineatur: iuuentus probitati, & induſtriae, non ſumptibus, neq. diuitijs, ſtudeat. id ita eueniet, ſi pecuniae, quae maxima omnium pernicies eſt, uſum, atq. dedecus, dempſeris. nam ſaepe ego cum animo meo reputans, quib. quiſq. reb. clariſsimi uiri magnitudinem inueniſſent; quae res populos, nationes ue, magnis auctorib. auxiſſent; ac deinde quib. cauſsis ampliſsima regna, & imperia, corruiſſent: eadem ſemper bona, atq. mala reperiebam,

riebam, omnesq. uictores diuitias contempsisse, & uictos cupiuisse. neq. aliter quisquam extolle re sese, & diuina mortalis attingere potest, nisi, omissis pecuniae, & corporis gaudijs, animo indulgens, non assentando, neq. concupita praebendo, peruersam gratiam gratificans, sed in labore, patientia, bonisq. praeceptis, & factis fortib. exercitando. nam domum, aut uillam exstruere, eamq. signis, aulaeis, alijsq. operib. exornare, & omnia potius, quam semet, uisendum efficere; id est, non diuitias decori habere, sed ipsum illis flagitio esse. porro ij, quib. bis die uentrem onerare, nullam noctem sine scorto quiescere mos est; ubi animum, quem dominari decebat, seruitio oppressere, nequaquam eo postea hebeti, atq. claudo pro exercitio uti uolunt. nam imprudentia pleraque, & se praecipitant. uerum haec, & omnia mala pariter cum honore pecuniae desinent, si neq. magistratus, neq. alia uulgo cupienda uenalia erunt. Ad hoc prouidendum est, quonam modo Italia, atq. prouinciae tutiores sint: id quod factu haud obscurum est. nam ijdem omnia uastant, suas deferendo domos, & per iniuriam alienas occupando. item ne, uti adhuc, militia iniusta, aut inaequalis sit: cum alij triginta, pars nullum stipendium faciet: & frumentum id, quod antea praemium ignauiae fuit, per municipia, & colonias illis dare conueniet, cum stipendijs emeritis domos reuerterint. Quae reip. necessaria, ti-

biq.

biq. gloriosa ratus sum, quampaucissimis absolui. non peius uidetur pauca nunc de facto meo disserere. Pleriq. mortales ad iudicandum satis ingenij habent, aut simulant: uerumtamen ad reprehendéda aliena facta, aut dicta ardet omnib. animus; uix satis apertum os, aut lingua prompta uidetur, quae dicta pectore euoluat: quib. me subiectum haud paenitet, magis reticuisse pigeret. nam, siue hac, seu meliore alia uia perges: a me quidem pro uirili parte dictum, & adiutum fuerit. Reliquum est, optare, uti, quae tibi placuerint, ea dij immortales approbent, beneq. euenire sinant.

AD. C. CAESAREM
DE. REPVBLICA
ORDINANDA.

SCIO ego, quam difficile, atq. aspe-rum factu sit, consilium dare regi, aut imperatori, postremo cuiquam mortali, cuius opes in excelso sunt: quippe cum & illis consultorum copiae adsint; neq. de futuro quisquam satis callidus, satisq. prudens, sit. quinetiam saepe praua magis, quam bona, consilia prospere eueniunt: quia plerasq. res fortuna ex libidine sua agitat. Sed mihi studium fuit adolescentulo remp. capessere: atq. in ea cognoscenda multam, magnamq. curam habui: non ita, ut magistratum modo caperem, quem multi malis artib. adepti erant: sed etiam ut remp. domi, militiaeque, quantumq. armis, uiris, opulentia posset, cognitum habuerim. itaq. mihi multa cum animo magitanti consilium fuit, famam, modestiamq. meam post tuam dignitatem habere, & cuius rei lubet periculum facere, dum quid tibi ex eo gloriae accederet. idq. non temere, aut ex fortuna tua, decreui; sed quia in te, praeter ceteras, artem unam egregie mirabilem comperi, semper tibi maiorem in aduersis, quam in secundis, reb. animum esse. sed per ceteros mortales illa res clarior est, quod & prius defessi sunt homines

laudando atq. admirando munificentiam tuam, quam tu faciendo, quae gloria digna essent. equidem mihi decretum est, nihil tam ex alto reperiri posse, quod non cogitanti tibi in promptu sit. neq. ego, quae uisa sunt, de rep. tibi scripsi, quia mihi consilium, atq. ingenium meum amplius aequo probaretur: sed inter labores militiae, interq. proelia, uictorias, imperium, statui admonendum te de negotijs urbanis. namque, tibi si id modo in pectore consilij est, ut te ab inimicorum impetu uindices, quoq. modo contra aduersum consulem beneficia populi retineas: indigna uirtute tua cogites. sin in te ille animus est, qui iam a principio nobilitatis factionem disturbauit: plebē Rom. ex graui seruitute in libertatem restituit; in praetura inimicorum arma inermis disiecit; domi militiaeq. tanta, & tam praeclara facinora fecit, ut ne inimici quidem queri quidquam audeant; nisi de magnitudine tua: quin accipe tu ea, quae dicam de summa reip. quae profecto aut tu uera inuenies, aut certe haud procul a uero. Sed, quoniam Cn. Pompeius aut animi prauitate, aut quia nihil maluit, quam quod tibi obesset, ita lapsus est, ut hostib. tela in manus iaceret: quib. ille reb. remp. conturbauit, eisdem tibi restituenda est. Primum omnium, summam potestatem moderandi, de uectigalibus, sumptibus, iudicijs, senatorib. paucis tradidit, plebem Romanam, cuius antea summa potestas erat,

nosq. his quidem legib. in ſeruitute reliquit. iudicia, tametſi, ſicut antea, trib. odinib. tradita ſunt, tamen iidem illi factioſi regunt, dant, adimunt, quae lubet: innocentes circumueniunt: ſuos ad honorem extollunt. non facinus, non probrum, aut flagitium, obſtat, quo minus magiſtratus capiant: quod commodum eſt, trahunt, rapiunt: poſtremo, tamquam urbe capta, libidine, ac licentia ſua, pro legib. utuntur. Ac me quidem mediocris dolor angeret, ſi uirtute partam uictoriam more ſuo per ſeruitium exercerent. ſed homines inertisſimi, quorum omnis uis, uirtusq. in lingua ſita eſt, forte, atq. alterius ſecordia dominationem oblatam inſolentes agitant. nam, quae ſeditio, aut diſſenſio ciuilis tot tamq. illuſtres familias ab ſtirpe euertit? aut quorum umquam uictoria animus tam praeceps, tamq. immoderatus fuit? L. Sylla, cui omnia in uictoria lege belli licuerunt, tametſi a Sulpicio hoſtium partes muniri intelligebat, tamen, paucis interfectis, ceteros beneficio, quam metu, retinere maluit. at hercule nunc cum Catone, L. Domitio, ceterisq. eiuſdem factionis, quadraginta ſenatores, multi praeterea cum ſpe bona adoleſcentes, ſicuti hoſtiae, mactati ſunt: cum interea importunisſima genera hominũ tot miſerorum ciuium ſanguine ſatiari nequiuerint: nõ orbi liberi, non parentes exacta aetate, non gemitus uirorum, luctus mulierum immanem eorum animum inflexit, quin, acerbius in dies ma

le

le faciundo, ac dicundo, dignitate alios, alios
ciuitate euerſum irent. Nam, quid ego de te di-
cam, cuius contumeliam homines ignauis ſimi
uita ſua commutare uolunt? ſcilicet neq. illis tan
tae uoluptati eſt (tametſi inſperantib. accidit)
dominatio, quanto maerori tua dignitas: qui
optatius habent, ex tua calamitate periculum li-
bertatis facere, quam per te populi R. impe-
rium maximum ex magno fieri. quo magis ti-
bi etiam atq. etiam animo proſpiciendum eſt,
quoniam modo rem ſtabilias, communiasque.
mihi quidem quae mens ſuppetit, eloqui non
dubitabo. ceterum tui erit ingenij probare, quae
uera, atq. utilia factu putes. In duas partes ego ci
uitatem diuiſam arbitror, ſicut a maiorib. acce-
pi, in patres, & plebem. antea in patrib. ſumma
auctoritas erat, uis multo maxima in plebe.
itaq. ſaepius in ciuitate ſeceſsio fuit: ſemperq.
nobilitatis opes deminutae ſunt, & ius populi
amplificatum. ſed plebes eo libere agitabat; quia
nullius potentia ſuper leges erat; neq. diui-
tijs, aut ſuperbia, ſed bona fama, factisq. for-
tib. nobilis ignobilem anteibat: humillimus
quisq. in armis, aut militia, nullius honeſtae
rei egens, ſatis ſibi, ſatisq. patriae, erat. ſed,
ubi eos paullatim expulſos agris, inertia, atq.
inopia incertas domos habere ſubegit: coe-
pere alienas opes petere, libertatem ſuam cum
rep. uenalem habere. ita paullatim populus,
qui dominus erat, & cunctis gentib. impe-
ritabat,

ritabat, dilapſus eſt: &, pro communi imperio, priuatam ſibi quiſq. ſeruitutem peperit. haec igitur multitudo primum malis morib. imbuta, deinde in artes, uitasq. uarias diſpalata, nullo modo inter ſe congruens, parum mihi quidem idonea uidetur ad capeſſendam remp. ceterum, additis nouis ciuibus, magna me ſpes tenet, fore, ut omnes expergiſcantur ad libertatē: quippe cum illis libertatis retinendae, tum his ſeruitutis amittendae cura orietur. hos ego cenſeo, permixtos cum ueterib. nouos, in colonijs conſtituas. ita et res militaris opulentior erit et plebes, bonis negotijs impedita, malum publicum facere deſinet. Sed non inſcius, neq. imprudens ſum, cum ea res agetur; quae ſaeuitia, quaeue tempeſtates hominum nobilium futurae ſint, cum indignabuntur omnia funditus miſceri, antiquis ciuib. hanc ſeruitutem imponi, regnum deniq. ex libera ciuitate futurū, ubi unius munere multitudo ingens in ciuitatem peruenerit, equidē ego ſic apud animum meum ſtatuo, malū facinus in ſe committere, qui incommodo reip. gratiam ſibi conciliet. ubi bonum publicum etiā priuatim uſui eſt: id uero dubitare aggredi, ſecordiae, atq. ignauiae duco. M. Liuio Druſo ſemper conſilium fuit, in tribunatu ſumma ope niti pro nobilitate: neq. ullam rem in principio agere intendit, niſi illi auctores fierent homines factioſi, quib. dolus, atq. malitia, fide cariora erant. ubi intellexerunt, per unum hominem

maxi-

maximum beneficium multis mortalib. dari: uidelicet & ſibi quiſq. conſcius, malo atq. infido animo eſſe, de M. Liuio Druſo iuxta, ac de ſe, exiſtimarunt. itaq. metu, ne per tantam gratiam ſolus rerum potiretur, contra eam nixi, ſua ipſius conſilia diſturbauerunt. quo tibi imperator maiore cura fideq. amici, & multa praeſidia paranda ſunt. hoſtem aduerſum deprimere, ſtrenuo homini haud difficile eſt; occulta pericula neq. facere, neq. uitare, bonis in promptu eſt. Igitur, ubi eos in ciuitatem adduxeris; quoniam quidẽ renouata plebs erit, in ea re maxime animum exercitato, ut colantur boni mores; concordia inter ueteres, & nouos, coaleſcat. ſed multo maximum bonum patriae, ciuibus, tibi, liberis, poſtremo humanae genti, pepereris, ſi ſtudium pecuniae aut ſuſtuleris, aut, quoad res feret, minueris. aliter neq. priuata res, neq. publica, neq. domi, neq. militiae, regi poteſt. nam, ubi cupido diuitiarum inuaſit: neq. diſciplina, neq. artes bonae, neq. ingenium ullum ſatis pollet: quin animus magis, aut minus mature, poſtremo tamen ſuccumbit. Saepe iam audiui, qui reges, quae ciuitates, & nationes, per opulentiam magna imperia amiſerint, quae per uirtutem inopes ceperant. id adeo haud mirandũ eſt. nam, ubi bonus deteriorem diuitijs magis clarum, magisq. acceptum uidet; primo aeſtuat, multaq. in pectore uoluit: ſed, ubi gloria honorem

magis in dies, uirtutem opulentia uincit: animus ad uoluptatem a uero deficit. quippe gloria industria alitur: ubi eam dempseris, ipsa per se uirtus amara, atq. aspera est. postremo, ubi diuitiae clarae habentur, ibi omnia bona uilia sunt, fides, probitas, pudor, pudicitia. nam ad uirtutem una, & ardua uia est: ad pecuniam, qua cuiq. lubet, nititur: & malis, & bonis reb. ea creatur. ergo in primis auctoritatem pecuniae demito: neq. de capite, neq. de honore ex copijs quisquam magis, aut minus iudicauerit; si neq. praetor, neq. consul, ex opulentia, uerum ex dignitate, creetur. sed de magistratu facile populi iudicium fit. iudices a paucis probari, regnum est; ex pecunia legi, inhonestum. quare omnes primae classis iudicare placet, sed numero plures, quam iudicant. neq. Rhodios, neq. alias ciuitates umquam suorum iudiciorum paenituit: ubi promiscue diues, et pauper, ut cuiq. sors tulit, de maximis reb. iuxta, ac de minimis disceptat. sed de magistratib. creandis haud mihi quidem absurde placet lex, quã C. Gracchus in tribunatu promulgauerat; ut ex confusis quinq. classib. sorte centuriae uocarentur. ita coaequati dignitate, pecunia, uirtute anteire alius aliũ properabit. nec ego magna remedia contra diuitias statuo. nã perinde omnes res laudantur, atq. appetuntur, ut earum rerum usus est: malitia praemijs exercetur. ubi ea dempseris, nemo omnium gratuito malus est. ce-

terum

terum auaritia bellua fera, immanis, intoleranda est: quo intendit, opida, agros, fana, atq. domos, uastat: diuina cum humanis permiscet: neq. exercitus, neq. moenia obstant, quo minus ui sua penetret: fama, pudicitia, liberis, patria, atq. parentib. cunctos mortales spoliat. uerum, si pecuniae decus ademeris: magna illa uis auaritiae facile bonis morib. uincetur. atq. haec ita sese habere tametsi omnes aequi, atq. iniqui memorent: tamen tibi cum factione nobilitatis haud mediocriter certandum est: cuius si dolum caueris, alia omnia in procliui erunt. nam hi, si uirtute satis ualerent, magis aemuli bonorum, quam inuidi, essent. quia desidia, & inertia, & stupor eos, atq. torpedo, inuasit: strepunt, obtrectant, alienam famam suum dedecus existimant. Sed, quid ego plura, quasi de ignotis memorem? M. Bibuli fortitudo, atq. animi uis, in consulatum erupit: hebes lingua, magis malus, quam callidus ingenio. quid ille audeat, cui consulatus maximum imperium maximo dedecori fuit? An L. Domitij magna uis est, cuius nullum membrum a flagitio, aut facinore uacat? lingua uana, manus cruentae, pedes fugaces; quae honeste nominari nequeunt, inhonestissima. Vnius tamen M. Catonis ingenium uersutum, loquax, callidum haud contemno. parantur haec disciplina Graecorũ. sed uirtus, uigilantia, labos, apud Graecos nulla sunt. quippe, cum domi libertatem suam per in-

ertiam

ertiam amiserint; censes ne eorum praeceptis imperiũ haberi posse? Reliqui de factione sunt inertissimi nobiles: in quibus, sicut instituo, praeter nomen, nihil est additamenti. L. Postumius, & M. Fauonius, mihi uidentur quasi magnae nauis superuacua onera esse, ubi salui peruenire uisi sunt: si quid aduersi coortum est, de illis potissimum iactura fit; quia pretij minimi sunt. Quoniam nunc, ut mihi uideor, de plebe renouanda, corrigendaq. disserui: de senatu, quae tibi agenda uidentur, dicam. Postquam mihi aetas, ingeniumq. adoleuit; haud ferme armis, atq. equis, corpus exercui; sed animum in litteris, quod natura firmus erat in laboribus, habui. atq. ego in ea uita multa legendo, atq. audiendo ita comperi, omnia regna, ciuitates, nationes usq. eo prosperum imperium habuisse, dum apud eos uera consilia ualuerunt: ubicũq. gratia, timor, uoluptas, ea corrupere, post paullo imminutae opes, deinde ademptum imperium, postremo seruitus imposita est. equidem ego sic apud animum meum statuo; cuicumq. in sua ciuitate amplior, illustriorq. locus, quam alijs, est, ei magnam curam esse reip. nam ceteris, salua urbe, tantummodo libertas tuta est: qui per uirtutem sibi diuitias, decus, honorem, pepererunt; ubi paullum inclinata resp. agitari coepit, multipliciter animus curis, atq. laborib. fatigatur: aut gloriam, aut libertatem, aut rem familiarem, defensat: omnib.

locis adeſt, feſtinat: quanto in ſecundis reb. florentior fuit, tanto in aduerſis aſperius, magisq. anxi, agitat. Igitur, ubi plebs ſenatui, ſicut corpus animo, obedit, eiusq. conſilia exſequitur: patres conſilio ualere decet, populo ſuperuacanea eſt calliditas. itaq. maiores noſtri, cum bellis aſperrimis premerentur, equis, uiris, pecunia amiſſa, numquam defeſsi ſunt armati de imperio certare: non inopia aerarij, non uis hoſtium, non aduerſa res, ingentem eorum animũ ſubegit, quin, quae uirtute ceperant, ſimul cum anima retinerent. atq. ea magis fortib. conſilijs, quam bonis proelijs, patrata ſunt. quippe apud illos una reſp. erat; ei conſulebant; factio contra hoſtes parabatur: corpus, atq. ingenium, patriae, non ſuae quiſq. potentiae, exercitabat. at hoc tempore contra homines nobiles, quorum animos ſecordia, atq. ignauia, inuaſit, ignari laboris, hoſtium, militiae, domi factione inſtructi, per ſuperbiam cunctis gentib. moderantur. itaq. patres, quorum conſilio antea dubia reſp. ſtabiliebatur, oppreſsi ex aliena libidine huc, atq. illuc fluctuantes agitantur: interdum alia, deinde alia, decernunt: uti eorum, qui dominantur, ſimultas, ac arrogantia, fert, ita bonum, malumq. publicum exiſtimant. qnod ſi aut libertas aequa omnium, aut ſententia obſcurior eſſet: maiorib. opib. reſp. & minus potens nobilitas eſſet. ſed, quoniam coaequari gratiam omnium difficile eſt; quippe cum illis

ma-

maiorum uirtus partam reliquerit gloriam, dignitatem, cliẽtelas: cetera multitudo pleraq. inscia, ſit ſententia eorum a metu libera. ita occulto ſibi quiſq. alterius potentia carior erit. libertas iuxta bonis, & malis, ſtrenuis, & ignauis optabilis eſt. uerum eam pleriq. metu deſerunt. ſtultiſsimi mortales, quod, in certamine dubium eſt, quorſum accidat, id per inertiam in ſe, quaſi uicti, recipiunt. Igitur duab. reb. confirmari poſſe ſenatum puto: ſi numero auctus per tabellam ſententiam feret. tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat: in multitudine, & praeſidij plus, & uſus amplior eſt. nam fere, his tempeſtatibus, alij iudicijs publicis, alij priuatis ſuis atq. amicorum negotijs implicati, haud ſane reip. conſilijs adfuerunt: neq. eos magis occupatio, quam ſuperba imperia diſtinuere. homines nobiles cum paucis ſenatorijs, quos additamenta factionis habent, quaecumq. libuit probare, reprehendere, decernere, ea, uti libido tulit, fecere. uerum ubi, numero ſenatorum aucto, per tabellam ſententiae dicentur; illi ſuperbiam ſuam dimittent, ubi ijs obediendum erit, quib. antea crudeliſsime imperitabant. Forſitan imperator perlectis litteris decernes, quem numerum ſenatorum fieri placeat; quoq. modo in multa, & uaria officia diſtribuatur; & quoniam iudicia primae claſsis mittenda putem, quae deſcriptio, qui numerus in quoq. genere futurus ſit. ea mihi omnia generatim de-

ſcri-

ſcribere haud difficile factu fuit: ſed prius laborandum uiſum eſt de ſumma conſilii . idq. tibi probandum uerum eſſe. ſi hoc itinere uti decreueris; cetera in promptu erunt. uolo ego conſilium meum prudens, maximeq. uſui eſſe. nam, ubicumque tibi res proſpere cedet, ibi mihi bona fama eueniet . Sed me illa magis cupido exercet, ut quocumq. modo, & quamprimum reſp. adiuuetur. libertatem gloria clariorem habeo. atq. ego te oro, hortorque, ne clariſsimus imperator, Gallica gente ſubacta, populi R. ſummum, atq. inuictum imperium tabeſcere uetuſtate, ac per ſummam ſecordiam dilabi, patiaris. profecto, ſi id accidat, neq. tibi nox, neq. dies curam animi ſedauerit; quin in ſomniis excitus furibundus, atq. amens alienata mente feraris. namq. mihi pro uero conſtat, omnium mortalium uitam diuino numine inuiſi: neq. bonum, neq. malum facinus cuiuſquam pro nihilo haberi: ſed ex natura diuerſa praemia bonos, maloſq. ſequi. interea forte ea tardius procedunt: ſuus cuiq. animus ex conſcientia ſpem praebet. quod ſi tecum patria, atq. parentes poſſent loqui, ſcilicet haec tibi dicerent. O Caeſar, nos te genuimus fortiſsimi uiri in optima urbe, decus, praeſidiumq. nobis, hoſtib. terrorem. quae multis laboribus, & periculis ceperamus, ea tibi naſcenti cum anima ſimul tradidimus, patriā maximam in terris, domum, familiamq. in patria clariſsimā, praeterea bonas artes, honeſtas diui

tias,poſtremo omnia honeſtamēta pacis,& prae
mia belli.pro his amplisſimis beneficiis non fla
gitium a te,neq. malum facinus,petimus,ſed u-
ti libertatem euerſam reſtituas. qua re patrata,
profecto per gentes omnes fama uirtutis tuae
uolitabit.namq. hac tempeſtate, tametſi domi,
militiaeq. praeclara facinora egiſti;tamen glo-
ria tua cum multis uiris fortib. aequalis eſt:ſi ue
ro urbem amplisſimo nomine, & maximo im-
perio, prope iam ab occaſu reſtitueris; quis te
clarior, quis maior, in terris fuerit? quippe ſi
morbo iam,aut fato huic imperio ſecus accidat:
cui dubium eſt, quin per orbem terrarum uaſti-
tas,bella,caedes,oriantur? quod ſi tibi bona libi
do fuerit,patriae, parentib. gratificandi: poſte-
ro tempore,rep. reſtituta, ſuper omnes morta-
les gloria agnita, tuaq. unius mors uita clarior
erit. nam uiuos interdum fortuna, ſaepe inui-
dia, fatigat: ubi anima naturae ceſsit, demptis
obtrectatorib. ipſa ſe uirtus magis, magisq. ex-
tollit. Quae mihi utilisſima factū uiſa ſunt,
quaeq. tibi uſui fore credidi, quam paucisſimis
potui,perſcripſi. ceterum deos immortales ob-
teſtor,ut,quocumq. modo ages,ea rēs tibi,reiq.
pub. proſpere eueniat.

DE . PORCIO . LATRONE cuius infra Declamatio in Catilinam legitur, haec Seneca in prologo Declamationum.

LATRONIS Porcii, carissimi mihi sodalis, memoriam saepius cogor retractare, & a prima pueritia usq. ad ultimum eius diem productam familiarem amicitiam cum uoluptate maxima repetam. Nihil illo uiro grauius, nihil suauius, nihil eloquentia sua dignius. nemo plus ingenio suo imperauit, nemo plus indulsit. in utraq. parte uehementi uiro modus deerat: nec intermittere studia sciebat, nec repetere. cum se ad scribendum concitauerat, iungebantur noctib. dies, & sine interuallo grauis sibi instabat; nec desinebat, nisi defecerat. rursus, cum se dimiserat, in omnes lusus, & in omnes iocos, se resolue bat. Cum uero se siluis, montibusq. tradiderat, omnes illos agrestes, in siluis, ac montib. natos, laboris patientia, ac uenandi sollertia, prouocabat: & in tantam sic uiuendi peruenerat cupiditatem, ut uix posset ad priorem consuetudinem retrahi. at, cum sibi manum iniecerat, & se blan diendo, quo abduxerat, reuocabat; tantis uirib. incumbebat in studium, ut non tantum nihil perdidisse, sed multum acquisiuisse, desidia uide retur.

De eodem idem sic controuersiarum lib. v. cap. XXIV.

In foro, ut nihil aliud, ipsum illos forum turbat. hoc, quod uulgo narratur, an uerum sit, tu melius potes scire; declamatoriae uirtutis LATRONEM PORCIVM unicum exemplum, cum pro reo in Hispania Rustico Porcio, propinquo suo, diceret, usq. eo esse confusum, ut a soloecismo inciperet; nec ante potuisse confirmari, ac parietes desiderantem, quam impetrauit, ut iudicium ex foro in basilicam transferretur.

PORCII. LATRONIS DECLAMATIO. CONTRA L. SERGIVM. CATILINAM

SI QVID precib. apud deos immortales, sanctissimi iudices, uobiscum aliquando ualuissemus: iamdudum & potiremur rep. nostra florentissima; & ciues nostros haberemus tum studiosos rerum gerendarũ, tum patriae simul, ac uirtutis amantissimos: idq. temporis eximia laetitia frueremur, cum rationes omnes dicendi nostras in laudem summorũ, atq. optimorũ ciuium consumendas esse uideremus. nihil enim statuimus animo dignius nec auctoritate maiorum, nec opinione populari, quam in eo genere uersari forensis exercitationis,

tionis , quae canere laudes egregias ſummorum hominum poſſet, atq. animos inflammare noſtrae ciuitatis ad imitandum. uerum dicendi uoluptas olim, ſapientiſsimo uiro, M. Catoni, plane contigerit, nec non & Galbae, Scipioni, Gracchis, Porcinae, Craſſo, atq. Antonio, sũmis, atq. ornatiſsimis oratoribus: quorum tempora ſingulari praeſtantia uirtutis, ac ſtudio paene incredibili pulcherrimarum artium floruerunt. nobiſcum uero, ſententia noſtra, bene ageretur, ſi modo tantum abeſſemus ab illa modeſtia temporũ, atq. hominum, nec incidiſſemus in atrociſsimos reip. fluctus, ac miſerandam temporum calamitatem. Marco ſiquidem Catoni, & Scipioni, coaetaneo ſuo, monumentis immortalib. huius urbis, & ſine dubio clariſsimis luminib. temporũ ſuorum, de legib. dicendum erat, de inſtitutis maiorum, de gloria militari, perſaepe de laudibus, ac uictorijs. nobis uero, qui deuenimus in hanc truculentam temporum condicionem, ſublata eſt omnis gratia dicẽdi, atq. interceptus locus omnis aut iucundiſsimi ſermonis, aut conciliandae beneuolentiae popularis. nam, ſi quando uox noſtra ſiue a foro, ſiue a curia deſideratur; dicendum eſt perpetuo nobis aut de taeterrimis huius patriae calamitatibus, aut de nefarijs oppreſsionib. ciuium, aut de perditae iuuentutis nunc impudicitia flagitioſa, nnnc ignauia ſingulari. quare peſtium quãta in dies redundatio eſt, uos eſtis teſtimonio, iudices, quorum au

res caluerunt aſsiduitate paene quotidiana, copiaq. incredibili ciuilium controuerſiarum. Diximus equidem paucis ante diebus, ut probe meminiſſe poteſtis, de L. Glabrionis immanitate, atq. audacia, furioſiſsimi hominis, & ſine dubio crudeliſsimi; cuius in ſenatu ſica pridie deprehenſa eſt, qua M. Papirium, lucem omnis patriciae dignitatis, exſtinguere moliebatur. nunc uero dicendum eſt de L. Catilinae ſceleratiſsima mente, atq. inuſitata nequitia; quam nuper, in omnium ciuium perniciem, ſtragemq. redundaturam, dij immortales in auctorem ſceleris, tum benignitate ſua, tum conſulari uigilia, retorſerunt. quaeſo igitur, iudices, diligenter attendite, remq. cognoſcite barbaram crudelitate, periculo uero, & calamitate reip. pernicioſiſsimam. Lucius ſiquidem Catilina, nō ignobili genere praeditus, neq. infima uirtute, ſi dotes egregias tum forrunae, tum corporis, ad dignitatem urbis, nō ad perniciem, conferre ſtatuiſſet, remp. nuper ex atrociſsimis bellorum ciuilium uulnerib. paulliſper reſpirantem nouis inſidijs opprimere conatus eſt. quid exhorruiſtis, iudices? non modo opprimere conatus eſt, ſed crudeliſsime uexare; non uexare tantum, ſed inaudito quodam genere feritatis exſtinguere. manum ad id comparat, diuerſam quidem genere, ſed magnitudine ſceleris, uitaeq. ſimilitudine, paene eandem: quam exacerbatam continua paenuria rei familiaris, & ob id deſiderio praedae mirabili-

ter

ter flagrantem, illecebrae ſibi facillime concilia uerunt. conſilia nefarij facinoris in ampliſsimi ciuis M. Laecae domo decoquebantur: ad eam greges confluebant perditorum adoleſcentium; quorum hic familiaritatem eximiam conſecutus fuerat, conciliatam partim aſſuetudine ſtupri, partim genere quodam nefariae largitionis. adhibiti ſunt & coetus barbarorum hominum, nobilitati non ſolum magnitudine, & ſumma aeris alieni, uerum etiam conſuetudine, ac ſtudio, turpiſsimarum rerũ. nec alae muliebres ab eo coetu religioſo, nocturno, prorſus abſuiſſe iudicatae ſunt. nulla deniq. portenta urbis, nullae finitimarum regionum peſtes, repertae ſunt, quae non denotatae ſollertiſsime per hũc, per magnitudinẽ inopiae facillime concitatae, repente deuolauerint in aream ipſam nefariae, atq. flagitioſae, coniurationis. Ratio conſiliorum fuit, ut Saturnalib. proxime futuris uniuerſi cum armis ad ipſius Laecae domum praeſto forent; ibiq. dato ſigno collaberentur omnes, partim ad diripiendam, inflammandamq. urbem, partim ad trucidandum ſenatum, partim ad eos conficiendos, qui praeſidium urbi ferre uoluiſſent; Catilinã interim omnes & ducem, & imperatorẽ appellarent. Audiſtis, iudices, ſatis euidẽter, ut arbitror, conſiliũ ſceleratiſsimi hominis Catilinae, reiq. ĩdigniſsimae miſerabilẽ ac deteſtabilẽ crudelitatẽ: nũc uero audienda cauſſa eſt, agnoſcẽdaeq. faces, quib. ille flagrauit ad cupidi

tatem huiusmodi scelerati facinoris obeundam. quas si plane comprobatas uobis,ut arbitror,planeq. illustratas euidentib.signis attulero : nihil erit impedimento,quin hostem reip.crudelissimum,atq.infestissimum,summis supplicijs,summis cruciatib. multandum , ac mactandum,esse iubeatis.Tria,iudices,sententia mea, scelerata , crudelia,flagitiosa,inaudita,quae mentem Catilinae semper immoderatã , semperq.nouis reb. studentem , ad exitium patriae commouerunt , nunc dicenda sunt : primum,ratio quaedam tristis simultatis ; qua ductus uniuersum senatum ex memoria repulsae consulatus capitaliter fuit semper insectatus : secundo , rabies quaedam temerariae ambitionis, sitiens immodicae gloriae,prorsusq. inflammata perpetua quadã , & singulari cupiditate dominandi : postremo , coetus infames turpissimorum hominum, non modo fatigati diuturno malo domesticae necessitatis , uerum etiam imbuti flagitijs, ac consuetudine scelerum, sempiterna comite , & genitrice pessimarum cupiditatum. quod genus hominum Catilinam suum,etiam dormientem, e somno facillime excitare uoluisset.his autẽ ostensis breuiter,saneq.confutatis,quae pro defensione flagitiorum suorum nostri aduersarij dicenda esse putauerunt, finem adesse uobis intelligetis.Bello Mithridatico,iudices,longissimo quidem omnium,& sine dubio post Punicum periculosissimo , cum diutius in senatu de eligendo

impe-

imperatore dubitatũ fuiſſet, planeq. omnes am bigerent, quisnam ſagaciſsimo regi ſagaciſsimus noſter imperator opponeretur: Catilinam inter omnes competitores, incredibili quadam ambitionis magnitudine deflagrantem, omnes ſenatoriae ſententiae reiecerunt. eo telo percuſſus adeo Catilina fuit, ut poſtea nullam omiſerit neq. perturbandae curiae, neq. inſectandi ſenatus occaſionem. uidebat namq. deteſtandam cupiditatem ſuam, illo ſuperſtite, numquam in eũ locum peruenturam, de quo illam pridem uniuerſae omnium uoces eijciendam eſſe putauiſſent. uoluebat item animo ſummas uitae neceſsitates: quib. exſuere ſe poſſe arbitrabatur, ſi qua ratione praeclaris magiſtratib. adſpiraſſet. nunc illas uero magis ac magis inſtauratas quotidie intelligebat: quãdoquidem inſpicerent omnes, uitae ſuae rationes ea ſententia iugulatas prorſus exſtitiſſe, ac quidquid increpuiſſet ulterius, metuendam eſſe conſularem uigiliam, metuendum eſſe iudicium ſenatoriae auctoritatis. hanc uero ſpeciem, ita exſanguem, ita conſternatam, conſuetudo erexit uitae prauiſsimae ad omne facinus, neq. otij ſui patiens, neq. alieni. Qualis eius uita fuerit, etſi praeclare conſcientia publica teneatur: huic tamen illuſtrandae ſeu patefaciendae teſtes indubitati uideri poſſunt ij, qui ſacrarium illud libidinum colere, atq. obſeruare, conſueuerunt. quae nugae, dij immortales? quae portenta ſcelerum? qui libidinum gurgites?

quae

quae ſentinae flagitioſorum? Verum is rumor ſparſus eſt de morib. Catilinae, eaq. gentium opinio peruagata, quatenu s exiſtimem uoces ipſas publicas non hominum eſſe, ſed oraculi potius, nuncupandas. famã uero popularem, a maiori b. noſtris ſaepenumero accepimus, neq. temere umquam naſcituram eſſe, neq. temere occaſuram. Decus illud egregium corporisnon ad dignitatem nominis, ac gloriae, ſicuti par erat homini nobiliſsima familia nato, ſed, uti latro perditiſsimus, ad omne genus flagitij conferendum fuiſſe ſemper arbitratus eſt. uires ad ſtuporem hominum praeclarae, atq. inuſitatae, perpetua uoluptatum intẽperantia ſunt labefactatae. flos pueritiae uenuſtiſsimae ad intuentium iucunditatem, cui non libidini patuit flagitioſae iuuentutis? aut quam turpitudinis notam nõ ſubeundam ultro, atq. accerſendam, eſſe cogitauit? lux illa uero praeclari, atq. excellentis ingenij, quam omnes diuinam ſemper, & ſingularem, atq. inuſitatam, penitus eſſe arbitrabantur, non ne inter foediſsimas uoluptatum ſordes reſtincta eſt? omitto peſtis huius impuriſsimas uoces, mollitiem ſcenicam, obtuitus impudicos, blanditias mulicbres, & omnem deniq. copiam non mediocrium uitiorum ſub illa frontis erudita ſimul, atq. inſigni pulchritudine deliteſcentem. praetereo mentem illius plus quam gladiatoriam, ſitim incredibilem humani cruoris, mirum inconſtantiae genus; uultum nunc demiſſum,

missum,nunc alacrem,nunc anhelantem scelus, nunc gratia meretricia florescentem; summum pecuniae desiderium,summam simul prodigalitatem;contemptum incredibilem omnium bonorum,itemq.eximiam cum summis, atq. ornatissimis,ciuib. familiaritatem. nihil enim fuit isto monstro uersipellius,aut mutabilius hominum memoria : ita ut res diuersissimae saepenumero uideantur in eodem ingenio,tamquam in sentina quadam taeterrima, simul redundare. Quis igitur dubitandum esse putauerit, hominem praeditum huiusce institutione uitae, remotissimum ab omni genere humanitatis,perfacile sese taeterrimo cuique,atq.immanissimo, facinori fuisse accommodaturum? Fontem aperuimus,iudices,omnium Catilinae morum,atq. omnis cōsuetudinis, unde illi demanauisse uim istam praeclaram consiliorum,facillime intelligendum est:nunc uidendum est,spē atrocissimi sceleris unde illi subministratam fuisse iudicemus. Cū hic itaq.secum repeteret memoria miserandā ignominiam comitiorum, turpesq. angustias afflictae rei familiaris, simulq.intueretur, uel sibi uiuendum, ac moriendum fore cum turpitudine summa,uel senatum nullum esse oportere; de ratione tollendi ipsius primum cogitare coepit.nam, illo deleto, sine dubio intelligebat,uiam latissimam libidinib.suis continuo patere. uertit itaq. oculos ad innumerabilem copiam iuuentutis, qua dies, ac noctes stipabatur

in exercenda consuetudine suarum cupiditatũ: cum putauit manum ipsam hominum, tamquã hastam ualidissimam furoris sui, facillime sibi accommodari posse, quam contorqueret in omnium nostrum ruinam, atq. interemptionem; ut quam cognouerat educatam uitae prauissimae institutis, imbutam saepenumero sanguine miserorum ciuium, ardentem incredibili deside rio praedae, sibi uero mira familiaritate conci liatam. genus est hominũ uehementer exercitatum ferro, atq. inopia, duab. reb. ad omne genus facinoris paratissimum: quod quidem ego ciuitati nostrae, maxime debilitatae bellis ciuilibus, atq. afflictae, magnitudine calamitatũ, magnopere pertimescendum esse iudico. nihil enim illis praeter spem, atq. animã fortuna reseruauit, alteram ad differendam uitae necessitatem, alte ram ad liuorem suum magnifice accommodatam. nihil illis contemptibilius: quos siquidem rudimẽta uitae traducta in hac tenuissima re de posita nunc in gladiatorijs muneribus, nũc alia facinoris atrocitate partim ad omne scelus, par tim ad omnẽ patientiam erudierunt. uerum hae pestes, sententia mea, quo fuerint abiectiores, eo magis extimescendas esse reor, tamquam per petuo seditionum ciuilium, ac rerum nouandarum auidissimas: siue quia uoluptatem capiant ex maerore sociae calamitatis: siue quia ciuitatum uersutiam, mutabilitatem rerum suarum portendi quodam modo arbitrantur. hi sunt qui

dem,

dem,quos in foro quotidie in oculis ciuium calamiſtratos,ac ueſtib. collucentes paſsim obuolitare cernimus,fortunas omnium popularium, atq. otium ciuitatis luminib. conſignantes: qui non modo arrecti permanent ad opportunitatem cuiuſpiam praeſentis commodi,uerum etiam geſtiunt ad opinionem ſperatae utilitatis. Si feras quidem omnis generis,quo magis attenuatae fuerint paenuria edendi, eo magis praecipites,atq. effrenatas ruere in perniciem uidemus: quid hanc deſperatorum colluuiem, ieiunam, ſitientem facultatũ noſtrarũ, quo impetu, quaue ſtrage ruiturã eſſe creditis,aut debacchaturam,ſi ſe carcerib. emiſerit? cum illae ratione careant,atq. intelligentia;hi uero non abſint penitus ab ipſa facultate intelligendi. Grauiſsimi quidemſunt morſus irritatae neceſsitatis.dii immortales, quae clades ab illa feritate hominum, quae genera flagitiorum emanauiſſent, ſi nocturnus iſte imperator quaſi quaſdam rapidiſsimas belluas in urbis penates immittere potuiſſet?horret animus,iudices,ea cogitatione complecti, quae miſeri pertuliſſemus, ſi ſopor oculos cõſulares detinuiſſet. reſtinguenda eſt itaq. flamma nobis ſcelerata,& atrox;dum adhuc uelata cineribus,ac ſopita,facultas reſtinguendi leuiſsime data eſt:ne, cum omnia comprehenderit,(quod immortales dii penitus auertant) nos fruſtra poſtmodum furibundam, atq. exſultantem, reſtinguere cupiamus.neq. rectorem, na-

uis

uis audiendum prorſus exiſtimo, in ipſo maerore calamitoſae tempeſtatis, quam illi fugere facillime licuiſſet, conſurgentem primo, ſibique, ac reb. ſuis, naufragium minitantem: neq. item gubernatorem urbis in ipſo excidio, & calamitate, ciuitatis, quam impendentem prius ipſe conſilio ſuo, ſuaq. prudentia, ſuſtinere quodam modo, ac propulſare, potuiſſet. ſerae ſunt hominum lamentationes, prorſusq. uituperandae, quas occupatas in iis lugendis cernimus, quae uitio ſuo, deſidiaq. contigerunt. Callicratidi, Lacedaemoniorũ duci, cum ornatisſimam, cui praeerat, claſſem funditus amiſiſſet propter immoderatam gloriae cupiditatem, nihil ad eã reſtituendam nouiſsima conſilii ratio ſuffragata eſt; quã ita ſeruare poterat, ſi modo in ſtatione continuiſſet. Terentio Varroni ſempiternum dedecus, atq. immortale monumentum, erunt flagitioſae turpitudinis deletae ad Cannas temeritate ſua pulcherrimae Romanorum legiones: quae ſeruatae periculoſisſimo tempore reip. ſine dubio fuiſſent & robur eximiũ pulcherrimae urbis, & perpetuũ decus conſularis prudentiae, diſciplinaeq. militaris. recte itaq. maiores noſtri ſummis laudib. efferẽdi ſunt, qui Sp. Meliũ, qui Gracchos, qui Manlium Capitolinum, qui Druſum, qui Saturninum, fortiſsimos homines, & reip. ſaepenumero non mediocriter opitulatos, quod deueniſſent in affectae tyrannidis ſuſpicionem, morte multandos eſſe putauerunt.

uerunt. nec Sp. Melio fauor amplißimus ciuita
tis,nec Gracchis aui sui Scipionis,clarißimi ui-
ri,memoria, nec Manlio celeberrima gloria Ca
pitolii liberati, nec Druso sanctißimi sui pena-
tes, nec Saturnino ius sacrosanctae dignitatis,
auxiliata est.quid ita? quia necem paucorũ, aut
unius hominis, calamitati publicae maiores no
stri semper anteponendã esse putauerunt. quid?
genus crudelitatis eximium non sunt arbitrati,
ciues eos perimere, summisq. affligere suppli-
ciis,quorũ in remp. persaepe clarißima benefi-
ciorũ genera exstitissent?minime.quid ita?quia
nullum satis dignum supplicii genus in eos con
sumi posse opinabantur,qui patriae suae liberta
tem opprimere statuissent:nec illos ciues esse iu
dicauerunt, quos abiecisse rationem patriae ca-
ritatis intuerentur.at contra,eos,qui tales inte-
remissent, non modo dici, atq. appellari,ciues,
ut essent,statuebant,sed afficiendos fore immor
talib. donis, ac sempiternae hominum memo-
riae consecrandos. quid enim potest indignius
dici, quã uitam,a patria susceptam, ad illius per
niciem, calamitatemq. conferre?quid fingi sce-
leratius,quam eorum poenas,ac crudelißimam
seruitutẽ excogitare, quos iisdem moenibus, ac
tectis,constitutos eaedem leges, atq. eadem ui-
uendi ratio continuisset? quid deniq. potest
intolerabilius existimari, quam inferre de-
lubris deorum immortalium, a facultatib. no-
stris illinc sceleratas faces, hinc acerbißi-

mas

mas expilationes? haec qui curauerunt, iudices, aut qui tentauerunt, numquam ego alienos ab hoſtibus, aut diſsimiles feritati beſtiarum exiſtimabo. Vidimus de ſpe perficiendi nefarii faci noris: uidendum eſt de loco, quam latebram commodiſsimam & tutiſsimam egregius artifex delegit cum cõtegendae conſpirationi ſuae, tum armis omnib. eius artificii comprehenden dis: ne forſan temere domum nobiliſsimi ciuis, atq. opulentiſsimi M. Laecae delectam eſſe iudicetis. primum homo delectus eſt huiuſmodi nefariis cupiditatib. affinis, quo participe ſemper uſus fuerat conſiliorũ ſuorum, adiutore taeterrimarum libidinum, ſocio maximorũ periculorum: cui, ſpectato frequenter in difficillimis rebus, ſummã huiuſmodi atrociſsimi mali tuto committi poſſe, facillime ſibi pollicebatur. praeterea domũ ſibi deligendã eſſe iudicabat, ſolitudine locorũ deſertã, & ab omni frequentia populi remotiſsimã; quae ſcilicet uoces cõiurationis tutiſsime continere poſſet. cõtulit igitur ſeſe in ipſam M. Laecae domũ, remotam ab omni celebritate, conſtipatã multitudine arbuſcularũ, & ab omni ſuſpicione prodendi facinoris non mediocriter abhorrentem. quos uero tetenderit ibi coniurationis laqueos, aut quas catenas ſcelerũ cõflauerit nobis, ac facultatibus noſtris, Saturnaliũ dies patefactura fuerat, niſi primum benignitate deorum immortalium, deinde, uigilantia conſulari, nefariae ſicae de manib. latronum

exci-

excidiſſent. nullas amplius tendiculas pertimeſcamus ab exſecrabili monſtro, nullas inſidias ab hoſte taeterrimo. tenetur fera; nec, ſi uiri eſtis, declinatura eſt telum ipſum ſacroſanctae ueſtrae auctoritatis. Nę ue, Catilina, neſcias, uigilantiſsimos conſules habere remp. te, quocumq. ueneris, quocumq. abieris, diligentia noſtra circumſaeptum teneri: quid heſterna nocte cōciunculis tuis agitatum ſit, licet mecū recognoſcas. Cum ad M. Laecam ueniſſes, cum uno ex fideliſſimis commilitonib. tuis, ad multam noctem; teq. in interiorem una cum illo cubiculi partem recepiſſes, tamquam in ſacrarium memorabile cupiditatum ueſtrarum: repente de Laeca ſciſcitari coepiſti, num quis ex coniuratis adueniſſet: cum ſubito Lentulus, ac Cethegus, taeterrima capita maleficiorum omnium, furibundi, atq. alacres, irruperunt, moxq. ingreſsi uociferare coeperunt: quid agis, Catilina? cur uoluptates noſtras diutius remoraris? praeſto ſunt Saturnalia nobis otioſis, atq. oſcitantibus, quem unnm diē ſaepenumero nuncupare ſolitus es euerſorē ſuperbiſsimi ordinis, fugatorem aerumnarum noſtrarum, lucem, ac principem uniuerſae noſtrae dignitatis. nū in gerēdis negotijs ignoras ſequēdas eſſe temporum opportunitates, & in occaſione rerum deſidiam, ac tarditatem, omnem quam diligentiſsime fugiendam? mutabiliſsimae quidem ſunt deorum uoluntates: & fortunam, cum abire permiſeris, fruſtra poſtmodum diſ-

cedentem, ac fugientem, ſis imploraturus. talia uero conquerentem tu, paucis pro re ſubſecutus, Aquilam argenteam proferri continuo iuſsiſti, praeclaram auſpicem, ac gubernatricem furoris tui futuram. teſtor noctem ipſam, impiarum molitionum tuarum cõſciam, ac teſtem, nihil ex ijs me fugiſſe, quae clandeſtini ueſtri conatus agitauerunt. perpauca ſatis attigiſſe fuerit, ne ſolitudine in ipſa latibulorum tuorum, cum ora uulgi plane deuitauiſſes, fefelliſſe te crederes diligentiam pariter, atq. induſtriam conſularem. Linquo telorum innumerabilem, atq. inexcogitatam copiam, quam in ijſdem furialib. antris conſtipandam, atq. occultandam, fore curauiſti: mitto litteras, manu tua ſcriptas, diuerſis municipijs reddendas, quo furori tuo ſuccurrere, atq. opitulari, uellent: tranſeo rem illam ſimillimam prodigio, cum mane, iſto iam coacto ſenatu, redundantibusq. ſubſellijs, ſerius in ſenatum praeter conſuetudinem ueniſſes: quod nulli non oculi te ſenatorum ſtatim conſignarunt ingredientẽ, demiſſo uultu, pallore terribili, luminib. errantibus, ac facie praeſeferente neſcio quid inuſitatae crudelitatis. praeterea Saturnalib. proxime futuris rẽ adoriri placuit, quo die ciuitas omnis feriata publico edicto conferre ſeſe in montem Auentinum, ac ruſticari quodam modo, ſolita eſt: cum tu manum furoris tui, diligenter armatam, atq. inſtructam, primum ad caedem ſenatus, ac conſulum, deinde ad occupandam Capitolij

tolij arcem munitiſsimam fueras immiſſurus: atq. his perfectis, daturus operam cum direptioni publicae, tum inflammandis aedibus, atq. ijs trucidandis, qui remp. defendere uoluiſſent. Videtis, iudices, lucem clariſsimam rationum: quam ego profecto cenſeo nullis inuolucris tenebrarum ſuarum obruturos eſſe, nec M. Laecã, praeclaram ſedem, atq. officinam taeterrimae coniurationis, nec ipſum deteſtabile caput, atq. obſcenum artificem Catilinam. Cumq. haec omnia conſtent; animaduertendnm eſt, pariter uno maleficij genere Catilinam non modo deos, ac patriam, uerum etiam mores, leges, conſuetudinem urbis, atq. inſtituta maiorum, uiolaſſe. Primum XII. tabulis cautum eſſe cognoſcimus, ne quis in urbe coetus nocturnos agitaret: deinde legę Gabinia promulgatum, qui coitiones ullas clandeſtinas in urbe conflauiſſet, more maiorum, capitali ſupplicio multaretur. de te itaque, Catilina, ſciſcitor, tun' coetus iſtos commilitonum tuorum contra praecepta XII. tabularum, contra leges noſtras, contra uero ſenatus, ac plebis, auctoritatem noctu cogendos eſſe putauiſti? deinde quaero, ſi quando in lucem ſepulcrales iſtae conciunculae tuae prodijſſent; quid reſpõſurus fuiſſes ſenatui? quid cõſulibus? aut quid uiris optimis, atq. amantiſsimis patriae? quid leges igitur noſtras uiolas, Catilina? quid ſenatus auctoritati contradicis? aequum enim eſt, inſtituta maiorum, atq. edicta grauiſ-

ſimi, ſanctiſsimiq. ordinis, quia perſtringere
uaeſania tua non es ueritus, ea reſtituas, ac ſar-
cias ſupplicij tui memorabili animaduerſione.
Manlius Torquatus filium ſuum, ſumma & ſingu
lari uirtute adoleſcentem, quod is in hoſtem cõ
tra mandatum patrium dimicaſſet, uictorem a-
criter percuti ſecuri iuſsit: nos uero te tam te-
merario auſu tendentem, contra mandata ſena-
tus, contra uniuerſae Romanae reip. maieſtatẽ,
Catilina, perferemus? maiores olim noſtri, ſa-
pientiſsimi homines, & ſine dubio grauiſsimi,
num leges e Graecia per legatos ſuos accerſen-
das eſſe putauerunt, quib. hanc imperij magnitu
dinem perpetuo ſtabilirent, ut tu, homo recens,
ſeueritate illarum cum barbatulis tuis abutere-
ris? nõ ita uiſum Carthaginienſibus, accepimus,
in Hannone ſuo morti condemnando, fortiſsi-
mo, ac triũphali uiro, quod is edicto ſenatus mi
nus obtemperauiſſe putaretur. nõ ita placuit A-
thenienſibus, urbi ſine dubio doctiſsimae, atq. e-
ruditiſsimae, cũ e Sicilia, belloq. grauiſsimo re-
uocandum eſſe Alcibiadem ſtatuerunt, ſummũ
& ſingularem imperatorem, quem iuberent ex-
piare ſupplicio ſuo leges uiolatae religionis. nõ
ita deniq. a maiorib. noſtris iudicatum eſt, co-
hortib. exoletorum tuorum ſententia mea lon-
ge anteponendis, cum L. Sulpicium, conſulari
familia, ſummoq. ingenio uirum, propter exi-
guam notam libidinoſae ſuſpicionis cenſue-
runt remouendum e ſenatu, multosq. dies in uin

culis

culis habendum esse putauerunt. Vos uero, iudices, Catilinam non modo leges nostras, atq. auctoritatem senatus, crudeliter labefactantem, uerum etiam uniuersos ciues ad perniciem ferro, flammaq. deuocantem, impune perferetis? Iacet homo prostratus euentu maximarum molitionum, ut qui conatus suos conscientia uestra patefactos, atq. illustratos cernat, neq. contentos fuisse seu superstitione cruenti sacramenti, seu tenebris nocturnis, seu solitudine locorum maxima, & singulari. Contundite igitur, contundite, iudices, genus istud inauditi furoris: comprimite hominē gestientē effrenata temeritate, flagrantem inusitatis cupiditatibus, furentē incredibili superbia, spe nouandarum rerum mirabiliter inflammatum. quin etiam rem ipsam publicam non modo euentu crudelissimae calamitatis, uerum etiam metu, ac suspicione liberate. Diximus quidem sufficienter de senatoria simultate L. Catilinae, capite, ac fonte, sceleratae coniurationis: resq. omnes cōplexi sumus, quas aluisse furorem illum, ac primum excitauisse, iudicauimus: nunc uidendum est de ratione ambitionis taeterrima, atq. exitiabili, qua deflagrauisse perpetuo Catilinam, superiori diuisione demonstrauimus. Cupiditates equidem plurimas in illo monstro calamitosas, ac nefarias, omnes persaepe, iudices, animaduerti: libidinem unam perniciosissimā in primis conspicere uisus sum temerariae cuiusdam, atq. inconsideratae, am-

bitionis: qua duce properasse, nec ullo studio umquam consciscendarum opum, nec ullo desi derio dignitatũ abstinuisse reputatus est. putabat enim se frustra nobilissimo genere natum, frustra uirtutes eximias corporis, atq. animi cõsecutum fuisse, ni omnia diuina, atq. humana, truculentissimo genere cupiditatis inquinauisset: quosq. cernebat excellere Romae praestantia quadã dignitatis, beatissimos eos esse, & sine dubio diis aequiparandos fore arbitrabatur. id genus uaesanae cogitationis hominem suapte natura praecipitem, atq. inconsideratum, compulit in abominandas, ac nefarias, uitae cupiditates. isq. nuper comitiis consularibus, quandoquidem suffragia curiae propter impendentem metum Parthici belli diligenter enucleata sunt, quas non adiit senatorum uoces? aut quos ciuiũ cõsessus partim pecunia, partim obseruationib. non obeundos suppliciter, ac contaminandos, esse iudicauit? nulli tamen ad dignitatem gradus neq. insanienti, neq. anhelanti bono candidato, patuerunt. Eadem ratio sceleratae libidinis illum ad maiorem uim scelerum paullo ante concitauerat. Pisonem meministis, egregia uirtute adolescentem, nisi & idem cupiditatib. obtemperare consueuisset, calamitosam sibi, ac multis in urbe seditionem excitauisse: cuius insigni familiaritate, atq. amicitia, Catilinam usum fuisse, nemo est qui nesciat: nec modo coniunxisse se temerario iuueni, uerum etiam

illum

illum, de successu rerum suarum non mediocriter trepidantem, in audacia simul, ac sententia, confirmasse, cum se illi uigilantissimum socium ac satellitem fidelissimum, regendae, gubernandaeq. coniurationis fore polliceretur. quod si uotis sceleratorum hominum successus adspirassent; quanta strage ciuium creditis, aut quanto diluuio facultatum urbanarum ruituram fuisse detestabilem horum, atq. exsecrandam, impietatem? uerum ii caelites, quorum auspiciis princeps, ac parens huius urbis Romulus pulcherrimi imperii Romani fundamenta iecit, tristissimam cladem, ac conatus perditos, nece adolescentis interceperunt. Pisone mortuo, conquieuisse Catilinam dicemus, aut incepti temerarii paenituisse? nõ modo non paenituit, nec requiescendũ fuisse, arbitratus est; sed rursus alio furori accessit. non cõsueuerat animus, perpetuis cupiditatũ flagitiis exercitatus, prima destitutione fortunae refrigescere, ac consternari: sed, uix sepulta memoria Pisonianae coniurationis, L. Sidicinum adeptus est, potentissimum quidem hominẽ, ac tunc furentem singulari studio rerũ nouandarum. uerum ea fax incendii rursum benignitate deorum immortalium, summaq. uirtute consulum, restincta est. non obdormiscit tamen Catilina, his destitntus euentis uigiliarum suarum: sed rursus saeuit immanior; & quam remp. seruitio non potuerat obruere, destrangulandam penitus, ac tollendam, cogitauit;

ſceleratus in omnem urbem, quã toties inſidiis appetiuiſſet; ſceleratisſimus uero in patriam, cuius exſtant in illum ſumma, & commemorãda, monumenta beneficiorum. Reminiſcere, quaeſo, Catilina, reminiſcere ferrum illud ſceleſtũ, atq. illas nefarias faces, quas iſtis ſanctisſimis penatibus, atq. iſti pulcherrimae patriae minitaris, non ad oppugnandam urbem, neq. ad eam concremandam tibi datas fuiſſe, ſed potius ad ſalutem ciuium, dignitatem imperii, libertatisq. noſtrae defenſionem. Per deos immortales, oro te, Catilina, ſi patria tecum his uocib. uteretur, quid eſſes illi, quaeſo, reſponſurus? Ego te paruulũ, Catilina, cum in primis ornatiſsimo genere gẽtis naſci uoluiſſem, deinde ſummis dotib. exornaſſem, tum corporis, tum animi; tum duab. reb. inſtituendum putaui, ferro, ac flãma; quib. eſſet parata tibi facultas tum amplificandi imperii mei, tum defendendae publicae libertatis. quid eam uim armorum in uiſcera noſtra torques? aut quid conuertis in exitium ciuiũ meorum inſtitutã diligentia mea, meisq. rationib. eruditam dimicandi facultatem? maiores cõtra tui ſummis a me beneficiis, atq. honorib. aucti, pro magnitudine ſuſceptarum dignitatum pulcherrimas in urbe ſaepenumero leges, pro praeſtantia beneficiorũ clariſsimas ex hoſtib. uictorias referre cõſueuerunt: tu mihi luctus acerbiſſimos paras pro ſumma copia beneficiorũ meorum, tu caedes ciuium, tu domorum incendia,

tu uexationes uirginum, tu uaſtitatem urbis, tu genus atrociſsimae ſeruitutis. O crudeliſsimum hominum genus, & ab omni penitus humanita te derelictum. tu ſtudio flagras eius urbis euertendae, quam nec Carthaginienſium aſtutiſsimi doli, nec Numantinorũ eximiae uires, nec Graecorum erudita, & praeclara ingenia labefactare, obſcurareq. potuerunt? quid ſi citentur hi po puli rurſum diuinitus, atq. iſtae urbes redeant in ſtatum uetuſtiſsimae dignitatis: certe non ipſo ſcelere tuo quidquam in me crudelius, nec quidquã magis extimeſcendũ molituras fuiſſe praedicabunt. Sed ad te redeo. Temperarẽ ego memet mihi, curſumq. iſtũ uiolentae orationis forſitan reuocandũ eſſe iudicarem tum ab odio tuo, tũ ab ipſa dicendi acerbitate, ſi quem in te ſenſum patriae caritatis adſpicerẽ, aut ullo te pacto poſſe arbitrarer ſceleratã iſtam mentem relinquere: ſed id genus eſt cupiditatũ tuarum, ut reſtinguendarum forſan rationem aliquam con ſequi poſsis, ſanandarum nullam. nec te prius amiſſurum peruerſitatẽ iſtã animi puto, quam uitam amiſeris. Vellem reuiuiſceres, Ahala Seruili: non exſpectaremus ſententiam iudicũ: neq. abuteremur maieſtate ſenatus, atq. auctoritate populi R. ſed magnitudinem tanti flagitii ſanguine tuo ſtatim expiauiſſes. nam de ſenatus uoluntate nihil ambigimus. modo non impediretur legibus, repente profecto fueras poenas impietatis tuae digniſsimas laturus. Vti-

nam

nam deor. immortalium munere, iudices, mentem, atq. animum, huius introſpiceremus: ne qua uobis fieret puniendi dubitatio, qui tantum ſcelerum ingenio conflauiſſet. uideretis enim mentem anhelantem triſtiſsimũ genus minarum, mentem debacchãtem inaudita feritate, furentem incredibili uaeſania, ſitientem cruoris urbani, praedae auidisſimam, uobis, atq. omnib. ferro flammaq. minitantem. Catilinam uobis demonſtrauimus, iudices, irritatum perſaepe repulſis comitialib. nullas uocum, aut ſuffragiorum, corruptellas fuiſſe praetergreſſum; deinde nullis rationib. infractum, ac perterritum, de perſeuerantia ſcelerum ſuorum deſtitiſſe. quib. animaduertere ſane poteſtis, quanta ſemper immanitate laborauerit ambitionis. ſupereſt nouiſſima pars diuiſionis, grex ipſe ſodalium Catilinae truculentus, atq. amens: cuius in manu non exiguam rationem fuiſſe diximus excitandae coniurationis. Lentulus ſiquidem, & Cethegus, terribilia portenta noſtrae ciuitatis, furiaeq. uel certisſimae populi R. multa de magnitudine ſua in ipſis concionibus, multa de dignitate imperii ſui futuri palam praedicare conſueuerunt, tamquã ſi deorum immortalium cõcilio interfuiſſent. primum Lentulus in libris Sibyllinis neſcio quid perſpexiſſe ſe praedicabat, quod uiri acutisſimi, atq. peritisſimi, L. Cornelius, a Cn. Piſo, cuſtodes publicarum caerimoniarum, nequaquam proſpicere potuerunt. lucea

nam-

namque,ait,nescio quã de domoCornelia quondam proditurã fore, quae gloria nominis sui Romanum imperium simul & complexura sit, & illustratura:eoq.genere uaticinii dignitatem suam portendi fataliter putauit: planeq. opinatur fati sui rationem in ipsã latebraSibyllinae diuinationis, tamquam in equo Troiano, delitescere.ego uero Sibyllã sine dubio sapientissimã mulierem fuisse iudico, uisamq. idoneam diis immortalibus,cui singularẽ quandam uim diuinandi concederent:uerum illam deliram penitus,ac prorsus caecã fuisse affirmarẽ,si quam spẽ dignitatis in hac crudelissima peste reposuisset. si quid tamen cecinisse uisa est,quod ad Corneliam gentem pertinere uideretur: uim omnem illius diuinationis in uno L . Sylla consumptam fuisse iudicemus,cuius paullo ante resp.sensit & crudelissimam simul,&amplissimã potestatem. nec ego deos immortales huic imperio tam infestos esse reor, neq. a salute populi Romani tã abhorrentes, ut homini dementissimo regnum concederent huius sanctissimae, atq. optimae, ciuitatis . Syllam profecto crudelitas uicit: at ipse maximar. laudem uirtutum , & rei militaris summam,ac singularem, gloriam cõsecutus est . Lentulum uero nullae uictoriae nostrae ciuitati,nullum studium armorum,nulla praestantia uirtutis , aut ingenii , commendauit . quae uero nõ tabernae potius, aut qui non greges infamium hominumS,ibyllinum istum principẽ

concelebrarunt? nam uitam eius commemorare non eſt neceſſe, uerſatam ſemper in obeundis libidinibus, ac ſocietate turpiſsimorum hominum nobilitatã, nihil in eo ſanguinis auiti, nihil induſtriae Romanae, nihil ſplendoris domeſtici, nihil auitae frugalitatis. fingite uobis, iudices, fingite dignitatẽ huius hominis tum florentem ampliſsimo magiſtratu, tum omnib. populi Romani munerib. exornatam. quantum, quaeſo, ſanguinis ciuilis in foro, in curia, redundaturum eſſe creditis? aut quantam uim libidinis, atq. impudicitiae, per omnium ciuium cubicula demanaturam? profecto dignitate fretus, ea, quae priuatus concupiuiſſet, ſine dubio conſequeretur: ferretur amens in omnia: nec ullae rationes conſiliorũ, aut pudoris, nec ulla ſtudia humanitatis refrenarent praecipitẽ, atq. inuſitatũ curſum uetuſtae crudelitatis. Cethegus, inferior nobilitate, atq. ingenio, uehementia furoris longe immanior, parũ a Lentuli ſomnio diſcedere uiſus eſt: uerum inſaniam leuisſimae opinionis modeſtiore loquendi ratione contegere uelle uidetur. genus eſt idẽ tamen furoris, eademq. ratio cõcelebratae diuinationis. tales hi ſcelerum artifices, amboq. concitati ad euertendam remp. partim a uaeſana ſpe uaticinii commemorati, partim a nefaria ſcelerum aſsiduitate, Catilinam offenderunt, nouis rebus ſtudentem: cuius praeſidio, conſilioq. cupiditates ſuas ita iuuari poſſe facillime crediderunt,

ſi uiro ſociorum copioſiſsimo ſeſe cōiunxiſſent. eſt enim in illo monſtro, ſicuti paullo ante teti-gimus, uis eximia facetiarum, & ratio quaedam adumbrata uirtutum, facilis ad comprehenden dum omnium hominum familiaritates. Hunc igitur Catilinam adepti Cethegus, ac Lentulus, & ipſi lenocinijs ſuis inſignes, ad omne genus beneuolentiae ſubeundum deflagrare coepe-runt admirabili quadam cupiditate ſeu diripien dae urbis, ſeu potiūdae dominationis. Hae ſunt, iudices, huius nefarij facinoris abominandae fa ces: hi ſunt crudeles igniculi, quib. exarſiſſe Ca-tilinae ferocem animum, facillime credendum eſt. talib. initijs conſociati principes nefandae coniurationis, manum exiguam deſperatorum hominum, atq. obſcenae iuuentutis, pedetentim coegerunt; coactam, quid uellent, edocuerunt; edoctam, pari cupiditate ſceleris inflāmauerunt; inflammatam deniq. pepulerunt, ut in omnium noſtrum facultates, ac uitam, facillime conſpira rent. Furias iſtas audiſtis, iudices, commodiſsi-mas, ac paratas non modo ad uiuos commouen dos in omne facinus, uerum etiam ad mortuos ex ipſo erebo, medijsq. buſtis, excitandos. reper ti ſunt tamen atrociſsimi ſceleris patroni, quiq. immanitatem deteſtandae rei tum contegere uerbis, tum excuſare, conati ſunt. L. Hortenſius, uir eximia caritate reip. ſummisq. ornamen-tis praeditus & ſcientiae, & moderationis, ne-quaquam omnia credenda eſſe dicit: iubetq.

grauiſsimis hominib.facilitatem iudiciorum di ligenter eſſe continendam.primum affirmat Ca linam in perpetua cuſtodia ſenatus exſtitiſſe; de niq. numquam ferme diſceſsiſſe a latere P. Cae pionis,nobiliſsimi ciuis , atq. integerrimi uiri ; ita ut lepide dicat,diſſeparationi eorum neq.ſo- lem orientem umquam,neq.occidentem,inter- ueniſſe. Credo equidem,ſapientiſsimum homi- nem Hortenſium , ut eſt innocentia ſingulari , ſummaq. uirtute, cuncta ipſa , quae grauiſsime ſimul, atq. ornatiſsime,complexus eſt , ita uera eſſe,ſicuti dixerit,exiſtimare.ſed longe graditur a ſententia mea.Quaero igitur de te,L.Horten- ſi,teq. obteſtor, atq. obſecro,per ipſum ius uetu ſtiſsimae noſtrae familiaritatis : ſi L. Catilinam conſtat dies omnes omnium ciuium conſcien- tia,ſiue in foro,ſiue in turmis agere,nunc ſtipa- tum cateruis exoletorum ſuorum,nunc uero gla diatorijs agminib.per ora uulgi palam obuolita re:ſi manifeſtum eſt,noctes omnes aut in luſtris ſcortorum,aut in antris M.Laecae ducere, uiri, tuo iudicio,nō abhorrentis a reip.caritate:quid eſt, quod illum obuerſatum dicas in perpetua cuſtodia,atq. oculis,ſenatorum? niſi forte cuſto diam ſenatoriam uocas uel exiguam moram ipſius curiae cōſilijs obeundis.Quod uero perti net ad ipſius Caepionis familiatitatem aſsiduā , beneuolentiamq. ſingularem : nihil eſt , quod inſimulationi noſtrae derogandum eſſe iudice- tis . diximus enim ſuperius , ingenij Catilinae

miros ,

miros, atq. occultiſsimos, eſſe receſſus, nec qui cognoſci, ſeu perluſtrari, facillime poſſent. uigẽt enim in illa clade res diuerſiſsimae pariter, continentia, & libido. nihil illo perſpexi affixius ad colenda bonorum conſortia; nihil ſollertius ad illis inſidiandum: nihil illius munificentia inſignius; nihil auidius rapacitate: nihil acutius conſilio; nihil temeritate contemptibilius. Quae cũ ita ſint; Caepionem admirabimur in tantis uiarum ambagib. errauiſſe? me, me, inquam, fateor, indices, uetuſtiſsima quadam familiaritate Catilinae cõiunctum, perſaepe delirauiſſe, miris perplexionib. illius, neq. umquam certi quidquam in illo ingenio comprehendere potuiſſe. nihil igitur erit miri, ſi uirum integerrimum Caepionem uerſutiſsimi hominis doli, atq. inconſtantiſsimi mores, fefellerunt. Non erit itaq. neq. prudentiae tuae, neq. grauitatis, Hortenſi, candidiſsimam opem humanitatis tuae, ſummãq. dicendi copiam ſontib. ipſis polliceri, aut, quam beſtiam irretitam iudicio tenemns, diſſolutam, atq. exſultantem, reip. immittere. quod te numquam commiſſurum fuiſſe arbitrarer, niſi qui me mores, ijdem te Catilinae ſine dubio fefellerunt. Satis oſtentatas uobis putamus, iudices, tum rationes periculi noſtri, tum huius immaniſsimi ſceleris atrocitatem. nam, ſi odio ſenatus maximo Catilinam arſiſſe demonſtrauimus: ſi rationes uitae ſuae ueteres, ac nouas, in exercitatione taeterrimarũ libidinum colloca

tas;

tas;ſi ſpem perficiendi ſceleris homini proſequẽ
tiſsimo inimicitiarum;ſi deniq.locorum,ac tem
poris,opportunitates exſtitiſſe:praeterea ſi rabiẽ
quandam ambitionis in illo fuiſſe diximus: ſi
nullam poteſtatem referendarũ libidinum, aut
ullum paenitentiae locum: poſtremo ſi copiam
innumerabilem deſperatae iuuentutis cum illo
coniunctam fuiſſe patefecimus;& eam ſimul oſ-
tendimus ſuopte ingenio furentem incredibili
audacia, ſummaq. cupiditate,prodendae, ac ue
xandae,urbis inflammatam: quid erit, iudices,
quod dubitetis de liberanda patria,deq.ulciſcẽ
da crudeliſsimi ſceleris immanitate? nouiſtis e-
nim facinus inauditum omnium hominum me
moria, facinus atrox, ſuperbum,nefarium, per
nicioſum,remotiſsimum ab omni humanitate,
lege,conſuetudine: cuius acerbitatem ſi minus
animo bene perſpexiſtis, quaeſo,mecum diligẽ
ter attendite. Scelus illud, iudices,euerſionem
nefariã moliebatur ampliſsimae noſtrae digni-
tatis, interitum crudeliſsimũ ſenatorij ordinis,
caedem communem omnium bonorum. huius
ſceleris libido repoſita erat in diripiẽdis omniũ
ciuium facultatibus,atq.opprimenda urbis liber
tate:huic ſceleri parabantur taeterrimae coniu-
gum,ac liberorum noſtrorũ uexationes: in hoc
ſcelere uerſabantur deniq. faces inferendae pe-
natib. noſtris, expilationes aedium,ſtupra uir-
ginum Veſtalium, luctus, ac maeror miſerabi
lis uniuerſae ciuitatis. Quae ſi uobis, ut ſunt
indi-

indigna,atq.intolerabilia,uidentur:non iniquũ erit auctores horum malorum multare taeterrimis ſupplicijs,cladẽq. omnium crudeliſſimã e uiſcerib.reip.propulſare. Tenetis exempla maiorum,atq.omnium gentium auctoritatem,qui ſemper ſummas,ac ſingulares,poenas in eo genere hominũ conſumendas eſſe putauerunt,qui rationes habuiſſent aut prodendae patriae, aut opprimendae publicae libertatis.nihil igitur erit impedimẽto,quin audaciam crudeliſſimi hominis Catilinae crudeliſſimo genere ſuppliciorum expietis;ut ultionem ex illorum cruciatib. ac poenis capiat reſp. quorum erat cõflagratura manibus,niſi ſanctiſſimi imperij R.cuſtodes,ac uindices dij immortales nefarijs uotis obſtitiſſent. Credite,iudices,hodierno die cõſurrexiſſe uniuerſam urbem,conſpecturam ex iudicio ueſtro,planeq.animaduerſuram,quidin poſterum de ſalute ſua,deq.facultatib.ſuis, ſperandum ſit. credite item,uim uniuerſam flagitioſae iuuentutis aut hodierno Catilinae ſupplicio ſimul conficiendam fore,aut illius liberatione laetã,atq.exſultantẽ non multo poſt in omnium noſtrũ perniciem una cũ illo celerrime conſurrecturã.agitur ſiquidẽ hodierna ueſtra ſentẽtia de ſalute huius pulcherrimae atq.optimae ciuitatis,de ſtabilitate imperij Romani,de legũ incolumitate,de libertate ciuiũ,de pudicitia liberorum, ac coniugum ueſtrarũ.huius enim peſtis idẽ ſcelus,erat, ut non graſſaturũ per capita paucorum,ſed tam

Q quam

quam atrocisſima uis ueneni, per omne corpus urbis demanaturũ. quod ſcelus, aut quã peſtem ſi uindicandum eſſe cenſebitis, ut reor, et reſp. deſiderat: putate profecto deos immortales, et in primis Capitolinum Iouem, ſempiternum cuſtodem, ac uindicem huius imperij, pro liberatis eorum templis, ac caerimonijs, gratias nobis amplisſimas eſſe reddituros: putate pariter idẽ facturam eſſe curiam, pro defenſa cõſulum uita, ſeruataq. ſenatorij ordinis dignitate: putate matronas urbis, ac liberos noſtros, ob ſeruatam pudicitiam, ſupplices, ac cõgratulantes uniuerſos ad genua ueſtra ſeſe obuerſaturos fore: putate uirgines Veſtales, atq. ipſam maieſtatem amplisſimi numinis, ob liberationem ſuam, ſumma uobis laetitia cõgratulaturam: putate deniq. ciues omnes, ob retentam uitam, ac libertatem ſuam; penates publicos, pro conſeruatis focis, atq. aris; parietes urbis, pro taeterrimo genere uaſtitatis propulſatos, ferme incredibili gaudio exſultaturos: putate tandem, hodierno iudicio paratum eſſe uobis aut immortale dedecus, aut memoriã nominis ſempiternam. multa ſunt equidem in hac uita, quae turpiter, ac calamitoſe neglecta reſtitutionem tamen quandã quodam modo patiantur: huius uero uindicãdi ſceleris ſi praeſentẽ facultatem neglexeritis, fruſtra poſtea recuperandae copiã quaeretis. aut hodie uobis propulſanda eſt e uiſcerib. reip. peſtifera uis calamitatis: aut ipſi patriae ſine dubio concidendum.

utrum eligēdum ſit,uos uideritis. Quid?eſtis iu
diceshumanitate tanta,ne ſecordia dicam,ut eo
rum uitam,ac ſpiritum diutius in rep. commo-
rari patiamini,qui uitae,ſalutiq. ciuium crudeli
ter inſidiati ſunt?proponite uobis ante oculos,
ac meditatione crebra reuoluite diem illum ne
farium,quo ſalus omnium ciuiū, quo facultates
noſtrae,quo ipſa reſp.peritura fuerat:quando ſci
licet adſpeximus beſtias iſtas, emiſſas carcerib.
per urbem omnem,per domos noſtrasfurialiter
exſultantes,ipsūq.in primismiſerandi facinoris
ducem,ac principem Catilinam, confirmatum
hoc iudicio,ſpe plenū,laetitia geſtientem, nunc
hos ad caedem noſtram,nunc illos ad rapinam,
atq.inflammationem aediū,deuocantem:coniu
ges e complexib.noſtris ad libidinem uictorum
raptae fuiſſent: liberi ad ſtupra de gremijs parē-
tum extorti,pretioſa ſupellex aſportata:tecta cō
flagraſſent ignibus:corpora caeſa pasſim iacuiſ-
ſent:omnia deniq.gemitu,fletuq.redundaſsent.
haec fuiſſet imago miſerrimae urbis;quā urbē a
maiorib.noſtris florētisſimam accepimus, et, ſi
prohibueritis,clarā atq.excellētem poſteris no-
ſtris tradituri ſumus. Per humanitatem deniq.
ueſtram uos obteſtor, atq. obſecro iudices, per
amorem huius pulcherrimae,atq.inuictiſsimae
urbis,per omnia,quae uobis iucūdisſima sūt in
uita, prouidete iterū atq. iterū,ne liberati quon
dā tot amplisſimis bellorū periculis, tot immi-
nentib.malis erepti,nunc per ignauiā ueſtrā, ac

 deſi-

desidiam periclitemur. eripite uitã ciuium a mi ſeranda crudelitate:prohibete penates ueſtros a nefarijs ignibus:ſeruate pudicitiam neceſsitudi num ueſtrarũ a taeterrimis uexationibus:libera te tẽpla deorum a triſtib.rapinis:ſubtrahite fortunas publicas ab indigna direptione:protegite magiſtratus ueſtros ab inaudita feritate: defendite deniq. uniuerſam urbem ab hoc inuſitato prorſus,& triſtiſsimo,genere calamitatis.

De ſequenti oratione ſic Quinctilianus lib. IV. cap. I.

Quid? non Salluſtius directo ad Ciceronem,in quem dicebat, uſus eſt principio,& quidem pro tinus: Grauiter, et iniquo animo,maledicta tua paterer, M. Tulli. &c.

C. SALLVSTII. CRISPI IN. M. TVLLIVM CICERONEM ORATIO.

GRAVITER, & iniquo animo,maledicta tua paterer, M. Tulli, ſi te ſcirem iudicio magis,quam morbo animi,petulantia iſta uti.ſed,quoniam in te neq.modum,neq. modeſtiam ullam animaduerto : reſpondebo tibi: ut, ſi quam maledicendo uoluptatem cepiſti, eam male audiendo amittas. Vbi querar? quos implorem,P.C.diripi remp. atq.audaciſsimo cuiq.eſſe perfidiae?an apud populum R.qui

ita largitionib.corruptus eſt,ut ſeſe, ac fortunas ſuas,uenales habeat? an apud uos,P. C.quorum auctoritas turpiſsimo cuique,& ſceleratiſsimo, ludibrio eſt?ubi M.Tullius leges,iudicia populi R. defendit, atq. in hoc ordine ita moderatur, quaſi unus reliquus ex familia uiri clariſsimi, Scipionis Africani, ac non repticius,accitus, ac paullo ante inſitus huic urbi ciuis. An uero, M. Tulli,facta,ac dicta,tua obſcura ſuut? an non ita a pueritia uixiſti, ut nihil flagitioſum corpori tuo putares, quod alteri collibuiſſet? ſcilicet, iſtam immoderatam eloquentiam apud M.Piſonem nō pudicitiae iactura perdidiciſti?itaq. minime mirandum eſt, ſi eam flagitioſe uenditas, quam turpiſsime paraſti. Verum, ut opinor,ſplē dor domeſticus tibi animos attollit,uxor ſacrilega,ac periurijs delibuta, filia matris pellex, tibi iucundior,atq. obſequentior, quam parenti par eſt.domum ipſam tuam ui, & rapinis, funeſtam tibi ac tuis,comparaſti,uidelicet ut nos commonefacias, quam conuerſa ſit reſp. cum in ea domo habitas,homo flagitioſiſsime,quae P.Craſsi, uiri conſularis,fuit.Atq.haec cum ita ſint;tamen Cicero ſe dicit in conſilio deorum immortalium fuiſſe;inde miſſum huic urbi,ciuibusq. cuſtodem,absq.carnificis nomine,qui ciuitatis incommodum in gloriam ſuam ponit: quaſi uero non illius coniurationis cauſſa fuerit conſulatus tuus,& iccirco reſp. diſiecta eo tempore, quo te cuſtodem habebat.Sed, ut opinor,illa te magis

extollunt, quae poſt conſulatum cum Terentia uxore de rep. conſuluiſti:cum legis Planciae iudicia domi faciebatis:ex coniuratis alios morte, alios pecunia condemnabas: cũ tibi alius Tuſculanum, alius Pompeianam uillam aedificabat, alius domum emebat:qui uero nihil poterat, is erat calumniae proximus, is aut domum tuam oppugnatum uenerat, aut inſidias ſenatui fecerat, deniq. de eo tibi compertum erat. Quae ſi tibi falſa obijcio; redde rationem, quantum patrimonij acceperis, quid tibi litib. accreuerit, qua ex pecunia domum parauerís, Tuſculanum, & Pompeianum infinito ſumptu aedificaueris. aut, ſi reticcs; cui dubium poteſt eſſe, quin opulentiam iſtam ex ſanguine, & uiſcerib. ciuium parauerís? Verum, ut opinor, homo nouus Arpinas, ex C. Marij familia, eius uirtutem imitatur; contemnit ſimultatem hominum nobilium; populi R. curam habet; neq. terrore, neq. gratia, commouetur. Illud uero amicitiae tantum, ac uirtutis eſt animi? immo uero homo leuiſsimus, ſupplex inimicis, amicis contumelioſus, modo harum, modo illarum partium, fidus nemini, leuiſsimus ſenator, mercenarius patronus, cuius nulla pars corporis a turpitudine uacat: lingua uana, manus rapaciſſimae, gula immenſa, pedes fugaces; quae honeſte nominari non poſſunt, inhoneſtiſsima. Atq. is, cum eiuſmodi ſit, tamen audet dicere: O fortunatam natam me conſule Romam. Te conſule fortunatam, Cicero? immo uero infelicem,

& miſeram, quae crudeliſsimam proſcriptionem ciuium perpeſſa eſt; cum tu, perturbata rep. metu perculſos omnes bonos parere crudelitati tuae cogebas; cum omnia iudicia, omnes leges, in tua libidine erant; cũ tu, ſublata lege Porcia, erepta libertate, omnium noſtrum uitae, necisq. poteſtatem ad te unum reuocaueras. Atq. parum eſt, quod impune feciſti; uerum etiam commemorando exprobras, neq. licet obliuiſci ſeruitutis ſuae. Egeris, oro te Cicero, perfeceris quod libet: ſatis eſt perpeſſos eſſe: etiamne aures noſtras odio tuo onerabis? etiamne moleſtiſſimis uerbis inſectabere? Cedant arma togae, concedat laurea linguae. Quaſi uero togatus, & non armatus, ea, quae gloriaris, confeceris, atq. inter te, Syllamq. dictatorem, praeter nomen imperij, quidquam interfuerit. Sed, quid ego plura de tua inſolentia commemorem? quem Minerua omnes artes edocuit, Iuppiter optimus maximus in cõſilio deorum admiſit, Italia exſulẽ humeris ſuis reportauit. Oro te, Romule Arpinas, qui egregia tua uirtute omnes Paullos, Fabios, Scipiones, ſuperaſti, quem tandem locum in hac ciuitate obtines? quae tibi partes reip. placent? quem amicum, quem inimicum, habes? cui in ciuitate feciſti inſidias, ancillaris. quo iure, cum de exſilio tuo Dyrrhachio rediſti, eum ſequeris? quos tyrannos appellabas, eorum nunc potentiae faues? qui tibi ante optimates uidebantur, eoſdem nunc dementes, ac furioſos, uocas?

Vatinij caussam agis: de Sextio male existimas: Bibulum petulantissimis uerbis laedis: laudas Caesarem: quem maxime odisti, ei maxime obsequeris: aliud stans, aliud sedens, de rep. sentis: his maledicis, illos odisti: leuissime transfuga, neq. in hac, neq. in illa parte fidem habes.

IN. SALLVSTIVM. ORATIO QVAE. CICERONI. FALSO TRIBVITVR

E ADEMVM magna uoluptas est, Crispe Sallusti, aequalem, ac parem uerbis uitam agere, neq. quidquam tam obscenum dicere, cui non ab initio pueritiae omni genere facinoris aetas tua respondeat, ut omnis oratio morib. consonet. neq. enim, qui ita uiuit, ut tu, aliter, ac tu, loqui potest: neq. qui tam illoto sermone utitur, uita honestior est. Quo me uertam, P. C.? unde initium sumã? maius enim mihi dicendi onus imponitur, quo notior est uterq. nostrum. quod si aut de mea uita, atq. actib. nostris, huic conuiciatori respon idero; inuidia gloriam consequetur: aut, si huius facta, mores, omnem aetatem, nudauero; in idem uitium incidã procacitatis quod huic objcio. id uos, si forte offendimini, iustius huic, quam mihi, succensere debetis, qui initium introduxit. ego dabo operã, ut & pro me minimo cum fastidio respondeã, & in hunc minime mẽ

titus esse uidear. Scio me, P.C. in respondendo non habere magnam exspectationem; quod nullum uos sciatis nouum crimen in Sallustium audituros, sed omnia uetera recogniturós, quis & meae, & uestrae iam, & ipsius, aures calent. uerũ eo magis odisse debetis hominem, qui ne incipiens quidem peccare minimis reb. posuit rudimentum, sed ita ingressus est, ut neq. ab alio uinci posit, neq. ipse se omnino reliqua aetate praeterire. itaq. nihil aliud studet, nisi, ut lutulentus sus, cum quouis uolutari. longe uero fallitur opinione. non enim procacitate linguae uitae sordes eluuntur: sed est quaedam calumnia, quam unusquisq. nostrum testante animo suo fert, de eo, qui falsum crimen bonis obiectat. quod si uita istius memoriam uicerit; aliam, P. C. non ex oratione eius, sed ex morib. spectare debetis. iã dabo operam, quam maxime potero, ut breue id faciam. neq. haec altercatio nostra uobis inutilis erit, P. C. plerumq. enim resp. priuatis crescit inimicitijs; ubi nemo ciuis, qualis sit uir, potest latere. Primũ igitur, quoniam omnium maiores Crispus Sallustius ad unum exemplum, & regulã quaerit, uelim mihi respõdeat, numquid ij, quos protulit, Scipiones, & Metelli, ante fuerint aut opinionis, aut gloriae, quam eos res gestae suae, & uita innocentissime acta, cõmendauit? quod si hoc fuit illis initium nominis, & dignitatis; cur non aeque de nobis existimetur? cuius & res gestae illustres sunt, & uita integerrime acta.

quasi

quaſi uero tu ſis ab illis uiris, Salluſti, ortus: quod ſi eſſes; nonnullos iam tuae turpitudinis pigeret. ego meis maiorib. uirtute mea praeluxi: ut, ſi prius noti non fuerint, a me accipiant initium memoriae ſuae. tu tuis uita, quã turpiter egiſti, magnas offudiſti tenebras: ut, etiam ſi fuerint egregij ciues, certe uenerint in obliuionem. quare noli mihi antiquos uiros obiectare. ſatius eſt enim, me meis reb. geſtis florere, quam maiorũ opinione niti; & ita uiuere, ut ego ſim poſteris meis nobilitatis initium, & uirtutis exemplum. Neq. me cum ijs conferri decet, P. C. qui iam deceſſerunt, omniq. odio carent, & inuidia, ſed cũ ijs, qui mecum una in rep. uerſati ſunt. Sed, ſi fuerim aut in honorib. petendis nimis ambitioſus; (non hanc dico popularẽ ambitionem, cuius me principem confiteor, ſed illam pernicioſam contra leges, cuius primos ordines Salluſtius duxit) aut in gerendis magiſtratibus, aut in iudicandis maleficijs tam ſeuerus; aut in tuenda rep. tam uigilans; quam tu proſcriptionem uocas: credo quod non omnes tui ſimiles incolumes in hac urbe uixiſſent. at quanto meliore loco reſp. tuenda ſtaret, ſi tu, par ac ſimilis ſceleſtorum ciuium, una cum illis adnumeratus eſſes? An ego tũc falſo ſcripſi, Cedant arma togae; qui togatus armatos, & pace bellum oppreſsi? An illud mentitus ſum, Fortunatam me conſule Romam; qui tantum inteſtinum bellum, & domeſticũ urbis incẽdium, exſtinxi? Neq. te tui piget homo leuiſsi

me,

me,cum ea culpas,quae in historijs mihi gloriae ducis?An turpius est,P. C. scribentem mentiri, quam illum palam hoc ordine dicentem?Nam, quod meam aetatem increpuisti: tantum me ab esse puto ab impudicitia,quantum tu abes a pudicitia.Sed,quid ego de te plura querar?Quid enim mẽtiri turpe duces, qui mihi ausus sis eloquentiam ut uitium obijcere? cuius semper nocens eguisti patrocinio. an ullum existimas posse fieri ciuem egregiũ,qui non his artib. & disciplinis,sit eruditus?an ulla alia putas esse rudimẽta,& incunabula uirtutis,quib. animi ad gloriae cupiditatem aluntur?Sed minime mirũ est,P.C. si homo,qui desidiae,ac luxuriae,plenus sit,haec ut noua,atq.inusitata,miratur.Nã,quod ista inusitata rabie petulanter in uxorem, & in filiam meam inuasisti,quae facilius mulieres se a uiris abstinuerunt,quam tu uir a uiris: satis docte, ac perite, fecisti:nõ enim me sperasti mutuam tibi gratiam relaturum, & uicissim tuas compellaturum. unus enim satis es materiae habens: neq. quidquam turpius est domi tuae,quam tu. Multum te uero opinio fallit,qui mihi putasti parare inuidiam ex mea re familiari;quae multo mihi minor est,quam habere dignus sim. atq. utinam ne tanta quidẽ esset,quanta est;ut potius amici mei uiuerent, quam ego testamentis corũ locupletior essem. Ego fugax, Crispe Sallusti?furori tribuni pl. cessi: utilius duxi, quamuis fortunam unus experiri,quam uniuerso populo

R. ciuilis essem dissensionis caussa: qui, postea quã ille suum annum in rep. perbacchatus est; omniaq. quae commouerat, pace, & otio, resederunt; hoc ordine reuocante, atq. ipsa rep. manu retrahente me, reuerti. qui mihi dies, si cum omni reliqua uita cõferatur, animo quidem meo superet, cum uniuersi uos, populusq. R. frequens aduentu meo gratulatus est. tanti me fugacem, mercenarium patronum hi aestimauerunt. Neq. hercule mirum est, si ego semper iustas omniũ amicitias aestimaui. non enim uni priuatim ancillatus sum, neq. me addixi: sed, quantum quisq. reip. studuit, tantum mihi fuit aut amicus, aut inimicus. ego nihil plus uolui ualere, quam pacẽ: multi priuatorum audacias nutriuerunt. ego nihil timui, nisi leges: multi arma sua timeri uoluerunt. ego numquam uolui quidquam posse, nisi pro uobis: multi ex uobis, potentia freti, in uos suis uirib. abusi sunt. itaq. non est mirum, si nullius amicitia usus sum, qui non perpetuo reip. amicus fuit: neq. me paenitet, si aut petenti Vatinio reo patrocinium pollicitus sum, aut Sextij insolentiam represi, aut Bibuli patientiam culpaui, aut uirtutib. Caesaris faui. hae laudes enim egregij ciuis, & unicae, sunt. quae si tu mihi ut uitia obijcis, temeritas tua reprehendetur, non mea uitia culpabuntur. Plura dicerem, si apud alios mihi esset dicendum, P. C. nõ apud uos, quos habui omnium actionum mearum monitores. sed, ubi rerũ testimonia adsunt, quid

opus

quid opus eſt uerbis? Nunc, ad te ut reuertar, Sal luſti, patremq. tuum praeteream: qui ſi numquã in uita ſua peccauit, tamen maiorem iniuriam reip. facere non potuit, quam quod te talem filium genuit. neque, tu ſi qua in pueritia pecaſti, exſequar, ne parentem tuũ uidear accuſare, qui eo tempore ſummam tui poteſtatem habuit; ſed qualem adoleſcentiam egeris. hac enim demon ſtrata, facile intelligetur, quam petulanti pueritia tam impudicus, & procax, adoleueris. Poſtea quam immenſae gulae impudiciſſimi corporis quaeſtus ſufficere nõ potuit; et aetas tua iam ad ea patienda, quae alteri facere collibuiſſet, exole uerat: cupiditatib. infinitis afferebaris, ut, quae ipſe corpori tuo turpia nõ duxiſſes, in alijs expe rireris. ita nõ eſt facile reputare, P. C. utrum inhoneſtiorib. corporis partib. rem quaeſierit, an amiſerit. Domum paternam uiuo patre turpiſſi me uenalem habuit, uendidit. & cui dubium poteſt eſſe, quin mori coegerit eum, quo hic nondum mortuo pro herede geſſerit omnia? Neq. pudet a me eũ quaerere, quis in P. Craſſi domo habitet; cum ipſe reſpondere non queat, quis in ipſius habitet paterna domo. At hercule lapſus aetatis tirocinio, poſtea ſe correxit. nõ ita eſt: ſed abijt in ſolatium ſacrilegij Nigidiani: bis iudicis ad ſubſellia attractus, extrema fortuna ſtetit: & ita diſceſſit, ut nõ hic innocens eſſe, ſed iudices peieraſſe exiſtimarentur. Primũ honorẽ in quae ſtura adeptus, hunc locũ, & ordinem, deſpectum

red-

reddidit,cuius aditus sibi quoque, sordidissimo homini,patuisset.itaq. timens, ne facinora eius clā uos essent,cum omnib.matrib.familias opprobrio esset,confessus est, uobis audientibus, adulterium;neq.erubuit ora uestra.Vixeris,ut libet,Sallusti:egeris,quae uolueris:satis sit,unum te tuorum scelerum conscium esse:noli nobis lā guorem,et soporē nimium exprobrare. sumus diligentes in tuenda pudicitia uxorum nostrarum:sed ita experrecti non sumus,ut a te cauere possimus.audacia tua uincit studia nostra. Ecquod hunc mouere possit, P.C.factum ac dictū turpe,quem non puduit palam,uobis audientibus,adulterium confiteri? Quod si nihil pro me tibi respondere uoluissem;sed illud censorium elogium Ap.Claudij,et L.Pisonis,integerrimorum uirorum,quo usus est quisq.eorum, pro lege palam uniuersis recitarem:nonne tibi uiderer aeternas inurere maculas, quas reliqua uita tua eluere non possit? neq. post illum delectum senatus,te umquā uidimus.nisi forte in ea te castra cōiecisti,quo omnis sentina reip. confluxerat.At idē Sallustius,qui in pace ne senator quidem manserat,postea quam resp.armis oppressa est,et idē uictores,qui exsules,reduxit,in senatū post quaesturam reductus est.quem honorē ita gessit,ut nihil non uenale in eo habuerit, cuius aliquis emptor fuerit.Ita igitur egit,ut nihil nō aequum,ac uerum,duxerit,quod ipsi facere collibuisset: neq. aliter uexauit, ac debuit, si quis

prae-

praedae loco accepiſſet magiſtratũ. Peracta quaeſtura, poſtea quam magna pignora eis dederat, cum quib. ſimilitudine uitae ſe cõiunxerat, unus iam ex illo grege uidebatur. eius enim partis exemplar erat Salluſtius, quo tamquam in imam uoraginem coetus omnium uitiorum exceſſerat: quidquid impudicorum cylonum, parricidarum, ſacrilegorum, debitorum fuit in urbe, municipijs, colonijs, Italia tota, ſicut in fretis, ſubſederant, nominis perditi, ac notisſimi, nulla in parte caſtris apti, niſi licentia uitiorũ, et cupiditate rerum nouarum. At poſtea quam praetor factus eſt, modeſte ſe gesſit, et abſtinenter. nonne ita prouinciam uaſtauit, ut nihil neq. pasſi ſint, neq. exſpectarint grauius ſocij noſtri in bello, quam experti ſunt in pace, hoc Africam interiorem obtinente? unde tantum hic exhauſit, quantum potuit aut fide nominum transijci, aut in naues contrudi. tantum, inquam, P.C. exhauſit, quãtum uoluit: ne cauſſam diceret, ſeſtertio duodecies cum Caeſare paciſcitur. Quod ſi quippiam eorum falſum eſt; hic palam refelle; unde tu, qui modo ne paternam quidẽ domum redimere potueris, repente tamquã ſomnio beatus, hortos pretioſisſimos, uillã Tiburti C. Caeſaris, reliquas poſſesſiones parau eris. Neq. piguit quaerere, cur ego P. Crasſi domũ emiſſem: cũ tu ueteris uillae dominus ſis, cuius paullo ante fuerat Caeſar? modo, inquã, patrimonio non comeſo, ſed deuorato, quib. rationib. repente factus es tã

affluens,

affluens,et tam beatus?Nam,quis te faceret heredem,quem ne amicum quidem ſuum ſatis honeſtum quiſquam ſibi ducit, niſi ſimilis, ac par tui?At hercule egregia facta maiorum tuorum te extollunt: quorum ſiue tu ſimilis es, ſiue illi tui,nihil ad ominum ſcelus, ac nequitiam,addi poteſt. Verum,ut opinor,honores tui te faciunt inſolentem. Tu,Criſpe Salluſti, tantidem putas eſſe bis ſenatorem,et bis quaeſtorem fieri,quanti bis conſularem,et bis triumphalem?carere debet omni uitio,qui in alterum paratus eſt dicere.is demum maledicit, qui non poteſt uerũ ab altero audire. Sed tu omnium menſarum aſſecla,omnium cubiculorum in aetate pellex,&idẽ poſtea adulter, omnis ordinis turpitudo es,et ciuilis belli memoria.quid enim grauius pati potuimus,quam quod te incolumem in hoc ordine uideamus?Deſine bonos petulantisſima con ſectari lingua: deſine morbo procacitatis iſto uti: deſine unumquemq.morib.tuis aeſtimare: his morib.amicum tibi facere non potes, uideris uelle inimicum habere.Finem dicendi faciã P. C.ſaepe enim uidi grauius offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia aperte dixerunt,quam eos,qui commiſerunt.mihi quidem ratio habenda eſt,non quidSalluſtius merito debeat audire,ſed ut ea dicam, ſi qua ego honeſte effari poſſum.

FINIS.

FRAGMENTA
EX. LIBRIS. HISTORIARVM
C. SALLVSTII
CRISPI

E. SCRIPTORIBVS
ANTIQVIS

ab Aldo Manutio, Paulli F.

COLLECTA